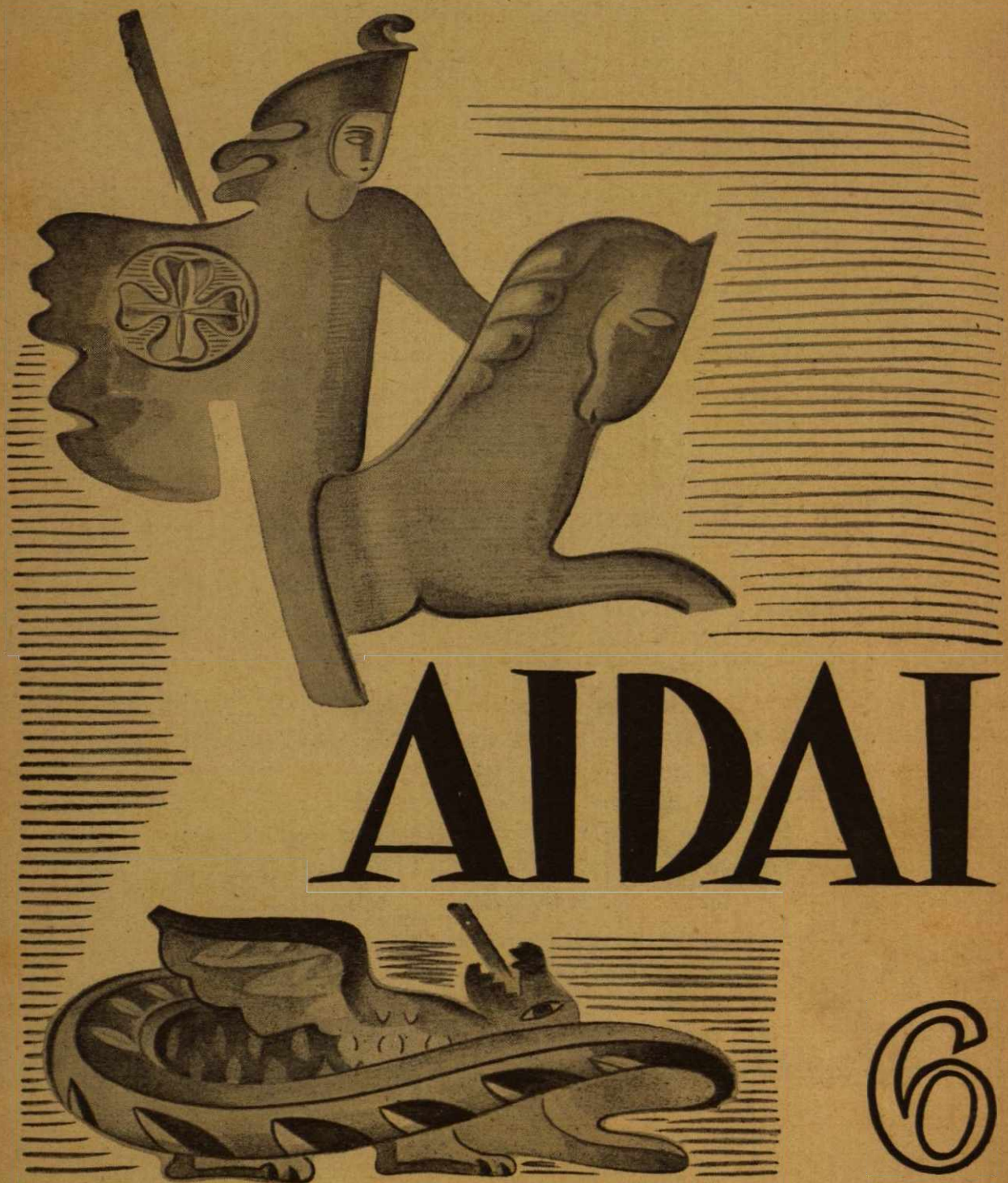

AIDAI

6

TURINYS

Psl.

A. Maceina — Socialinė Kristaus misija 241

J. Aistis — *** (eilėraštis) 245

Dr. A. Stanys — Mūsų praeities vertinimo klausimu . . . 246

Henrikas Radauskas — Keturi eilėraščiai 249

Jonas Mekas — Žmogus su šiaure akyse. Apie karalių sode 250

Alf. Jurskis — Fizinės aplinkos tikrovė 252

L. Dovydėnas — Kazys Binkis gyvenime 257

St. Pilka — Naujasis lietuviškas ex-libris 260

Dr. J. Kantrimas — Baltų kalbos ir tautos 263

Bern. Brazdžionis — Jš parnaso anapus Atlanto 267

Walt Whitman, Henry W. Longfellow, William Blake, Emily Dickinson, Robert Lee Frost T. Sturge Moore eilėraščiai (Vertimai A. Vaičiulaičio ir Bern. Brazdžionio) . . . . . 269—270

Vl. Prošč iūnaitė — Profesorius Vizgirda (drama) . . . 271

KŪRYBOS PASAULY

J. Grinius — Jaunas poetas gedulo drabužiuos 278

A. Gražiūnas — Atkištinė knyga 279

Mirė ežerų ir vynuogių dainius 282

Amerika atrasta dar prieš Kolumbą 283

MŪSŲ BUITY 287

ILIUSTRACIJOS

Eduard Wiiralt — Svetima šalis 251

V. Simankevičius — Kazys Binkis 257

V. K. Jonynas — Ex-librisai . . . . . 261 ir 263

P. Augius — Augustinavičius — Ex libris 262

Ed. Vasiliauskas — Ex libris . . . . . 262 ir 263

A. Kučas — Ex libris 263

T. Valius — Viršeliai ir piešiniai 241, 278 ir 287 puslapiuos.

ALp 1750

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1947 METAI RUGSĖJO MĖNUO NR. 6

SOCIALINĖ KRISTAUS MISIJA

ANTANAS MACEINA

1. SOCIALINIS IR RELIGINIS KRISTUS

Sukakus laiko pilnybei, Viešpats siuntė savo Sūnų Jėzų Kristų, kad išvaduotų iš nuodėmės ir žmoguje atstatytų apardytą pirmykštį Dievo paveikslą. Nuodėmė nebuvo tik drausmės nuostatų sulaužymas, vadinasi, tik išviršinis neklusnumas. Nuodėmė buvo nusigrįžimas nuo Kūrėjo ir atsigrįžimas į kūrinį — vistiek ar šitas kūrinys būtų daiktas ar pats žmogus. Tačiau nusigrįždamas nuo Kūrėjo, žmogus tuo pačiu nusigrįžo ir nuo savęs, nes juk mes esame sukurti pagal Dievo idėją. Dievas yra įdiegtas mūsų prigimtyje. Jame mes esame įsišakniję savo buvimu, ir Jis palaiko mūsų gyvenimą. Nutoldami nuo Jo, mes ardome savos būties pagrindą ir menkiname savo buvimą. Nuodėmėje mes būname silpniau, negu malonėje. Štai kodėl šv. Augustinas nuodėmę ir vadina „paslinkimu į nebūtį" — inclinatio ad nihilum.

Iš kitos pusės, išvadavimas iš nuodėmės taip pat nėra tik teisinis bausmės už nusikaltimą atleidimas, bet žmogaus būties atstatymas, šitos būties grąžinimas į jos pilnybę. Nuodėmės atleidimas yr atnaujintasis žmogaus sukūrimas, tasai „creatio nova", apie kurį kalba šv. Povilas. Nusidėdamas, žmogus paslenka į nebūtį. Žmogų atpirkdamas, Dievas jį vėl iš naujo atkuria. Todėl nusidėjusį žmogų atpirkti gali tik Dievas, nes tik Dievas gali realiai kurti iš nebūties. Tik Dievas gali pataisyti apgriautą žmogiškąjį buvimą, nes tik Jis vienas yra Tasai, Kurio Dvasia nuolatos sklendena viršum gelmių ir savu „fiat" nuolatos šaukia daiktus būti.

Išvaduoti žmogų iš nuodėmės, sukurti naują dangų ir naują žemę, kaip tik ir buvo Kristaus misija, kuriai įvykdyti Jis atėjo į pasaulį. Žemėje Kristus pasirodė kaip naujas Kūrėjas, kaip naujos būties Dalintojas. Jo įsteigtoji Bažnyčia yra tasai atnaujintasis kosmas, toji iš naujo atkurtoji žmonija, kurioje pirmykštis dieviškasis paveikslas spindi dar ryškiau ir dar pilniau, negu rojaus bendruomenėje. Savo Mirtimi ir Prisikėlimu Kristus nuvedė pasaulį žymiai toliau, negu jis laikų pradžioje buvo išėjęs iš Viešpaties rankų. Atpirkimas ne tik atstatė žmogaus būtį, bet ją pratęsė bei patobulino. Šv. Augustinas, kurio žodžius Bažnyčia kartoja didįjį šeštadienį Velykų žvakės šventinimo giesmėje, nesusilaiko Atpirkimo didybės akivaizdoje ir sušunka, kad „palaiminta kaltė, kuri laimėjo tokį Atpirkėją". Jeigu stabmeldžiai ilgesingai dairėsi į praeitį ir Ovidijaus lūpomis giedojo apie nebegrįžtamai praėjusį aukso amžių, tai krikščionių akys yra nukreiptos į ateitį, į tą naująją Jeruzalę, „nužengiančią nuo Dievo iš dangaus" (APOK. 21, 10), turinčią „Dievo skaistumą" (21, 11), todėl nereikalaujančią „saulės, nė mėnulio" (21, 23), nes jos „žiburys yra Avinėlis" (ibd.). Kristaus atnaujintasis pasaulis yra tasai šventasis miestas, į kurį žemės karaliai atneš savo garbę bei šlovę ir kurio vartai neužsidarys dieną, nes nakties tenai nebebus (24—25). Tai antgamtinis visos kūrinijos perkeitimas. Tai Kristaus Karalystė, kurioje gyvena Dievo pilnybė, suderindama su savimi visa, kas yra danguje ar žemėje per kryžiaus kraujo taiką (plg. Kol. 1, 19—20). Įsteigti šitą Karalystę, Amžinajam savo Tėvui grąžinti atitrūkusią ir žūstančią kūriniją buvo pati pirmoji bei pagrindinė Kristaus misija. Kristus visų pirma ir iš esmės yra religinis Kristus. Jo misija yra antgamtinė ir dieviškoji.

Tačiau nuodėmė palietė ne tik atskirą žmogų: ji palietė ir socialinius santykius: žmogaus su žmogumi ir žmogaus su daiktu. Apardęs dieviškąjį paveikslą savo paties gelmėse, žmogus jo pilnybės negalėjo palaikyti nė savoje bendruomenėje. Prie pat rojaus vartų pasirodė ydos ir nuodėmės, kurios kenkia socialiniam gyvenimui ir kurios griauna visus, net ir tobuliausius žmogiškuosius sumanymus. Brolis, vedamas pavydo ir neapykantos, panaudodamas klastą, įvykdė pirmąją žmogžudystę ir atsiskyrė nuo kitų savo rūstybėje ir užkietėjime. Ir šitas Kainas, šitas suardytų socialinių santykių simbolis, žygiuoja per visą žemės istoriją ligi pat jos galo, skleisdamas nuodėmės pasėkas žmonių bendruomenėje.

Jeigu tad Kristus atėjo į pasaulį žmogaus būčiai atstatyti, Jis negalėjo tylomis praeiti nė pro Kaino palikimą. Viešpats sukūrė žmogų pagal savo paveikslą ir panašumą, tačiau ne tik asmeninį žmogų, bet ir visą žmogiškąją bendruomenę. Kaip atskiro žmogaus gelmėse spindi dieviškoji idėja ir dieviškieji dėsniai, taip lygiai jie turi spindėti ir socialiniuose junginiuose. Religinė Kristaus misija savaime turi virsti socialine misija. Šalia asmeninės Evangelijos Kristus todėl skelbia ir socialinę Evangeliją. Šalia asmeninio idealo Jis stato ir socialinį idealą. Grąžindamas Dievui žmogaus asmenį, Jis tam

pačiam Dievui grąžina bei su Juo sujungia ir žmogiškąją bendrūomenę. Šv. Jonas, piešdamas perkeistojo pasaulio vaizdus, pastebi, kad naujoji Jeruzalė, tasai perkeistasis kosmas, bus „Dievo padangtė su žmonėmis, ir Jis gyvens su jais; jie bus Jo tauta, ir pats Dievas bus su jais jų Dievas“ (21, 3). Kitaip sakant, Dievas bus perkeistosios bendruomenės Viešpats ir Valdovas nušluostys nuo jų akių kiekvieną ašarą“ (ibd.). taip ir jo santykiai su kitais bus dieviški. Todėl toje perkeistoje bendruomenėje nebebus daugiau „nei dejavimo, nei šauksmo, nei skausmo“ (21, 4), nes „Dievas nušluostys nuo jų akių kiekvieną ašarą“ (ibd.). Žmogaus būties atkūrimas savaime kildina ir socialinių santykių atkūrimą. Iš religinės Kristaus misijos visai savaimingai plaukia ir socialinė Jo misija. Kristus yra ir socialinis Kristus, vadinasi, ne tik asmens, bet ir bendruomenės Atpirkėjas bei Išganytojas.

Čia ir yra pagrindas, kodėl mes galime kalbėti ne tik apie Evangeliją, tvarkančią atskiro asmens santykius su Dievu, bet ir apie Evangeliją, tvarkančią žmogaus santykius su žmogumi ir su daiktu. Vis dėlto niekados nereikia pamiršti, kad socialinis Kristus yra tiktai religinio Kristaus išvada ir apraiška. Jeigu kas norėtų socialinę Kristaus misiją atpalaiduoti nuo religinės-antgamtinės Jo misijos ir, žavėdamasis socialiniais Kristaus nuostatais, paliktų šalia religinį Jo išganymą, toks žmogus nesuprastų nei paties Kristaus nei tų pagrindų, ant kurių Kristus stato socialinį pasaulio gyvenimą. Kristus yra vienas ir vienintelis. Jo negalima padalinti į religinį ir socialinį Kristų ir vieną katrą priimti, o antrą atmesti. Galima Kristų — tą patį ir vieną — tiktai svarstyti dviem atžvilgiais ir vieną vieningą Jo misiją nagrinėti iš dviejų pusių, nepamirštant tačiau, kad abu šie atžvilgiai ir abi šios pusės išreiškia vieną ir tą patį dalyką, būtent: žmogaus išvadavimą iš nuodėmės. Todel socialinė Kristaus misija taip pat yra religinio pobūdžio. Dieviškumas apgaubia visus Kristaus žygius ir juos pašventčia antgamtine malone. Kristaus Karalystė, kurią Jis kuria socialiniais dėsniais, yra ne naudos, bet tiesos ir meilės karalystė. Ji turi būti įvykdyta šiame pasaulyje ir šioje žmonijoje. Tačiau jos dėsniai kyla ne iš šio pasaulio. Juos Kristus atnešė iš dieviškosios bendruomenės. Todėl jie yra taip lygiai šventi, kaip ir bet kurie kiti Jo nuostatai. Jie yra taip lygiai antgamtiniai, kaip ir visas Jo mokslas, kaip Jo sakramentai ir Jo Bažnyčia. Laikyti socialinę Kristaus Evangeliją tiktai tobulesne kultūrinės pažangos apraiška yra nesusipratimas. Atskirti ją nuo religinės Evangelijos yra klaida. Šitą nesusipratimą šiandien daugelis kartoja, ir šitą klaidą šiandieninis pasaulis mielai daro. Tačiau mūsų pareiga yra pasakyti, kad tai klaida, kad tai nesusipratimas, pavojingas ne tik religinei, bet ir pačiai socialinei sąmonei. Jeigu žmogus savo asmens gelmėse nebus pašvęstas Kristaus Dvasios, jis neturės šitos dvasios nė socialiniuose santykiuose. Jo žavėjimasis socialiniu Kristumi bus tik paklydusios širdies tolimas ilgesys, tik romantinė stabmeldiška svajonė apie neįvykdomą utopiją. Iš tikro, socialinė Kristaus Evangelija be religinės Evangelijos yra iliuzija. Ji neturi pagrindo žmogaus prigimtyje tol, kol šita prigimtis nėra perkeista pagal Dievo paveikslą. Tik tada, kai mes tikime, kad Kristus yra Dievas, kad Jis atėjo į pasaulį išgelbėti žmogų iš nuodėmės, tik tada ir socialiniai Jo nuostatai pasidaro prasmingi, nes įsijungia į visą išganomąjį Jo darbą. Šito tad dieviškojo antgamtinio Kristaus pašaukimo šviesoje ir tenka mums svarstyji socialinę Jo misiją.

II. KRISTUS KAIP SOCIALINIS ATPIRKĖJAS

Nuo pat savo žemiškojo veikimo pradžios Kristus ėjo į socialinę sritį, padėdamas žmonėms jų varguose ir nelaimėse, švelnindamas jų skurdą, guosdamas nuliūdusius ir prislėgtus. Nors jo misija nebuvo įkurti kokią nors konkrečią socialinę sistemą ar santvarką, vis dėlto savo darbais Jis pasirodė kaip tikrasis socialinis žmogaus Atpirkėjas. Šv. Matas vienoje savo evangelijos vietoje duoda tarsi santrauką visų socialinių Kristaus darbų. „Jėzus vaikščiojo po visą Galileją, mokydamas jų sinagogose, skelbdamas karalystės Evangeliją ir gydydamas visokią ligą ir visokią negalią. Gandas apie jį pasklido visoje Syrijoje; ir jie nešė pas jį visus sergančius, visokių ligų ir kentėjimų suimtus, velnių apsėstus, mėnesienos liga sergančius ir stabo ištiktus, o jis juos gydė. Jį sekė daug minių iš Galilejos, iš Dekapolės, iš Jeruzalės, iš Judėjos ir Užjordanės“ (4, 23—25). Kristus perėjo per žemę gera darydamas. Iš nuodėmės kilo pasaulyje socialinis blogis skurdo, skausmo, nelaimių pavidalu. Naikindamas nuodėmę, Kristus negalėjo ramiai žiūrėti nė į jos pasėkas. Todėl savo dieviškąją galią jis ir panaudojo daryti žmonėms gera.

Vis dėlto visi šitie socialiniai Kristaus darbai būtų buvę tik praeinančios apraiškos, tik šviesus, bet vienkartinis pragiedrulys, jeigu Jis nebūtų palikęs pasauliui socialinės Evangelijos, tų amžinųjų, iš pačios dieviškosios Jo mokslo esmės plaukiančių principų, kurie turėjo būti amžiais vykdomi Jo Karalystėje. Žemiškasis Jo gyvenimas buvo trumpas ir socialiniai Jo darbai nedideli. Tačiau tai, ką Jis darė mažoje Palestinos šalyje, turėjo būti daroma visame pasaulyje ir visoje žmonijos istorijoje. Jo įkurta Bažnyčia turėjo tęsti toliau Jo Atpirkimo darbą ir tuo pačiu toliau vykdyti socialinius Jo principus! Kokie tad yra šitie principai? Kokia yra anoji socialinė Kristaus Evangelija?

Kartą, didelių minių lydimas, Jėzus užlipo į kalną, atsisėdo ir pasakė vad. Kalno Pamokslą. Kalno Pamokslas ir yra toji socialinė Kristaus Evangelija. Tai, ką Jis anksčiau buvo sakęs tik probėgomis, ir tai, ką Jis vėliau sakys tik dalimis, čia buvo suimta visumon ir išreikšta tokiu vaizdingumu bei aiškumu, kad Kalno Pamokslas virto nuostabiausia, visą ligtolinę tvarką sukrečiančia Kristaus kalba. Trys problemos yra ryškios kalno pamokslo teigimuose: 1. socialinė nuotaika, 2. žmogaus santykis su žmogumi ir 3. žmogaus santykis su turtu.

Socialinę krikščioniškąją nuotaiką Kristus yra išreiškęs žinomuose aštuoniuose palaiminimuose. Juos Bažnyčia skaito Visų Šventųjų dieną, norėdama parodyti, kad tokios nuotakos žmonės yra vainikuojami altoriaus garbe. Tačiau tuo anaiptol Bažnyčia nesako, kad šita nuotaika yra privaloma tik tiems, kurie atsideda aukščiausiam savęs tobulinimo darbui, vadinasi, tiktai išrinktiesiems. Aštuoni palaiminimai yra privalomi kiekvienam, kuris nori, kad bendruomenė gyventų pagal Kristaus mokslą ir savyje atstatytų apardytą Dievo paveikslą. Aštuoni palaiminimai yra Kaino darbo ir jo palikimo paneigimas. Ligi tol pasaulis rūpinosi turtu, kaip savarankiška vertybe, ir šiandien dar nenustoja rūpinęsis, teigdamas, esą ekonomika sudaranti pagrindus kultūrai ir tuo pačiu Dievo Karalystei. Tuo tarpu Kristus skelbia: „Palaiminti beturčiai dvasioje, nes jų dangaus karalystė“. — Ligi tol pasaulis tikėjo, kad jėga ir kardas yra pačios geriausios priemonės praplėsti tautų sienoms ir užimti teritorijoms. Žmogaus santykis su žeme, kurią pats Dievas jo valdžiai skyrė,

buvo ir tebėra grindžiamas prievarta ir kova. Tuo tarpu Kristus skelbia: „Palaiminti romieji, nes jie paveldės žemę". — O kiek priemonių pasaulis buvo sugalvojęs liūdesiui šalinti arba bent jam nuslėgti. Tuo tarpu Kristus skelbia: „Palaiminti kurie liūdi, nes jie bus paguosti". Liūdesio valandą pasaulis galėjo pasiūlyti tik užmarštį. Tuo tarpu Kristus siūlo paguodą. — Ligi tol ir vėliau pasaulis tikėjo, kad teisybės atstovai yra naivūs idealistai, teoretikai, neišmanėliai. Kaino palikta apgaulė, suktumas, veidmainystė buvo ir tebėra apvaldžiusi bendruomeninius žmonių santykius, Tačiau prieš juos Kristus sako: „Palaiminti, kurie alksta ir trokšta teisybės, nes jie bus pasotinti". — Pasaulis tikėjo ir tebetiki, kad žiaurumas, daugių daugiausia teisingumas yra kiekvieno bendruomeninė savybė. Tuo tarpu Kristus skelbia: „Palaiminti gailestingieji, nes jie laimės gailestingumo". — Pasaulis tikėjo ir tebetiki, kad kūno aistra sudaro vieną iš būtinų žmogaus gyvenimo apraiškų ir todėl reikalinga pasotinti bei patenkinti. Tuo tarpu Kristus sako: „Palaiminti nesuteptos širdies, nes jie matys Dievą". — Pasaulis manė ir tebemano, kad savas idėjas ir savą religiją galima ir net reikia skelbti ne tik žodžiu, bet ir kardu ir ugnimi, nes juk tai esąs ištikimybės Dievui ženklas. Tuo tarpu Kristus sako: „Palaiminti taikieji, nes juos vadins Dievo vaikais". — Pasaulis manė ir tebemano, kad reikia susikurti patogų ir ramų gyvenimą, nes tik tokiose sąlygose bus galima plėsti Dievo karalystę. Tuo tarpu Kristus skelbia: „Palaiminti, kurie persekiojami dėl teisybės, nes jų dangaus karalystė. Palaiminti, kai jums piktžodžiauja ir persekioja jus ir meluodami sako visa pikta prieš jus dėl manęs" (Mat. 5, 3—11). Ir turbūt nėra kitos didesnės priešginybės, kaip šitoji Kristaus nurodytoji bendruomeninė socialinė nuotaika, palyginta su pasauline, iš nuodėmės kilusia nuotaika. Kristaus supratimu žmogus, kuris nori gyventi bendruomenėje pagal dieviškuosius dėsnius turi būti: neprisirišęs prie turto, gyvenąs su kitais taikoje, suprantąs liūdesio vertę, ieškąs ir skelbiąs teisybę, valdąs savo aistras, pakenčiąs kitų nusistatymų žmones, nebijąs persekiojimų dėl savo idėjų ir pareigų. Ar tai nėra perversmiška nuotaika? Ar tai nėra perkeitimas visų ligi tol buvusių ir dabar dar tebeesančių pažiūrų į visuomeninius žmogaus nusiteikimus? Ar žmogus, kuris visus šituos palaiminimus įvykdytų savo asmens gyvenime, neatrodytų ir šiandien pasauliui kažkoks originalas, nors jau praėjo du tūkstančiai metų nuo Kristaus, ir nors mes jau gerokai su Kristaus mokslu esame apsipratę? Kristus skelbė ne paviršutiniškas reformas, bet keitė išvidines žmogaus gelmes. Jo čia atvaizduota socialinė nuotaika yra Atpirkimo vykdymas visuomeninėse žmogaus savybėse.

Nemažiau perversmiški yra ir Kristaus nurodomi žmogaus santykiai su žmogumi. Kristus jautė savo principų priešginybę su senaisiais, nuo Kaino laikų įsigalėjusiais papročiais, todėl pats juos sustatė bei paskelbė nepaprastai įdomiomis antitezėmis. „Jūs girdėjote, kad seniesiems pasakyta: neužmuši... Aš gi jums sakau: kiekvienas, kurs pyksta ant savo brolio, bus smerktinas teisme... Jūs girdėjote, kad seniesiems pasakyta: nesvetimoteriausi. Aš gi jums sakau, kiekvienas, kurs žiūri į moteriškę, jos geisdamas, jau su ja svetimoteriavo savo širdyje... Jūs girdėjote, kad buvo pasakyta: akį už akį ir dantį už dantį. Aš gi jums sakau: nesipriešinkite piktam. Bet jei kas tave ištiko per dešinį skruostą, atsuk jam ir kitą. Ir jei kas nori su tavimi bylinėtis teisme ir atimti tavo jupą, palik jam ir apsiaustą... Kas tave prašo duok jam, ir nuo norinčio iš tavęs pasiskolinti nenusigręžk... Jūs girdėjote, kad buvo pasakyta: mylėsi savo artimą ir nekęsi savo neprietelio. Aš gi jums sakau: mylėkite savo neprietelius, gera darykite tiems, kurie jūsų nekenčia, ir melskitės už persekiojančius ir šmeižiančius jus, kad būtumėte vaikai savo Tėvo, esančio danguje, kurs leidžia savo saulei tekėti ant teisiųjų ir neteisiųjų..." (5, 21; 27; 38; 43). Nesunku pastebėti, kad čia paskelbti santykiai žmogaus su žmogumi yra visiškai kitoki, negu yra buvę stabmeldiškajame pasaulyje. Priešais fizinės žmogaus gyvybės pagerbimą Kristus pastato taikų ir nuoširdų sugyvenimą, reikalaudamas net grįžti nuo altoriaus ir susitaikyti su savo broliu. Priešais fizinį susilaikymą lyčių santykiuose Kristus pastato minties ir širdies švarumą, neleisdamas pažeisti moters skaistybės net ir mintimi. Priešais kerštą kad ir teisingą jausmą, vyravusį visame stabmeldiškajame pasaulyje, Kristus pastato visišką atleidimą ir už pikta atmokėjimą geru. Priešais meilę artimo, suprasto draugo prasme, Kristus pastato meilę savo priešui, ant kryžiaus melsdamas savo Tėvą atleisti jo kankintojams, nes jie nežiną, ką darą. Krikščioniškojoje bendruomenėje žmonės turi būti sujungti meilės ir tiesos ryšiais. Kaip pats Dievas pasilenkia net ir prie nedoriausio žmogaus, stengdamasis jį pakelti ir perkeisti, taip ir krikščionis turi būti atviras kiekvienam, kuris yra reikalingas bet kokios pagalbos ar paramos. Žmonių suskirstymas į draugus ir priešus, į artimuosius ir tolimuosius yra nekrikščioniškas dalykas." Jei jūs sveikinate tik savo brolius, ką jūs viršaus darote? Argi ir pagonys tai nedaro?" (5, 47). Krikščionis tuo ir skiriasi nuo stabmeldžio, kad jam visi žmonės, kaip sukurti pagal to paties Dievo paveikslą, yra lygūs. Todėl visus juos jis lygiai myli ir su visais vienodai santykiuoja.

Galop nuostabus yra Kristaus pakeitimas žmogaus santykių su turtu. Turtas visados buvo ir bus išviršinis dalykas. Turtas yra daiktas, medžiaginis daiktas, atėjęs žmogui iš pasaulio. Todėl Kristus visų pirma ir nukreipia mūsų dėmesį nuo šitų medžiaginių vertybių į dvasines, sakydamas: „Nekraukite sau turtų žemėje, kur rūdys ir kandys gadina ir kur vagys iškasa ir vagia, bet kraukite sau turtus danguje... Nes kur tavo turtas, ten ir tavo širdis" (6, 19—20). Dvasinių vertybių pirmenybė turi vyrauti krikščionies santykiuose su žemiškaisiais daiktais. Turto Kristus nepasmerkia. Tačiau Jis pastato jį antroje vietoje, pirmąją atiduodant dvasios reikalams. Šitas dalykas šiandien mums yra beveik savaime aiškus. Šiandien mes jau — bent teoriškai — išmokome dvasią statyti aukščiau už medžiagą, net jeigu ji spindėtų ir aukso spalva. Tačiau aname senajame pasaulyje jis buvo nepaprastai naujas ir nuostabus.

Tačiau ir šiandien yra naujas bei nuostabus kitas Kristaus reikalavimas santykiuose su turtu, būtent: reikalavimas nesirūpinti medžiagine ateitimi. „Todėl aš sakau jums: nebūkite bailiai ir susirūpinę savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. Argi gyvybė nesvarbesnė už valgį ir kūnas už drabužį? Žvilgterėkite į dangaus sparnuočius: jie nesėja, nei piauna, nei į kluonus nekrauna, o jūsų dangiškasis Tėvas juos maitina. Argi jūs nedaugiau verti, kaip jie?.. Ir kam jūs bailiai rūpinatės savo drabužiu? Įsižiūrėkite į laukines lelijas, kaip jos auga; jos nesidarbuoja ir neverpia. Tačiau aš jums sakau, kad ir Saliamonas visoje garbėje nebuvo taip apsivilkęs, kaip kiekviena iš jų. Taigi jei Dievas taip apvelka laukinę žolę, kuri šandien yra, o rytoj metama į krosnį, kaipgi labiau jus, žmones, menko tikėjimo? Nebūkite tad bailiai susirūpinę ir nesaky-

kite, ką valgysime, ar ką gersime, ar kuo apsidengsime. Nes visų tų dalykų labai ieško pagonys. Juk jūsų Tėvas žino, kad viso to jums reikia" (6, 25—33). Iš visų socialinių Kristaus nurodymų šis pastarasis yra sunkiausiai žmonių suprantamas bei pajaučiamas. Nors teoriškai visi mes tikime į dieviškąją Apvaizdą, tačiau praktiškai jos buvimo bei veikimo nepergyvename ir todėl uoliai stengiamės apsirūpinti patys, nepasitikėdami Kristaus posakiu, kad dangiškasis Tėvas žino, ko mums reikia. Ir vis dėlto, nepaisant šito mumyse įsišaknijusio nepasitikėjimo, Kristus reikalauja nesirūpinti rytojaus diena nes „kiekvienai dienai gana jos vargo" (6, 34). Tačiau kai pastarosiose katastrofose griuvo visoks turtas, žlugo visokios draudimo bendrovės ir pastoviausios valiutos, mes patys patyrėme, kiek maža reikšmės turi mūsų rūpesčiai ir pastangos apdrausti rytojų nuo vargo ir skurdo. Kai tik žemiškasis gyvenimas nutolsta nuo Dievo Karalystės dėsnių, jis neišvengiamai griūva, ir visa ekonominė mūsų išmintis tuomet pasirodo tik naivi klaida. Tada mums ir paaiški Kristaus žodžiai: „Ieškokite visų pirma Dievo karalystės ir jos teisybės, o visa tai bus jums pridėta" (6, 33). Dievo karalystė ir jos teisybė yra vienintelis rytojaus tikrumo laidas. Kur jos nėra, ten rytojus niekados nebus tikras ir saugus. Veltui žmogus kurs bankus ir bendroves, veltui darys atsargas ir taupys. Nematomos rūdys ir kandys sugriaus jo viltis ir pavers jas iliuzijomis. Tik vienos dvasinės vertybės išlieka net ir didžiausių katastrofų metu. Todėl tik jos yra vertos mūsų pastangų ir mūsų rūpesčio.

Štai toji socialinė Kristaus Evangelija, kurią Jis paskelbė Kalno Pamoksle ir kuri iš pagrindų turėjo atnaujinti bendruomeninį žmonių gyvenimą. Pagrindinis jos principas yra teisingumo pašventimas meile. Teisingumas yra žmogui įgimtas ir reikalingas. Tačiau nieko specifiškai krikščioniško, tuo labiau antgamtiško savyje jis neturi. Teisingumas be meilės yra šaltas ir net žiaurus. Todėl Kristus ir atnešė į socialinius žmonių santykius meilę. Meilė, būdama giliausias ryšys, jungiąs dieviškųjų asmenų gyvenimą, turėjo būti ir tasai dieviškasis paveikslas, pagal kurį turėjo būti tvarkoma Kristaus atpirkta žmogiškoji bendruomenė. Meilė yra teisingumo sakramentas. Ji pakelia socialinius santykius ligi dieviškumo ir suteikia jiems krikščioniškąjį sakralinį pobūdį. Paskutinės Vakarienės kalboje Kristus aiškiai pastebėjo, kad meilė bus tasai ženklas, iš kurio žmonės pažins, kad „esate mano mokiniai". Iš tikro, pirmaisiais amžiais meilė išskyrė krikščionis iš visų kitų stabmeldiškosios bendruomenės narių. „Žiūrėkite, kaip jie myli vienas kitą", kartojo stabmeldžiai, kalbėdami apie krikščionis. Ir šitie meile pagrįsti santykiai buvo geriausias liudytojas, kad naujoji religija tikrai yra dieviška, kad ji yra geroji Naujiena sunkiame socialiniame kelyje klydinėjančiai žmonijai.

Šitas kelias, Kristaus principų nušviestas, pamažu aiškėjo ir lengvėjo. Trys dalykai, tarsi Žiburiai ant kalno, virto socialinės žmonių istorijos kelrodžiais: 1. nelygstamas asmens vertingumas, 2. žmogaus lygybė žmogui ir 3. žmogaus pirmenybė prieš daiktą. Nors stabmeldiškasis graikų pasaulis buvo pasiekęs ir labai aukšto kultūros lygio, vis dėlto asmens vertingumo jis nesuprato. Socialinis graikų gyvenimas nebuvo toks, kad būtų galėjęs patenkinti tikruosius ir pačius giliuosius žmogaus troškimus. Vergija, teisių nelygybė valstybėje, teisėtu pripažintas gimusių kūdikių žudymas, pasigailėjimo nugalėtiesiems stoka buvo ne kas kita, kaip asmens vertingumo nepajautimas. Tuo tarpu Kristus žmogaus asmenį pastatė aukščiausių vertybių eilėje. Jo žodžiai, „ką padės žmogui, jeigu jis ir visą pasaulį laimėtų, bet savo sielai padarytų nuostolio" atskleidė visiškai naujas pažiūras į žmogų. Kristaus moksle žmogus negali būti niekam priemone, nes jis yra pats sau tikslas. Jo gerovė ir laimė yra pagrindinis siekimas, kuriam visa kita — visas pasaulis ir visa gamta — turi tarnauti. Jeigu senovėje žmogus mąstė gamtinėmis sąvokomis, tai po Kristaus jis pradėjo mąstyti asmens sąvokomis. Jeigu senovėje ir pats Dievas buvo suprantamas daugiau neasmenine prasme arba kaip idėja (Platonas), arba kaip nejudanti sustingusi būtis (Parmenidas), arba kaip grynoji forma ir viską judinanti priežastis (Aristotelis), tai Krikščionybėje Dievas buvo pats aukščiausias Asmuo, kuris savo meile būtį kuria ir savo meile ją palaiko. Krikščionybės Dievas yra pažįstąs, mylįs ir atleidžiąs asmeninis Pradas. Žmogus, būdamas šito asmeninio Dievo paveikslas ir panašumas, taip pat yra vertybė pati savyje, tikslas pats sau, siekiąs asmeninio savo išganymo ir absoliutinės asmeninės laimės.

Asmens išaukštinimas virto žmonių lygybės pagrindu. Žmonių lygybės senovė visiškai nežinojo. Aristotelis, tasai šviesiausias ir blaiviausias senovės protas, skelbė, kad nevisi žmonės yra savyje lygūs; kad vieni yra gimę vergauti, o kiti viešpatauti. Senovės vergija buvo ne tik socialinės santvarkos, bet ir žmogaus filosofijos išraiška. Tuo tarpu Kristus paskelbė principinę visų žmonių lygybę, kurią šv. Povilas formulavo savo garsiu posakiu, kad nėra nei žydo nei graiko, nei vergo nei laisvojo, nei vyro nei moters, bet visi esame viena Kristuje. Nei tautinės, nei socialinės, nei lytinės skirtybės žmogiškosios lygybės nenaikina ir žmogaus vertingumui įtakos neturi. Tai buvo tikras perversmas bendruomeniniuose santykiuose, kurie pamažu iš pagrindų pakeitė pasaulio vaizdą. Nors vergija dar ilgai išsilaikė ir po Kristaus, nors dar net 6 šimtmetyje vergų randame vyskupų ir vienuolių dvaruose, vis dėlto šitokia padėtis buvo pergyvenama, kaip nenormali, kaip nesiderinanti su Kristaus dvasia, todėl reikalinga taisyti ir šalinti. Vergijos išnykimas buvo pažadintas ir pagreitintas Kristaus mokslo. Iš kitos pusės, žmogaus lygybė žmogui virto ir demokratijos pagrindu. Demokratija nėra Kristaus kūrinys. Ją pirmieji Europoje sukūrė graikai. Tačiau graikų demokratija buvo savotiška. Nepripažindami visų žmonių lygybės, jie ir demokratiją taikė ne visiems, bet tik tam tikrai žmonių klasei. Nei vergai nei vad. helotai (mes pasakytume baudžiauninkai) valstybės tvarkyme nedalyvavo ir jokių valstybės funkcijų eiti negalėjo. Graikų demokratija nebuvo visuotinė net ir jų pačių valstybėje. Demokratija, kaip visų žmonių teisinė lygybė, buvo paskelbta tiktai prancūzų revoliucijos metu. Garsusis revoliucijos šūkis „liberté, fraternité, égalité" — laisvė, brolybė, lygybė — pagimdo tikrąją europinę demokratiją. Tačiau nesunku pastebėti, kad šitas šūkis yra kilęs iš Kristaus mokslo. Jis yra esmingai krikščioniškas. Nei iš senovinio, nei iš materialistinio, nei iš rasistinio žmogaus supratimo jo išvesti nėra galima. Todėl nors Kristus savo misijos netaikė jokiai politinei santvarkai, tačiau savo principais ir savo dvasia Jis parengė dirvą demokratijai subręsti. Be Kristaus mokslo apie žmogaus lygybę žmogui demokratinės lygybės sąvoka būtų buvusi neįmanoma, kaip ji yra neįmanoma ir šiandien tuose kraštuose, kurie paneigia Kristų ir todėl vapalioja apie lygybę, nesuprasdami nei šito žodžio prasmės nei jo reikšmės.

Iš to paties asmens išaukštinimo kilo ir žmogaus pirmenybė prieš daiktą. Reikalaudamas dvasines vertybes statyti aukščiau už medžiagines ir nesirūpinti ry-

Jonas Aistis

* * *

Ant kalno šilas, kaip žalia šventovė
Įaugusi rausvom kolonom į žemes,
Pamynęs žemės laimę nepastovią,
Niūniuoja sau lakias ir nuostabias giesmes . . .

Tenai dingojosi sapnų tikrovė, —
Visatos paslaptys atskleidusios prasmes,
Ir man džiaugsmu šykšti dalia užkrovė
Atverti žodžiais laimės trykštančias versmes . . .

Ir juo gilyn žengiau į tą šventyklą,
Liepsnojo spalvingiau vitražų stiklas,
Ekstazėje sudėtos rankos tiesės

Į taip žalius, galingai ošiančius skliautus . . .
Staiga susverdėjo kolonos tiesios,
Ir ūžė gaudė šilo sielvartas rūstus . . .

Greene, Me., 1947. 7. 14

tojumi, Kristus iškėlė žmogų aukščiau už bet kurią šios tikrovės gėrybę, paversdamas ją tik priemone žmogaus reikalams. Šitas principas turėjo ir tebeturi reikšmės visam ekonominiam pasaulio gyvenimui. Kristaus mokslo šviesoje tik tos ekonominės sistemos yra teisingos, kurios ūkines gėrybes laiko palenktomis žmogui, o ne savarankiškomis, galinčiomis turėti prasmės ir be ryšio su žmogaus reikalais. Ekonominio gyvenimo atpalaidavimas nuo žmogaus nesiderina su Kristaus socialine Evangelija, nes daiktą pastato aukščiau už žmogų.

Daikto pirmenybė yra stabmeldiškas dalykas. Daiktas yra tarnauti, ne viešpatauti. Vienintelis pasaulio valdovas yra žmogus. Visa kita jam yra sukurta. Tai yra pirmykštis Dievo apreiškimas, randamas jau Genezės knygoje, ir pakartotas bei pabrėžtas Kristaus. Todėl tarnybinis daikto pobūdis, vistiek ar šitas daiktas bus ekonominė ar socialinė gėrybė, turi išeiti aikštėn visose sistemose ir visose santvarkose, kurios nori turėti savyje Kristaus dvasios ir nebūti paženklintos senosios barbarybės vardu. Daikto pirmenybė prieš žmogų iškilo Kaino žmogžudystėje, kurią pasaulio istorijoje tęsia visos barbariškos sistemos. Išvaduoti žmogų iš šito kainiško palikimo, atpirkti žmogų iš vergijos daiktui kaip tik ir buvo Kristaus misija socialinėje bei ekonominėje srityje.

Jeigu tad trumpai formuluotume tuos dėsnius, kuriuos Kristus paskelbė savoje socialinėje Evangelijoje, galėtume pasakyti, kad 1. socialinė krikščioniškojo žmogaus nuotaika yra atremta į kiekvieno asmens, kaip sau lygaus brolio ir dalyvio tame pačiame Dievuje pergyvenimą; 2. žmogaus santykiai su žmogumi Krikščionybėje yra tvarkomi pagal meilės principą, o šitos meilės matas yra kiekvieno meilė sau pačiam; 3. žmogaus santykiai su turtu yra tvarkomi iškeliant tarnybinį jų pobūdį tiek pačiam žmogui, tiek dvasinėms vertybėms, ir sykiu gyvenimiškai pasitikint Dievo Apvaizda žemiškojo apsirūpinimo atveju. Šitie principai yra pagrindiniai. Jų pripažinimas ar nepripažinimas rodo Kristaus dvasios buvimą arba nebuvimą tiek atskiro žmogaus socialiniuose darbuose, tiek ištisose socialinėse sistemose ar santvarkose.

MŪSŲ PRAEITIES VERTINIMO KLAUSIMU

DR. A. STANYS

Kuklus, tolimas nuo arogancijos yra lietuviškas būdas. Mes dažnai patys savęs nepažįstame ir nevertiname. Mes net pamiršome esanti didelės praeities tauta ir kukliai skiriame save prie jaunųjų tautų net politiniu atžvilgiu. Svetimieji mums tai įkalbėjo. O mes iki šiol tikime.

Mes nuolat girdėjome ir skaitėme storuose tomuose, kad senoji lietuvių tauta gyvenusi atskirta nuo pasaulio savo pelkėtose giriose puslaukinį gyvenimą. Tik 14a. pabaigoje šitiems barbarams pirmuosius kultūros spindulius pasiuntusi Lenkija. Tik nuo tada ji pradėjusi kilti, į žmones išėjusi lenkiško skverno įsikibus. Mes esame skaitę ir tariamai tikrus viduramžinės Lietuvos buities aprašymus — apie žmones ir gyvulius beveik olose, lyg akmens amžiaus epochoje. Ir tais aprašymais mes dažnai tikime. Užmirštame, kad tai dažniausiai buvo fantazijos vaisius autorių, kurie mūsų krašto niekad nematė arba rašė ne apie tą, ką matė, bet ką buvo girdėję iš „tikrų šaltinių". Rašė, nes reikėjo patenkinti ano meto skaitančios visuomenės kuriozų troškulį. Keliauninkai kartojo prieš 100 ar daugiau metų apie Lietuvą rašiusių, jos tikrai nemačiusių autorių duodamus vaizdus.

Tamsi ir laukinė buvusi Lietuva. Bet kaip tada atsirado tos visos didelės kultūrinės vertybės, kurias šiandieną lietuvių tautai pripažįsta visas pasaulis? Kaip tada atsirado ir išaugo toka turtinga formomis ir žodžiais kalba? Argi neturi savo charakterio lietuviškoji tautosaka ir tautodailė, liaudies menas? Argi jo lygis rodo barbarišką tautą buvus jo kūrėja?

O pagaliau turime ir aukštos valtybinės kultūros faktų, atestuojančių kūrybines tautos galias. Milžiniškoji Lietuvos imperija juk neatsirado kieno kito dėka. Ją sukūrė lietuviai. Ir sukūrė ne barbarų metodais, bet imponuodami savąja „pax Lituana". Barbarai kartais sukuria taip pat milžiniškas valstybes, bet tik jėga, užplūsdami kraštus kaip koks amaras, juos pavergdami. Tuo tarpu lietuviai juk niekad nebuvo labai skaitlingi. Net ir gerai skaičiuodami anais didžiosios kunigaikštijos išsiplėtimo laikais jų niekas nepriskaičiavo nė pilno milijono. Eidami jėgos metodais, tuose milžiniškuose plotuose jie būtų taip praskidę, kad ir žymės būtų nelikę. Juk reikėjo tuos milžiniškus plotus ir administruoti. Valstybė turėjo būti pastatyta ant tvirtų pamatų, jei ji galėjo ištisus šimtmečius gyvuoti ir sucementuoti į vieną bendruomenę įvairiaspalvę gyventojų masę. O ji buvo sucementuota. Rytų pasaulio centru — trečiąja Roma — pasiskelbusi Maskva net 300 metų turėjo vargti, kol ją išardė. Išardė ginklu, o senosios Lietuvos valstybės reminiscencijų tuose plotuse net iki mūsų laikų yra užsilikusių.

Ryškus senosios Lietuvos valstybės aukšto lygio bruožas yra jos teisinės kultūros išaugimas. Jei kitose gyvenimo srityse dar gali būti primetamas skolinimasis ar mokymasis iš kitų, tai dėl Lietuvos Statuto to jau niekas negali pasakyti. Šiuo atžvilgiu Lietuva savo kaimynus pralenkė ištisais amžiais. Lenkja, iš kurios Lietuva 16a. iš tikrųjų pasiskolino valstybinės santvarkos formą, kodifikuotos teisės niekad neturėjo. Ir tik nemokšos lenkai kartais puola lietuvius už šitokią pastabą teigdami, esą, Lenkija statutą turėjusi jau nuo 14a. Tuo tarpu nors kiek geriau pažįstą istoriją žino, kad „Statut Wislicki" toli gražu nėra įstatymų kodeksas, bet tik eilės privilegijų rinkinys. Privilegijas — įstatymus surašyti į vieną sąsiuvinį toli gražu nereiškia juos kodifikuoti, suvesti į sistemą. Tam reikia aukštos erudicijos specialistų teisininkų ir aukštos teisinės kultūros visuomenėje.

Lenkai savo teisės kodifikacijos klausimais pradėjo domėtis, tiesa, taip pat 16a. pradžioje. Tačiau neatsirado, kas jį paruoštų (Laskio bandymas statuto vardo nėra vertas), o be to ir visuomenė tam dar buvo nepribrendusi, teisinės normos nebuvo išryškėjusios. Dar tebevyko kova dėl valstybinio bei visuomeninio gyvenimo tvarkymosi principų. Destruktyvinis kovos momentas neleido Lenkijai ir vėliau šito pasiekti, nors bandymų netrūko. O akstinas šitų bandymų visada buvo Lietuvos Statuto egzistavimo faktas.

Kai Maskva ėmė rūpintis savo teisės kodifikacija 17a. vidury, pagrindu buvo norima imti tą patį Lietuvos Statutą, kuris tada specialiai tam reikalui buvo išverstas į rusų kalbą. Bet ir Maskvai-Rusijai savo kodifikuotos teisės dar teko palaukti iki XIXa. — Speranskio laikų. O pagaliau ir jo vadovautosios komisijos darbas tikrąja kodifikacja nebuvo atbaigtas. Lietuvos Statutas taip ir liko vienišas šulas visoje rytų Europos teisinės kultūros istorijoje. Mes juo tikrai galime didžiuotis, ir labai gaila, kad iki šiol nesame sulaukę nė vienos mokslinės studijos, jį vertinančios lietuviškuoju požiūriu. Tiesa, jis tebėra mažai tenagrinėtas ir svetimųjų, tačiau, deja, tebėra slavų teisės dokumentų sąrašuose. O ne tik verta, bet ir privalu mums jį sau susigrąžinti[1]).

Dažnai nedrąsūs mes esame ir prisimindami visą mūsų politinę istoriją. Mes čia susiduriame net su dviem veiksniais. Iš vienos pusės rusų tezė, kad senoji Lietuvos valstybė buvusi tik iš vardo lietuviška, o iš esmės buvusi senosios Kijevo valstybės paveldėtoja, jos naujelytis tęsinys. Dėl to tai jai ir vardas naujas buvęs nukaltas — litovsko-russkoje gosudarstwo. Esą, viskas joje buvę rusiška — nuo kalbos iki valstybiniai socialinės struktūros. Iš kitos pusės mus veikė lenkiškoji tezė, kad senoji Lietuvos valstybė lietuviška buvusi tik iki XIVa. pabaigos, o po to jau buvusi tik kartais bruzdanti Lenkijos provincija, kurios savaimus gyvenimas jau tikrai pasibaigęs su 1569m. Liublino unijos aktu. Didysis mūsų patriotas Teodoras Narbutas, tuo patikėjęs, savo plunksną su-

1) Šia proga norėtųsi atkreipti akis į Lietuvos Statutą dabar taip gausių mūsų doktorantų teisininkų. Dėkingesnio ir tikslingesnio studijų objekto vargu ar galima rasti. Gera ir labai naudinga būtų užmegsti kontaktą ir su svetimaisiais mokslininkais, juo susidomėjusiais. Kažin ar kas iš lietuvių yra užmezgęs ryšius kad ir su tuo vokiečių mokslo žmogumi, kuris net per lietuviškąją spaudą ieškojo Lietuvos Statuto teksto, išleisto prof. J. Lappo? O labai būtų verta. Net paprastas klausimo padiskutavimas būtų naudingas abiems pusėms.

laužė ant paskutiniojo Gediminaičio kapo, savo mylimosios Lietuvos tolimesnio likimo vaizdavimą pavesdamas Lenkijos istorikui. Tai buvo prieš šimtą metų (Narbuto istorijos IX tomas išėjo 1841 m.), bet šita nuomonė dar ir dabar tebėra galutinai neišgyventa, nors specialiai tą klausimą nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje savaimingas Lietuvos gyvenimas po 1569 unijos jau ir retai bekvestijonuojamas. Ginčijamasi tik dėl jo formos ir laipsnio. Dar ir dabar mes kiekviename žingsnyje galime išgirsti kalbant apie Lenkiją, tuo suprantant visą ano meto politinį junginį — visą Respubliką. Net keista, kad pvz. ir latviai su estais savo istorijoje kalba tik apie „Lenkų laikmečius", o apie Lietuvą nei žodžiu neprisimena, nors anais laikais Lietuvos pozicijos jų kraštuose buvo lygios su lenkų pozicijomis, o kurį metą Lenkija su jais net nieko bendra neturėjo.

Be abejo, tai yra palikimas senosios istoriografijos, savo šaknis turinčios monarchistinio Europos periodo koncepcijose. 17—18a. Europos žmonėms mat negalėjo net į galvą ateiti mintis, kad Lenkijos karaliaus valdomas kraštas būtų buvęs ne Lenkija. O mums patiems čia daug maišo valdančiojo visuomenės sluogsnio sulenkėjimo faktas. Dažnas yra linkęs neprisiimti savo tautiečiu nė vieno nelietuviškai kalbėjusio veikėjo.

Bet nevalia nei mums, nei kuriai kitai tautai išsižadėti vekėjų, dirbusių savo krašto labui, dirbusių savajai tautai, nors ir nekalbėjusių savo tėvų kalba. Nevalia užmiršti amžių bruožų. Ne viena mūsų tauta turi periodus, kada valdantysis visuomenės sluogsnis kalbėjo vetima kalba.

Negali čia lemti ir socialinis momentas, nes savosios liaudies prispaudėjais yra buvę ne vien nutautusieji. Baudžiava yra buvusi ir tuose kraštuose, kur ir ponas ir vergas ta pačia kalba kalbėjo. O mūsų baudžiavinė teisė net nebuvo pati griežčiausioji. Priešingai, mes dar galime didžiuotis, kad nei *jus vitae necisque*, nei kitos gėdingosios feodalinės santvarkos teisės mūsų krašte niekad neveikė. Pagal mūsų krašto įstatymus valstietį užmušęs ponas turėjo atsakyti savo galva, lygiai, kaip užmušęs bajorą. Atsieit, veikė dėsnis, kokį kituose baudžiavinės santvarkos kraštuose sunku buvo rasti.

Kilme mūsų senoji bajorija buvo taip pat savo krašto sūnūs. Atėjūnų čia buvo labai maža. Įsikurti daugiau šansų turėjo lenkai. Bet ir jiems buvo neperžengiamas įstatymų slenkstis — nuo 15a. vidurio dažnai kartotas įstatymas, pagaliau L. Statuto dėsnis, draudęs svetimšaliams gauti bet kokių valstybinių vietų ar įsigyti dvarų Lietuvoje. Nevalia jų įsigyti buvo net vedybų keliu. Net vienturtė, visos žemės turtų paveldėtoja, lietuvaitė, ištekėdama už lenko ar kurio kito svetimšalio, turėjo atsisakyti šeimos dvarų tolimesnių giminių, o jų nesant, valstybės naudai, gaudama tik piniginį kraitį. Lietuviškos bajorijos grynumas tuo būdu buvo pakankamai išsaugotas. Ir labai klydo visi tie istorikai (jų tarpe net Liubavskis), kurie laikė, kad lenkų įsikūrimą Lietuvoje trukdžiusios kliūtys buvo pašalintos Liublino unijos akto. Klydo, nes savo tyrinėjimus buvo baigę tuo aktu, nebežiūrėjo vėlyvesnių laikų gyvenimo praktikos ir vėlyvesnių įstatymų.

Iš tikrųjų unijos akte rašoma, kad visi Lietuvoje veikią prieš lenkus nukreipti įstatymai ir statuto dėsniai turi būti pašalinti. Toliau tiek lenkams Lietuvoje, tiek lietuviams Lenkijoje turi būti laisva kurtis ir naudotis visomis pilietinėmis teisėmis. Tačiau akte nesakoma, kad visi anie nuostatai jau dabar yra naikinami ir nebegalioja. Sakoma, kad jie turi būti panaikinti. O to panaikinimo taip ir nebuvo sulaukta. Lietuva lenkams taip nepatikusių savo įstaymų ir statuto nuostatų ne tik nepanaikino niekad, bet jau po unijos išleistame trečiajame statute (1588) vėl ir dar ryškiau pakartojo ir to neatšaukė iki pat valstybės gyvavimo pabaigos. Tuo būdu juridiškai lenkams durys į Lietuvą buvo uždaros visais laikais. Kuriuo nors būdu Lietuvoje vis dėlto įsikūręs lenkas bajoras neturėjo jokių pilietinių teisių. Įstatymai jas pripažino tik ketvirtosios eilės tokio atėjūno palikuonims. Žinoma, gyvenimo praktikoje kartais vienam kitam tokiam atėjūnui pavykdavo visas kliūtis nugalėti. Ypač, jei juos remdavo kuris nors iš Lietuvos didžiūnų. Tačiau tokių skaičius buvo nedidelis. Iš žymesnių, valstybės gyvenime šiokio tokio vaidmens pasiekusių lenkų šeimų, įsikūrusių Lietuvoje, buvo vos keletas. Iš tokių buvo pvz., Kosakovskiai, Maironio apdainuotas ir liaudies padavimų išgarsintas Čičinskas — Sicinskis. (Jo tėvas Lietuvoje įsikūrė kaip Radvilų tarnas), Pšerdzieckiai ir dar viena kita šeima..

Reikia taip pat pasakyti, kad ir lietuvių bajorų Lenkijoje taip pat mažai teįsikūrė, nors čia tokių įstatyminių kliūčių ir nebuvo. Tik po 1569 m., kada dideli didžiosios Lietuvos kunigaikštijos plotai buvo nuo jos atplėšti ir prijungti prie Lenkijos, su lenkiškąja visuomene susiliejo dalis net etniškai lietuviškos kilmės bajorų, buvusių įsikūrusių tose žemėse, o be to, atsirado ir abiejų valstybių piliečių. Mat, teisė dalyvauti viešajame gyvenime buvo siejama su dvarų valdymu. Dabar atsirado didžiūnų, turinčių net labai didelių dvarų abiejose valstybėse. Dalis iš jų ilgainiui susiliejo su lenkais, kiti betgi liko ištikimi savo tėvų kraštui. Pvz. tokie Olykos šakos Radvilos niekad nėra buvę jokiais pareigūnais Lenkijoje, nors jų Olykos ordinacija ir daugybė kitų dvarų po 1569m. buvo jau Lenkijos ribose. Tikrasis dalies lietuviškosios bajorijos ir diduomenės susimaišymas su lenkais įvyko tik 19a., vedant bendras kovas dėl nepriklausomybės atgavimo. Bet ir tai senosios tradicijos galutinai palaidotos dar nebuvo. Ir kažin kaip tas bendravimas būtų pasibaigęs, jei anoji akcija būtų pasiekusi tikslo. Kažin ar jie vėl nebūtų išsiskyrę?

Vėl senajai Lietuvai prikišamas svetimos kalbos vartojimas. Esą, ji vartojusi rusų kalba, tad ir buvusi rusiška. Bet pirmiausia tai toli gražu nebuvo rusų kalba. Iš tikrųjų tai buvo savaime išsivysčiusi Lietuvos valstybės kancelarijos kalba, kilusi iš vad. slavų bažnytinės kalbos, kurios pagrinde buvo senoji bulgarų kalba. Ir vartojama ji buvo ne vien Lietuvoje, bet ir visoje rytų Europoje, ir ne vien slavų kraštuose, bet ir tokioje Rumunijoje, kurios slaviškumo niekas neteigia. Tik kiekviename krašte ši kalba, žinoma, turėjo savą raidą, savas formas ir kiek skirtingą žodyną, susidariusį tautos šnekamosios kalbos įtakoje. Tikybiniuose raštuose ji nekito, nes ortodoksija neleido keisti nė vienos raidės, kad neįsiveltų erezijų. Kai 17a. Maskvos patriarchate buvo reformuojama bažnytinė raštų kalba, vyko net skilimas — atsirado vad. sentikiai. Tuo tarpu gyvenimiškiems ir valstybės reikalams pradėtoji vartoti ta pati kalba neturėjo jokių varžtų ir kiekviename krašte kitaip vystėsi. Lietuvoje ji, žinoma, buvo veikiama ukrainiečių gudų, lenkų ir lietuvių kalbų. Maskvos kancelarijoje vartotoji kalba vystėsi didžiarusių kalbos įtakoje ir labai skyrėsi nuo Lietuvos kancelarijos kalbos. Šioji Maskvoje buvo vadinama stačiai „lietuvių kalba". Tik 19a. rusai patriotai istorikai ėmė vadinti ją rusų kalba.

Kad senojoje Lietuvoje valstybės reikalams nebuvo vartojama lietuvių kalbą, nėra nuostabus dalykas. Viduramžy ilgai visos valstybės raštus rašė taip pat

ne žmonių šnekamąja, bet lotynų kalba. Mat į raštą buvo visai kitaip žiūrima, negu mes šiandien kad žiūrime. Raštas nebuvo visuotina vertybė, bet tik specialistų priemonė svarbiems aktams užfiksuoti. Valdovui ir visuomenei buvo visiškai nesvarbu, kaip bus koks nors aktas įamžintas. Tai buvo skribų, o mūsų krašte-djakų reikalas. Rašto mažai kas ir temokėjo. Daugiausia tai buvo tik dvasininkai, kuriems rašto mokėjimas buvo būtinas liturgijos reikalams. Taip pvz. Anglijoje raštininkai ir iki šiol dar tebevadinami clerk. Valdovų reikalas buvo kokį nors aktą padaryti, o kuriuo būdu jis bus užfiksuotas, jiems jau nerūpėjo. Raštininkai rašė taip, kaip buvo nuo amžių įprasta, ir niekam tai neatrodė keista. Kaip Vakaruose buvo rašoma lotyniškai, taip Lietuvoje sava kancelarine kalba. Ir įdomu, kad ji Lietuvoje kurį metą buvo vartojama net vyskupysčių kancelarijose. Tik 16a. čia galutinai įsigalėjo lotynų kalba.

Žinoma, jei į senosios Lietuvos socialinę bei kultūrinę raidą nebūtų įsimaišiusi lenkų kalba, būtų buvę prieita prie lietuvių kalbos ir kancelarijoje. Tačiau kadangi tuo metu, kada raštas virto visuotina apsišvietusio visuomenės sluogsnio vertybe, mūsų valdantysis sluogsnis buvo jau aplenkėjęs, tai, atsisakant nuo senosios kancelarinės ir teismų kalbos, buvo pereita į lenkiškąją. Tai atsitiko 1687m. Buvo įvesta pagarsėjusio coaequatio jurium įstatymo. Ir įdomu, kad lenkų kalba lietuvos teismų oficialine kalba buvo padaryta žymiai anksčiau negu pačioje Lenkijoje, kur iki pat Respublikos gyvenimo pabaigos teismuose išliko lotynų kalba. Žinoma, tai nereiškia, kad Lietuvos bajorija būtų buvusi lenkiškesnė už pačius lenkus. Tai rodo tik jos gyvenimiškumą bei praktiškumą. Ji atsisakė negyvosios rašto kalbos, kurios nebuvo mokoma tuo metu Lietuvoje viešpatavusiose jezuitų mokyklose, kurios reikėjo specialiai mokytis, ir perėjo prie daugelio suprantamos gyvos lenkų kalbos. Tačiau iš to dar negalima daryti išvados, kad šiuo metu jau visa Lietuvos bajorijos masė buvo sulenkėjusi. Toli gražu ne. Aplenkėjęs buvo tik tas jos sluogsnis, kuris dalyvavo valstybės tvarkymo darbuose, centriniuose organuose, seimuose ir pan. Plačiosios smulkesniosios bajorijos masės dar ir po šimto metų tebuvo lietuviškos, dažnai net visai nemokančios lenkiškai. O sulenkėjimas įvyko, kaip žinoma, tik 19a.

Grįžtant prie rusiškosios tezės, tenka pasakyti, kad senoji Lietuvos valstybė rusiška negali būti laikoma ne tik dėl anos kancelarinės kalbos, bet ir dėl rusiškųjų sričių kaip sudedamosios jos dalies. Teisybė, ploto atžvilgiu milžiniškoje imperijoje etnografinė Lietuvos dalis tesudarė maždaug 10%. Tačiau jos vaidmuo čia buvo toli prašokęs ploto santykį. Pirmiausia visi centro organai buvo grynai lietuvių rankose ne tik sritinių kunigaikštijų laikais, bet ir tada, kai valstybė buvo centralizuota. Smulkiau to reikalo nenagrinėdami, galime tik prisiminti, kad pvz. Vytauto bendradarbių tarpe nerandame nė vieno nelietuviško vardo. Žinome, kad nuo 1387—1413m. veikė dėsnis, kad jokių valstybinių vietų negali gauti ne katalikas, atsieit, gali gauti tik vakarietišką krikštą priėmę lietuviai, bet ne rytų bažnyčios tikintieji rusai, gudai ar ukrainiečai. O atšauktas šis įstatymas buvo tik Liublino unijos išvakarėse Zigmanto Augusto aktu, kai didžiosios kunigaikštijos vsuomenė jau buvo suaugusi ir susiliejusi į vieną naciją, kai ir tikybos skirtumas žymia dalimi jau buvo išnykęs, kai stambesnieji slaviškos kilmės ponai jau buvo prie vakarų prisijungę, — buvo katalikai arba protestantai.

Nestelbė lietuviškojo elemento slaviškasis gaivalas ir savo mase, nes jis nebuvo nė taip jau skaitlingas. Ploto ir gyventojų santykis labai skyrėsi, nes etnografinė Lietuva buvo daug tirščiau gyvenama. Tiesa, visiškai tikslių davinių apie gyventojų tirštumą neturime, tačiau apytikriai apskaičiuoti galime. Taip iki mūsų laikų yra išlikę beveik viso krašto bajorijos sąrašai su nurodymu, kiek kuris iš jų privalo karo metu pasiųsti karių. Kadangi mes žinome įstatymą, kad nuo kiekvienų 5 (anksčiau 8) tarnybų — valstiečių ūkių — turėjo būti siunčiamas vienas karys, tai atatinkamos vaivadijos karių skaičių padauginę iš 5 ar 8 (žiūrint kurių metų) gausime kaimo gyventojų šeimų skaičių. Priėmę šeimos narių skaičiaus koeficientą ir pridėję tam tikrą procentą gyventojų, nuo kurių karių nebuvo siunčiama, galime nustatyti ir viso krašto gyventojų skaičių. O iš minėtųjų sąrašų mes matome, kad karo metu iš etnografinės Lietuvos karių buvo pastatoma maždaug tiek pat, kiek iš visų plačiųjų nelietuviškų sričių. Atsieit, etnografinėje Lietuvoje tada gyventa maždaug pusės visos valstybės gyventojų. Tad suprantama, kad, sprendžiant apie jos įtaką, negalima remtis teritorijos ploto santykiu. Iš tikrųjų lietuviškam elementui pirmaujantį vaidmenį valstybėje laidavo ir jo skaitlingumas bei kompaktiškumas ir veikę įstatymai. O apie valstybės nelietuviškumą negali būti nė kalbos.

Praeitis mums savąją dauoklę jau yra atidavusi atgimimo laikais. Himne mes ir šiandieną tebegirdime „iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia". Tačiau ne tik anais laikais, bet ir šiandieną tos stiprybės šaltinis daugumai baigiasi maždaug Vytauto laikais. Čia jau aiškį klaida. Nevalia mums iš tėvų palikimo išsižadėti nė vienos minutės, ne tik amžių. Vistiek kokie buvo laikai, tai buvo vis dėlto mūsų tautos gyvenimas, jos istorija. Mums šį tą turi sakyti ir tai, kad viską, ko mes išsižadame, kiti tuojau sau pasiima. Matyt, atranda vertybių. Tad kam jų kratytis?

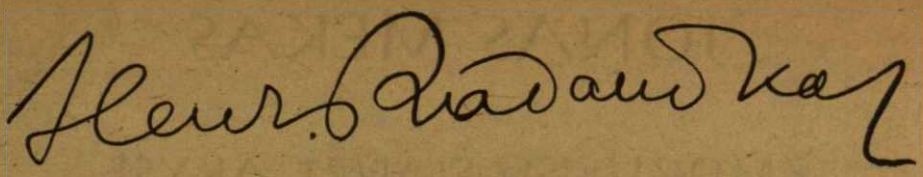

KETURI EILĖRAŠČIAI

LAIŠKAI SAU PAČIAM

Vos liesdamas daiktus ir žmones,
Aš laikausi pats už savęs
Ir einu be dangus malonės
Per pasaulio gatves.

Ir kažin kur rieda vežikai,
Ir kažin ką loja šuva,
Ir kažin ką plėšia plėšikai,
Ir kažin kam ritas galva.

Mus nelaimės veja, kaip aras
Veja bėgančią avį laukais.
Bet nei badas, nei maras, nei karas,
Nei pragaras mūs nepakeis.

Negaliu nė vienam padėti
Ir padėti man neprašau.
Negaliu nežydėt, neliūdėti
Ir sau laiškus — eiles rašau.

MIŠKINIAI EŽERAI

Koksai lieknumas tų žalių
Bangoj linguojančių žolių!

Miškų bedugniai ežerai,
Undinių tylūs kambariai.

Žali miškai, žali takai,
Ir žalios akys, ir plaukai.

Pamoja tirpstančiam stikle
Ranka nežamiškai žalia,

Tyliai nuaidi vandeny
Daina liūdna, daina švelni,
Ir tu į vandenį eini.

Ir plakas ratai, ratai, ratai,
Ir eina metai, metai, metai...

Miškų bedugniai ežerai,
Nieks nesuras tavęs tikrai.

MIRTIES MALŪNAI

Taip vadinasi amerikiečių filmas
apie vokiečių koncentracijos stovyklas.

Malūnas malė juos, bet kraujas netekėjo,
Nes kraujo nebebuvo, nes kraujas išdžiūvo,
Tik kaip skaldomos malkos jų kaulai traškėjo,
Kai jie, šunim juos pjudant, ant grindinio griuvo.

Malūnas malė juos, ir kaulai jų byrėjo
Į maišus baltais miltais, juos vokiečiai sėmė
Superfosfato vietoj ir į dirvą sėjo
Ir daržovės, kaip kiaulės, riebios augti ėmė.

Jie, užmušę lietuvį, belgą ar olandą,
Aukso dantis jiems laužė, pražiodę lavoną,
Ir germanų blondinė giltinė galando
Dalgį ir milijoną kirto po milijono.

O jie, sutirpdę auksą, apirankes darės,
Ir žmonos ir meilužės Goebbelsų ir Franckų,
Raudonos, riebios prūsės ir storos bavarės
Jas dėjo ant lakuotų nutukusių rankų.

Nužudę garbiniuotas jaunas mergeles,
Jie, nukirpę joms plaukus, čiužinius gamino
Ir, prisigėrę seno prancūziško vyno,
Ant čiužinių sapnavo laurus ir gėles.

KORNELIJA

Jaunutė ragana vardu Kornelija,
Į savo raudonus kaip lapė plaukus
Įsegusi žalią, mirgančią žvaigždę,
Joja ant žaibo ties drebančia jūra.

Ir, paėmusi rykštę, blauri Kornelija
Pradeda pliekti jūrai per veidą,
Ir vanduo, — kaip eržilas, užuodęs kraują, —
Kriokia ir žvengdamas kyla į viršų.

Ir, vaikiškai kvatodama, žiūri Kornelija,
Kaip bangos užkloja žvejus ir valtis,
O našlės ir našlaičiai pajūrio kaimuos
Šaukia ir kaukia garsiau už vėtrą.

Ir, pasukus į krantą, žiauri Kornelija
Nujoja obelų viršūnėm,
Ir obuoliai, rausvi kaip kūdikiai,
Žemėj sudužę, baisiai klykia.

O nakčiai sutemus, graži Kornelija
Seka naktigonėn jojančius bernus
Ir, išsirinkus visų stipriausiąjį,
Pakloja paparčiuos raudonus plaukus.

JONAS MEKAS

ŽMOGUS SU ŠIAURE AKYSE

Jis žiūrėjo į praeinančius traukinius ir žinojo, kad niekados neišvažiuos.

Jo akys buvo mėlynos, rankos sunkios, žingsniai — kas supras, kokie buvo jo žingsniai!...

— Tai ne mūsų krašto žmogus, — kalbėjo žmonės. — Jo akyse taip daug šiaurės.

— Jis yra beprotis — jis sėdi čia metų metais ir nė vienu traukiniu neišvažiuoja.

Ir jie lipo į savo traukinius ir skubėjo.

O žmogus sėdėjo ir laukė. Ir sirėnų klausėsi ir su savim kalbėjosi.

— Aš tau papasakosiu, — kalbėjo kartą jam kažkas, ko jis jau nebepažino, — aš tau papasakosiu apie žmones, kuriuos aš mačiau.

Tačiau keleivio kakta pasidarė kaip šaktarpis ir jis tarė:

— Žmonės išmirė su pavasariu. Ką tu nori man kalbėti apie juos?

Tada kalbėjo jam nepažįstamasis apie milžiną — dainavęs jis aukštai kalnuose, ir žmonės klausęsi ir stebėjęsi, kaip griaustinis griaudžia! Mėgo milžinas vandenis — ir stebėjosi žmonės, kaip galingai jūra plakasi. Taip pat, kai kartą jį rado beverkiantį, stebėjosi žmonės, kokį šiltas lietus pro vaivorykštę dulkia.

— Tai visa netiesa, — tarė keleivis, ir jis žiūrėjo į dangų ir savo akis į jūrą kreipė: seniai nebėra vaivorykštės, seniai lietus užmiršo lijęs, ir jūros mūša tėra liūdnas laidotuvių ūžmas.

Tada atėjo kitas, uždėjo ranką ant jo sunkių pečių ir kalbėjo jam:

— Aš grįžtu iš smėlio ir saulės šalies. Ten aš girdėjau pasakojant apie klajoklį, vaikščiojantį po spalvotas dideles šalis ir savo skausmą bedalijantį.

— Taip? Jūs girdėjote apie jį? — klausė žmogus, ir jo akys pakilo.

— Taip, aš girdėjau apie jį.

Tada žmogus griebė jį už rankos ir jo pečiai drebėjo.

— Tu manęs neapgaudinėji? Taip? Sakyk, kaip atrodė jo rūbai, ir kokios akys, kaip atrodė jo akys?

— Jo rūbai buvo pilki ir akys — nežinau, kokios buvo jo akys — tokių pietuose nėra. Jos buvo vidurys tarp skausmo ir dangaus.

— Tai buvo jis, tai buvo jis! Sakyk, ką jis darė su savo skausmu?

— Jis stojo vidury žmonių ir šaukė:

— Žmonės, štai yra jūsų skausmo dalis, žiūrėkite, kaip jis varva mano drabužiais! — tačiau žmonės nusisuko nuo jo ir paliko jį vieną. Tada kėlęs jis ėmė savo lazdą ir ėjo. Tačiau kelias buvo be galo, saulė buvo be galo, ir jis sėdo ir verkė. O smėliui ir piramidėms ir palmėms buvo nuostabu ir jie nesuprato, kas gali jo neleisti namo. O žmogus puolė veidu į kalnus ir kūkčiojo:

— Dieve, argi mano malda nepasitikdavo tavo šviesos kas rytą? Leisk mane nors vienai akimirkai, leisk nors pro langą pasižiūrėti, kai visa šeimyna vakarienei susėda...

Tada atėjo pas jį velnias ir tarė:

— Ar nematai, kad tavo Dievas tave paliko? Kuo tu nusikaltai, kad kalnai susidūrė? Tu nori pamatyti namus?

— Kodėl klausi mane, ar nematai iš mano akių?

— Eikš, aš parodysiu tau.

— Pasilik, — tarė jam kažkas.

— Kas mano siela be to, ko trokštu, — atsakė žmogus ir ėjo. Ir jis išvydo savo namus. Ir matė savo šeimyną prieš vakarienę besimeldžiančią ir jis užsidengė savo veidą ir verkė.

— Taip pasakojo nepažįstamasis. Ir keleivis atsistojo ir jo akys degė.

— Aš noriu pamatyti savo namus, — tarė jis ir ėjo kryžkelėn. Ten sutojo jis ir šaukė.

Tada griuvo dangus ir žemė išvien, nes niekas dar nebuvo tokio skausmo girdėjęs ir tokių akių matęs. Ir viskas buvo taip, kaip pradžioje pasaulio.

APIE KARALIŲ SODE

Tikrai tuščia buvo visoje šalyje.

Vienintelis žmogus tebuvo joje, ir tas buvo karalius.

Maras nedrįso jam nuimti karūnos ir jis savo karališkiausiuose rūbuose sėdėjo soste ir žiūrėjo į lavonus. O jie gulėjo baisūs, visuose rūmuose, visose gatvėse, visuose keliuose.

— Žmonės! — šaukė jis, — aš esmi karalius ir mano rūbas yra auksinis. —

Ir tuščia salė skambėjo aplink kurčiai ir bauginančiai.

— Žmonės! — šaukė jis, — kodėl visas šis šiurpas aplinkui sėlina? Kodėl lavonų niekas nepašalina? —

Ir visi skliautai atkartojo:

— Šiurpas.

— Šiurpas.

Tada karalius nutilo. Ir visas miestas tylėjo. Ir dangus, laukai. Sunki didžiulė niūruma apgulė puošnią karaliaus sosto salę, ir jis pajuto šaltį srūvant savo sąnariais.

Ir jam rodėsi, lyg visas rūmas ėmė dejuoti ir unkšti, visi kambariai prisipildė svetimo šlamėjimo ir nerimasties. Tada jis pakilo nuo sosto ir paliko rūmus.

Žmonės! — šaukė jis. — Aš esmi karalius ir jūs manęs neklausote. —

Ir gatvės atkartojo:

— Aš esmi karalius.

Eduard Wiiralt (estas) **Svetima šalis**

— Žmonės! — šaukė jis, ir laukai atkartojo: Žmonės.

O gėlės nustebusios žiūrėjo į apleistus rūmus, miestus ir laukus ir viską suprato. Jos suprato ir nuleido savo galvas ir įsiklausė tylon. Ir kai karalius ėjo prošal, susimąstęs ir nusiminęs, ir tai gėlės suprato.

Tada nuo lavonų papūtė vėjas ir karalius pajuto pūvančių kvapą ir tarė:

— Aš esmi karalius ir mano balso niekas neklauso. Mano rūbas yra auksinis ir niekas nemato.

O matė gėlės, ir namai tai matė, ir miestas žinojo karaliaus puošnumą ir galią. Ir jie bijodami pasitraukė nuo jo ir paliko jį vieną.

— Kas prikels žmones, kas grąžins juos? — klausė karalius.

Ir sodas atsakė:

— Aš tai galiu.

Ir gėlynai pakartojo:

— Mes tai galim, — ir šviesiai nušlamėjo jų vainiklapiai.

— Tai padarykit man tatai, ar negirdėjot mano balso, ir ar jūsų negąsdina šis laukų šiurpas ir gaidumas?

— Mūsų negąsdina laukų šiurpas ir gaidumas mūsų negąsdina, tačiau už tai mes norime tavo galios.

— Jūs norite mano galios, jūs norit man atimti, ką karališkiausio turiu?

— Mes norim tavo galios.

Vėl susimąstė karalius ir įsiklausė lauke. O kai laukai ėmė skambėti išgąsčiu, jis tarė:

— Imkit, tik pašalinkit išgąstį ir grąžinkite žmones.

Ir jis atidavė ją.

Pakilo gėlių galvos ir juokas nuskambėjo visu miestu.

— Tu manai, karaliau, kad tai taip lengva. To yra dar maža, tu turi mums atiduoti savo karūną ir auksinius rūbus. Tu turi atiduoti viską.

— Ak, jūsų reikalavimai yra dideli, jūs norite mane padaryti vienu iš tų mano pavaldinių, — ir jis nusisuko nuo jų ir įsiklausė tylon.

O tyla buvo tokia kraupi ir išgąstis toks sunkus, kad jis atsisuko į gėles ir tarė joms:

— Aš esu taip vienas, aš esu taip vienas. Niekas nemato mano rūmų, niekas mano drabužiais nesigroži, — ir jis numetė juos.

O gėlės pakėlė galvas ir pripildė visą sodą savo kvepėjimu.

— Taip, karaliau, tačiau tu dar ne viską mums atidavei.

— Aš jums atidaviau savo karaliaus galią, aš jums atidaviau savo rūmus ir karališkuosius drabužius — aš esu neturtingiausias visoje karalystėje, o jūs sakot: tu dar ne viską mums atidavei.

Ir sodas dar labiau sukvepėjo.

— Karaliau, tu mums turi atiduoti savo išmintį ir žinojimą.

— Gėlės, mieli medžiai, mieli medžiai — ką aš darysiu, savo išminties ir žinojimo netekęs?

— Karaliau, aš dar tau liksiu, — atsakė širdis, ir jis numetė savo išmintį ir žinojimą.

— — — — — — — —

Tada atėjo dvariškių būrys į sodą ir rado savo karalių, drabužius ir išmintį nusimetusį, su lelijomis bežaidžiantį.

Tad jie išsirinko vieną iš savo tarpo ir liepė jam valdyti ir paklusniai jam lenkėsi ir dovanas jam nešė.

O tikrasis karalius ėjo per laukus, ir gėlės jį lydėjo, ir medžiai jam lenkėsi.

FIZINĖS APLINKOS TIKROVĖ

ALFONSAS JURSKIS

Vienas žymiausių šių dienų anglų fizikų ir astronomų Sir Arthur Stanly Eddingon, savo veikalą „The Nature of The Phisical World" pradeda taip: „Sėduosi savo dėstymų surašyti ir prisitraukiu savo kėdes prie dviejų stalų. Prie dviejų stalų? — Taip yra! — visi mane supantieji daiktai pasireiškia dviejuose egzemplioriuose: du stalai, dvi kėdės, dvi plunksnos"... Tokia mįsle autorius iš karto pažadina mūsų sąmonę ir verčia susimąstyti apie mus supančios aplinkos tikrovę. O toji aplinka visada buvo pilna slėpinių.

Kaip žmonija nuo amžių, taip kiekvienas mūsų nuo lopšio dienų susiduria vis su naujais ir naujais klausimais, kuriuos iškelia mums fizinė aplinka. Žmogų supanti aplinka pilna slėpinių žemesno sąmoningumo individams, pilna grožio ir teikia įkvėpimą poetams bei menininkams, o giliam smalsiam protui atveria neišsemiamas galimybes tajai aplinkai tirti ir jos užslėptai tikrovei pažinti.

Per amžius žmogaus mintis veržėsi prie didesnio sąmoningumo, veržėsi prie gilesnio aplinkos pažinimo. Žmogus, kaip vienintelė sąmoninga visatos būtybė, reikšdamas savo valią, savo nusistatymą ir moralinį pasitenkinimą, visais amžiais stengėsi pateisinti savo sąmonės išsirutuliojimo laipsnį. Viską, kas jo juslėms buvo prieinama, jis konkretizavo — jis susvėrė bei įvertino ir kūrė savo „žmogišką tiesą" apie fizinės aplinkos tikrovę. Kas likdavo už jo pažinojimo ribų, jis stengėsi įtikėti ir tuo būdu savo būtybės pilną prasmę pateisinti. Jis visada liko, lieka ir liks žmogumi — sąmoninga visatos būtybe.

Proistorės žmogui aplinkos tikrovė lengvai buvo išsemiama apčiuopiamais objektais: medis, uola, nudobtas žvėris ar pagauta žuvis, tai buvo neginčytina tikrovė. O jau, sakysime, oras ir kiti neapčiuopiami fiziniai kūnai, tikriausia, buvo niekas, gi įvairūs gamtiniai reiškiniai, tai dievų ir gerųjų ar piktųjų dvasių išdaigos.

Senųjų amžių hebrajui vaivorykštė ant dangaus buvo kas tai objektyvu, visiems aišku, buvo ženklas sandoros tarp žmogaus ir Dievo, ženklas tiek pat realus, kaip „parašas ant čekio" kaip kad Sir James Jeans sako.

Šiandien gi visi žinome, kad vaivorykštė tai tik miražas. Vavorykštės paip savistovaus objekto nėra. Tai tiktai vandens lašų išskaidyti šviesos spinduliai, kurie pasiekia atitinkamo stebėtojo akį. Kitam stebėtojui toji vaivorykštė bus kita, o dar kitam, ypač skirtingoje vietoje esančiam, ji ir visiškai gal nebūti.

Neįmanoma, ir tas būtų už šio rašinio ribų, nuosekliai pasekti fizinės aplinkos pažinimo raidą. Bergždžia būtų sekti mitų laikus ir aiškinti senųjų laikų pasaulėvaizdžius, sakysime, apie laivą, kuris vežiojo saulę aplink Egipto žemę, arba apie žemę, kuri kaip sklindis plaukiojo ant vandens, arba apie milžiną Atlasą ar Herkulio stulpus, kurie žymėjo žemės ribų taškus.

Mistiškas ir fantastiškas, mūsų akimis žiūrint, buvo egiptiečių, babiloniečių ir kitų senųjų amžių tautų pasaulėvaizdis. Tačiau galima ir suprasti, kad anų laikų žmogaus interesai pasibaigdvo labai artimoje, apčiuopiamoje, netarpinėje aplinkoje. Mintis nesiveržė ar bent neturėjo akstino plačiau aplinką pažinti. Užteko vien įspūdžių platesnės aplinkos tikrovę suvesti į įprastines formas ir tuo, mūsų akimis žiūrint, sudaryti visiškai nerealius vaizdus. Taip mitų ir fantazijų ženkle paliekame žmonijos sąmonę per ilgus, ilgus amžius iki VI — V šimtmečio prieš Kr.

Pytagoras (g. 530 pr. Kr.) berods, pirmasis skelbia, kad žemė yra sferinė ir dangaus sukimąsi aiškina žemės sukimusi.

Tačiau, maždaug dar tuo pačiu laikotarpiu, garsusis graikų istorijos tėvas Herodotas (484—325 pr. Kr.) rašė, kad „pasaulio galai gavo puikiausias dovanas, būtent: Rytuos yra Indija su be galo daug aukso, Pietuos pasaulis ribojasi su Etiopų kraštu, kuris irgi turi daug aukso ir milžiniškų dramblių..., cinas ir gintaras ateina iš kraštutinio galo, taigi, atrodo, kad žemė apjuosta tuo, kas mums rodosi gražiausia ir vertingiausia." (iš prof. Ernst Schulze — „Auksas", 1943 m.).

Tikrai, „žemė apjuosta tuo, kas mums rodosi gražiausia ir vertingiausia"! Todėl aplinkoje mes ieškome grožio ir vertybių. Grožiui patirti tobuliname savo sielą, o gėrybėms pasiekti laužiame galvas, kad arčiau bei nuodugniau pažinus fizinę aplinką. Gėrybės pareina iš daiktų bei jų medžiaginės prigimties. Taigi medžiagos arba materijos pažinimas ir jos tikrovės atskleidimas yra mintytojų bei tyrinėtojų rūpesnis.

Minties kūrinių ir mokslinių samprotavimų lopšys, tatai senoji Graikija arba Ellada.

Graikijoje gimsta atomistinė teorija, tačiau toli gražu ne XIX šimtmečio atomistinė teorija, bet greičiau grūdelinė teorija, pagal kurią kiekviena medžiaga buvo derinys tų grūdelių-atomų, turinčių pirmines, neatsiejamas savybes. Taip, pavyzdžiui, auksas sudarytas iš geltonų kietų atomų. Atsieit, geltonumas ir kietumas buvo pirminės aukso savybės, taip sakant, tai buvo tikrovė. Anot Demokrito (460—360 pr. Kr.) atomai yra amžinos prigimties: jie niekad nėra atsiradę, niekad nepasiduoda ir sunaikinami. Demokritas atomistine teorija stengėsi taip pat apimti ir dievus ir sielą. Toks protavimas buvo būdingas senovės graikams, kurie gyvosios ir negyvosios gamtos reiškinius suplakdavo į vieną. Juk senovės elleniečiui kiekvienas gamtos reiškinių šaltinis turėjo savo dievą, net ir mažiausias augalėlis buvo vietovė kokios nors žavios nimfos ar undinės (žr. Dr. Feliks Budrecki — „Walką o atom", 1938.).

Per ištisus šimtmečius senovės mintytojai daugiausia vadovavosi samprotavimais, o ne eksperimentais bei pažinimo duomenimis. Todėl, galima sakyti, kad iki XVIII šimtmečio nepasireiškė, nuoseklaus fizinės aplinkos tyrimo bei nuoseklaus mokslinio mintijimo raidos. Galime iškelti aikštėn tik atskirus minties švystelėjimus, kurie susieti, sakysime, su tokiais vardais, kaip: 1) Šv. Tomas Akvinietis (1225—1274), nurodęs kelius bei metodus tikrovei pažinti, — Scholasticizmo kūrėjas, 2) Leonardo da Vinci (1452—1519) nužymėjo tikrus mokslo principus: stebėjimas, eksperimentas bei tyrimas, 3) Koperni-

kas (1473—1543) — tai vienas iš mokslo revoliucionierių „nuvainikavęs žemę ir išaukštinęs žmogų", atsieit, padarė žmogų nebe žemės, bet saulės vaiku. Sakyčiau, jis pirmas davė žmogaus minčiai laisvę drąsiau žvelgti į tikrovę. 4) Galilėjus (1564—1642) — išrutuliojo visatos sąrangos dėsnius; apibrėžė masės, svorio, inercijos sąvokas. 5) Newtonas (1642—1727) — paskelbė garsųjį visuotinės traukos dėsnį ir dinaminius bei fizinus reiškinius įvilko į laiko, erdvės ir medžiagos dalelių judesio sąvokas. Jis vadinamas klasikinės mechanikos tėvu.

Galilėjaus ir Newtono darbai sukrėtė mintytojų protus ir buvo pamatu susidaryti mechanistiniam ir materialistiniam pasaulėvaizdžiui. XVIII šimtmečio filosofijai tai buvo išeities taškas. Tačiau Newtonas ir jo netarpiniai pasekėjai žiūrėjo į naujus atradimus kaip į Dievo galybės ir išminties apraišką. Newtonas rašė: „Toji be galo graži saulės, planetų ir kometų sistema gali atsirasti tik iš potvarkio ir valios inteligentingos ir visagalės Būtybės . . . Dievo . . . egzistuojančio visada ir esančio visur, ir, egzistuodamas visada ir visur, jis sudaro amžinybę ir erdvę." (Sir W. C. Dampier — „A shorter History of Science", New York, 1944.)

Pradedant Newtonu, jau galima sakyti, kad per 200 metų mokslinė aplinkos pažinimo mintis rutuliojasi evoliucijos keliu. Newtono padėti moksliniai pamatai puikiai atlaikė jo pasekėjų, Lagrange'o (1736—1813), Laplace'o (1749—1827) ir kitų gražiai išręstą mechanistinį visatos sąrangos pastatą.

Gamtos reiškiniai buvo suvesti į priežastingumo dėsnius arba, kaip sakoma, determinuoti. Dangaus kūnų keliai buvo susekti. Be to, Newtono ir Laplace'o principais einant, 1845 m. J. C. Adamsas ir Leverier apskaičiavo, kad turi būti dar nežinoma planeta, kuri sekančiais metais buvo aptikta ir pavadinta Neptūnu.

Determinizmas nusako, kad jei žinome bet kuriuo momentu būsenos stovį arba dėsnius, tą būseną valdančius, tai galime apibrėžti būsenos stovį bet kokiam ateities arba praeities momentui.

Pati medžiagos arba materijos prigimtis, kuri nuo Demokrito laikų, aišku, buvo skaitoma grūdelinės, kietos prigimties, XIX šimtmečio pradžioje, dėka John Daltono (1766—1844) sukurtos atomistinės teorijos, įgauna visai konkretų, eksperimentais patikslinamą traktavimą. Pats Daltonas jau nustato per 20 pagrindinių, įvairius materijos pavidalus sudarančių elementų ir jų svorius. Greit susekama ir visa eilė kitų elementų, ir rusų mokslininkas Mendelejevas (1834—1907) išryškina jų fizines bei chemines savybes ir sugrupuoja pagal jų svorį ir savitumus. Jo duota sistema leido numatyti ir dar nežinomus elementus, kurių dauguma vėliau buvo surasta.

Newtono klasikinės mechanikos principai, Daltono-Mendelejevo atomistinės teorijos išrutuliojimas, energijos amžinybės dėsnio nustatymas (A. R. Mayer, 1842 m.), garo ir elektros mašinų išradimas, cheminės pramonės atsiradimas ir, jei dar prie to pridėti, biologines bei veislių evoliucijos teorijas, kurias vainikavo Charles Darwino (1809—1882) pagarsėję darbai, ypač „Veislių kilmė" („The Origin of Species"), tai gauname veiksnius, kurie iškelia XIX šimtmečio mokslinių teorijų pranašumą. Anot Darwino, įvairiausios augalų ir gyvulių rūšys bei veislės ne kūrimo būdu, bet taip pat mechanistiniu keliu išsirutuliojo bei ištobulėjo. Toji raida determinuojama tuo, kad vienos veislės individai niekad nėra pilnai tolygūs, nes prisitaikindami geresnėms gyvenimo sąlygoms ir kovodami už būvį, išugdo stipresniuosius bei atspariuosius ir tuo būdu įvyksta atranka. To visko pasėkoje iškyla naujos veislės. Susidarė nuomonė, kad jau surasti keliai bei dėsniai, kuriais einant, organinis pasaulis įgauna vis aukštesnes ir tikslingesnes formas. XIX šimtmečio žmogus pasijaučia tikrai pažinęs fizinio pasaulio sąrangos ir jį supančios aplinkos tikrovę.

Mechanistinis bei materialistinis pasaulėvaizdis vyrauja mokslininkų protuose ir daro didelę įtaką į kultūrines bei ekonomines problemas ir sukelia naujas socialines idėjas. To pasėkoje gimsta materialistinės pasaulėžiūros, komunistinės bei totalistinės idėjos, tų idėjų kūriniai ir jų padariniai.

Vienas ryškiausių mechanistinio pasaulėvaizdžio mokslininkų buvo Laplace'as, kuris pirmasis nusakė, kad visa visata, visas žemiškas ir kosmiškas pasaulis, tai ne Dievo kūrinys, bet savistovus didelis, pats save pareiškiantis ir išlaikantis mechanizmas.

Kai Napoleonas atsilankė į naujai įrengta Laplace'o observatoriją ir stebėjo žvaigždynų paslaptis bei stebuklus, jis paklausė: — „Bet apie Dvasią, kuri tą stebuklingą pasauli sukūrė ir rėdo, jūs, Pone, nieko nepasakote?" Laplace'as išdidžiai atrėžė: „Sir, mums šita hipotezė nereikalinga!"...

Ir tas viskas taip todėl dėjosi, kad XIX šimtmečio mokslininkai savo pažinimo išdavas formulavo ne prie „dviejų Eddingtono stalų" atsisėdę, bet tik prie vieno „savo stalo" . . . Jie stebėjo aplinką ir gamtą „iš atstumo", panašiai kaip astronomas tiria saulės paviršių per teleskopą arba keleivis žvalgo tyrus iš lėktuvo . . . Jie nematė ir nedarė skirtumo tarp tikrovės ir regimo bei apčiuopiamo pasaulio.

Agi ir „sveiko proto" šalininkai šiandien dar irgi tikriausiai tvirtina, kad tikra yra tiktai tas, kas įmanoma patirti mūsų juslių pagalba. Gi mūsų juslės aiškiai nustato mus supančios aplinkos daiktus ir reiškinius. Taigi, atrodytų, kad XIX šimtmečio pažinimas bei pasaulėvaizdis yra išsamiai tikras ir, sakytum, tiek pat tikras, kiek tikra mūsų būtis.

Deja, XX amžiaus eksperimentiniai duomenys atvedė mokslininkus prie naujų materijos prigimties pažinimų, kurie pradžioje tiktai sukrėtė mechanistinės deterministinės teorijos pagrindus, o šiandien jau juos galutinai griauna.

Pačioje XIX šimtmečio pabaigoje Joseph J. Thomsonas (g. 1856 m.), W. Crookes'o (1832—1919) katodinius spindulius tyrinėdamas, iškėlė aikštėn elektronus, kaip sudėtinę atomo dalį. Elektronas, tai neigiamos elektros grūdelis. Thomsonas net linkęs buvo samprotauti, kad elektronas tai yra materijos pagrindinis pradas, atsieit — tikrovė, ir kad visi cheminiai elementai yra sudaryti iš elektronų.

Elektronų iškėlimas aikštėn dar nepažeidė Daltono atomistinės pažiūros į atomą, kaip vienalytišką „sviedinuką".

Pagal tuometinę „elektrinę materijos teoriją" samprotauta, kad visa atomo masė sudaro teigiamos elektros prigimtį, o elektronai atitinkamai įsprausti į tą teigiamos elektros „sviedinuką".

Thomsono mokinys, Ernest Rutherfordas, 1911 m. tyrinėdamas radioaktingas medžiagas, išskyrė trijų rūšių spindulius, pavadintus α, β ir γ, — tai jau Röntgeno 1895 m. aptikti spinduliai, tik dar didesnio dažnumo, taigi ir didesnio svarbumo; β — tai elektronų srautas; α — tai teigiamai užtaisytos elektros dalelytės, kurios mase prilygsta helio atomams.

Tas vedė prie atradimų, kad ir teigiamoji elektra telkiasi mažyčiuose atomo grūdeliuose, kurių išmatavimai labai maži, palyginus su pačiu atomu. Taigi Rutharfordas „sutrupino" atomą: vietoje vienalyčio „sviedinuko" sukūrė atomą „saulės sistemos" pavidalo.

Teko neatšaukiamai sutikti, kad atomai sudaryti iš teigiamai užtaisytų branduolių — protonų ir aplinkui tą branduolį skriejančių elektronų.

Paprasčiausias atomas yra vandenilio, — jis teturi tik vieną protoną ir vieną elektroną. Protone, galima sakyti, sutelkta visa atomo masė.

$$\text{Elektrono masė} = 0{,}903.10^{-27}\ \text{gr}$$
$$\text{Protono masė} = 1{,}66.10^{-24}\ \text{gr}$$

Taigi protono masė 1840 kartų didesnė už elektrono masę.

Įvairūs cheminiai elementai tiktai ir tesiskiria elektronų skaičiumi ir branduolio masės dydžiu. Tačiau branduolys yra bent 10.000—100.000 mažesnio skersmens už patiės atomo skersmenį.

Pavyzdžiui, jei norėtumėm sudaryti apčiuopiamą vandenilio modelį, tai galėtumėm įsivaizduoti sau tokį derinį: vandenilio atomo branduolys, sakysime, tebūnie stalo teniso sviedinuko dydžio (ca. 4 cm), tai atomo riba, kur skrieja elektronas, bus už 2 km. (!).

Taigi atomas yra visiškai „skystas" padaras, — jo didžioji ir bemaž visa apimties dalis — tai tuštuma.

Štai kodėl Eddingtonas savo veikalą rašydamas sėdasi ant „dviejų kėdžių" ir prie „dviejų stalų". Vienas jų buvo kasdieninis, įprastas nuo kūdikystės dienų, standus, kietas ir patikimas atsiremti ir dirbti. Tai XIX šimtmečio mokslininkų stalas; atrodo, ir mums visiems abejonių nesukeliąs, kad tai „tikras" stalas. Antras stalas, tai Eddingtono mokslinis stalas. Jis nėra kasdieninis ir nebe tas, kurį jis vaikystėje stebėjo ir kurio tikrovei tikėjo. Tas stalas sukurtas sąmonės ir pažinimo. Jis sudarytas iš protonų ir elektronų labai šykščiai ir skystai pabertų. Prisimindami atomo modelį, turėtumėm sutikti, kad tai nebe kietas stalas, o kokia tai tuštuma, kur—ne—kur pribarstyta protonų bei elektronų. Tačiau tas „skystasis" stalas visiškai tolygiai atlieka jam skirtą uždavinį, kaip ir pirmasis kasdieninis stalas. Dar daugiau, turime sutikti, kad tas mokslinis perdėm tuštumą primenantis stalas yra tikresnis už tą kasdieninį XIX šimtmečio stalą... Ir dar, pavyzdžiui, jei tokio stalo (o taip pat ir paprasto kasdieninio stalo) visus branduolius absoliučiai glaudžiai sutelktum į vieną „krūvą", tai gautumėm tikrai masyvų kūną, tačiau vos vos per padidinamąjį stiklą teįžiūrimą (!). Taip yra! — tai nūdienio mūsų pažinimo tikrovė.

Atomo vienalytiškumo paneigimas dar nepažeidė klasikinės mechanikos pamatų. Lygiagrečiai Thomsono ir Rutherfordo darbams ir kiek vėliau iškilo grėsmingesni veiksniai, kurie suvirpino deterministinius samprotavimo metodus ir klasikinės mechanikos dėsnius. Tai buvo kvantų teorijos (1900 m. Planckas) ir reliatyvumo principų (1905 m. Albertas Einsteinas) paskelbimas.

Kvantų teorija sugriovė klasikinį materijos tolydiškumo pradą. Kvantų teorija nusako, kad ne tik elektra, ne tik materija, bet ir energija yra trupininės prigimties.

Šviečiantieji kūnai, kaip žinome, spinduliuoja energiją, Planckas, tirdamas šviesos spektrą, išryškino, kad energija emituojama bei absorbuojama tik apibrėžtais žiupsniais, vadinamais kvantais. Juo trumpesnė spinduliuojamoji banga, juo didesnis energijos kvantas.

$$\text{Energijos kvantas} = \frac{\text{h. / šviesos greitis /}}{\text{bangos ilgis}}$$

$h = 6{,}6 \cdot 10^{-27}$ erg. sec. — Plancko konstanta.

Taip, pavyzdžiui, raudonojo spindulio

$$\lambda = 8.10^{3}\ A^{0} = 8.10^{-5}\ \text{cm};$$

jo kvanto energija $= \dfrac{6{,}6 \cdot 10^{-27} \cdot 3.10^{10}}{8.10^{-5}} = 2{,}475 \cdot 10^{-12}$ erg.

Vieną ergą sudaro: $\dfrac{1}{2{,}475} \cdot 10^{12} = 0{,}4 \cdot 10^{12}$
$= 40000.10^{6}$ kvantų

Gi violetino spindulio 1 erge bus 20000.10^{6} kvantų

Niels Bohras 1913 m. iškėlė drąsią hipotezę, kad atomas gali turėti įvairias, tačiau griežtai apibrėžtas būsenas sukauptos energijos požiūriu. Ir toji energija tegali atsipalaiduoti ne tolydiškai, bet griežtai apibrėžtais kiekiais — kvantais arba fotonais.

Bohro panašiai kaip ir Rutherfordo atome (pavyzdžiui, vandenilio atome) elektronas skrieja aplinkui branduolį. Tačiau skrieja apibrėžta orbita ir turi apibrėžtą energiją. Jei atomas, pavyzdžiui, atpalaiduoja energiją, tai reiškia kad jo elektronas atsiduria kitoje orbitoje, artimesnėje branduoliui. Tas elektrono perėjimas iš vienos orbitos į kitą nėra tolydiškas, bet staigus, šuolio pobūdžio. Tokio šuolio metu elektronas atpalaiduoja lygiai vieną fotoną energijos, kuri ir išspinduliuojama.

Procesas atomo viduje jau nepasiduoda deterministiniams samprotavimo metodams. Pasireiškia didelis skirtumas tarp dėsnių, valdančių planetinę sistemą ir dėsnių, apibrėžiančių atomo vidinę būseną. Neįmanoma nustatyti ir žinoti, kuris elektronas iš kurios orbitos peršoks į kitą ir kada. Mes turime tik vyksmo išdavą — atsipalaidavusią energiją bei jos spinduliavimą.

Be to, reikia turėti galvoje, kad nagrinėdami mikrokosmo (atomo sąrangos) reiškinius, mes galime stebėti tik vyksmų išdavų vidurkius, o ne kiekvieno atomo būseną. Toks stebėjimo būdas yra statistinis. Statistiniai metodai mums gerai pažįstami ir gyvenime. Pavyzdžiui, norėdami sužinoti, koks valstybinių pajamų intensyvumas ir mokesčių mokėtojų pajėgumas bei jų apkrovimas, mes kreipiamės į valstybės kasą ir gauname duomenis, visiškai nežinodami iš kurios ir kiek stambios kišenės tos sumos atplaukė. Toliau, spręsdami apie piliečių mokamąjį pajėgumą, išvedame iš pajamų vidurkį kiekvienam mokėtojui.

Valstybinės pajamos ir, iš viso, biudžetas susidaro iš piniginių „kvantų". Sakysime, Lietuvos biudžeto dydis visados išreiškiamas pilnų centų skaičiumi, atseit, centas bus Lietuvos valstybės „kvantas". Jei imsime U.S.A. biudžetą, tai ten biudžeto „kvantas" irgi bus centas, tiktai IO kartų didesnis bei svaresnis, arba, techniškai nusakant, dešimteriopai skvarbesnis. Tokiais samprotavimo metodais ir keliais nūdienė fizika ir eina.

Prisiminkime, kad klasikinė fizika operuoja tik tolydiškais dydžiais. Laikas, kelias, masė, energija — šios pagrindinės klasikinės mechanikos sąvokos — tai vis tolydiškai kitėjantys dydžiai. O tačiau matome, kad XX amžiaus fizika mums tvirtina, juk tikrumoje nesama tolydiškumo. Matome, kad medžiaga yra trupininė, elektra reiškiasi savaimingais elektronais ir protonais, energija — kvantais bei fotonais. Energija atsipalaiduoja (arba absorbuojama) tik elektronų šokių dėka, reiškia tam tikram atomo vidiniam vyksmui pasireiškus.

Kas gi yra energija? Kasdienine prasme energija — tai darbo sinonimas. Pagal klasikinę fiziką, ji neturi masės, nesvari ir tik darbu gali būti įvertinta ir per darbą įgauti įvairius pavidalus: šilimos, šviesos, elektros. Ji perduodama iš vienos medžiagos pavidalo į kitą. Tačiau reliatyvumo teorija pakeičia ir energijos

sąvoką, — ji nusako, kad ir energija turi masę. Tiesa, toji energijos masė labai maža ir kasdieniniame gyvenime nesusveriama, tačiau nūdienė fizika pilnai patvirtina reliatyvumo teorijos išvedžiojimus.

Pagal reliatyvumo teoriją energijos masės dydis apibrėžiamas taip:

$$\text{energijos masė} = \frac{\text{energija}}{(\text{šviesos greitis})^2}$$

arba $\text{energija} = \text{masė} \times (\text{šviesos greitis})^2$

Kadangi šviesos greitis $= 3.10^{10}$ cm/sec, tai išeina, pavyzdžiui, kad viename masės grame tūno 9000 milijardų kilogrametrų energijos arba 120 milijardų AS (arklio jėgų). Naujoji fizika ir nūdienė technika šiuos energijos slėpinius ir tiria. Turime jau ir praktišku išdavų — atominės bombos pavidalu.

Šiandien kiekvienas spinduliavimas, kiekviena elektromagnetinė banga, tai tam tikras energijos spinduliavimas, o ne kokio tai neapčiuopiamo „eterio" bangavimas.

Saulė kas minutę išspinduliuoja arti 250 milijonų tonų energijos, tačiau tai nėra nei atomai, nei protonai, nei elektronai, o tik saulės atomų būsenos kitėjimo išdavà — išspinduliuoti fotonai bei apibrėžto dydžio (žiūrint spindulio bangos ilgio) energijos kvantai.

Elektros lemputės siūlelis išmeta gana panašius fotonus, nors šiuo atveju energija, lemputės išspinduliuota šviesos pavidalu, per milijoną metų vargiai sudarytų porą gramų. (!) Spinduliuojamoji energija, atsieit, fotonai — vienas būdingiausių mus supančios aplinkos veiksnių.

Jei pati materija mums suprantama ir tikra, kaip tikra mūsų būtis, tai fotonai bei spinduliuojamoji energija yra tik mūsų žinojimas apie ją bei juos, nes fotonai nėra materiniai ir neveikia vienas kitą taip, kaip materinės dalelytės. Tik materija pati gali fotonus paveikti, juos sulaikyti, jų energiją absorbuoti, jų sklidimo linkmę nukreipti.

Taigi, nūdienis materijos prigimties pažinimas veda į atomo ir jo vidinių vyksmų pažinimą. Kas gi dar tame atome randama be protonų ir elektronų? — 1932 m. Chadvick'as, įžymus Rutherfordo mokinys, skaldydamas berilio atomus, konstatavo, kad gaunami spinduliai žymiai skvarbesni už gama spindulius ir kad tai esama neutralių (neturinčių elektrinio užtaiso) dalelyčių artimų vandenilio atomui, jos pavadintos neutronais. Tais pačiais metais Andersonas (Kalifornijoje) atranda teigiamo užtaiso dalelytes elektronams tolygaus dydžio, — tai „teigiami elektronai" pavadinti pozitronais.

Pozitronas — tai labai trumpaamžis padaras, vos mažą sekundės nuotrupą tereiškiąs savo medžiaginę savybę. Anot Sir James Jeanso — „...kas tai, kas prieš tai neturėjo įprastų materijos savybių, staiga labai trumpam laikui tas materines savybes įgauna, kad paskui, ju nustojus, vėl grįžtų į pirmykštę nematerinę būseną . . . jo masė, tikriausia, einant reliatyvumo teorijos dėsniais, pasikeičia į spinduliuojamąją energiją" . . .

Andersonas taip pat patyrė, kad esama stipriai skvarbių dalelyčių, kurios atstoja bent 200 elektronų masę. Tai tarpinės dalelytės tarp elektrono ir branduolio bei protono. Jos pavadintos mezotronais. Pridėkime dar, kad leidžiant elektros kibirkštį per vandenilio izotopą (deuteriumą) išskeliamas dvigubo dydžio protonas, vadinamas deutronu.

Štai kiek pradinių materijos elementų šiandien „priskaldoma". Aiškesniam vaizdui sutraukime tai į lentelę:

Pavadinimas	Masė elektrono vienetais	elektrono užtaisas
Elektronas arba		
ß dalelės	1	— e
Pozitronas	1	+ e
Mezotronas	200	± e
Protonas	1840	+ e
Neutronas	1840	0
Deutronas	3680	+ e
a dalelytės	7360	+ 2e

Ar jau galėtumėm pasakyti, kad susekėme statybinius elementus, iš kurių materinis pasaulis pastatytas? Teigiamo ir griežto atsakymo nedrįstame duoti, tačiau galime pasididžiuoti, kad nūdienė „statybinė medžiaga" materijai kurti žymiai tikresnė ir paprastesnės bei aiškesnės prigimties, bet pati materinio pasaulio „konstrukcija" pasidarė sudėtingesnė. Nelyginant, sukomplikavome formą bei stilių, — jaučiame žmogaus „architekto" minties bei dvasios įnaša. XX amžiaus fizikas ir mokslininkos pasidarė nebe paprastas fizinės aplinkos stebėtojas „iš tolo" ir reiškinių registratorius, o įsibrovė į „materijos laboratoriją" ne tik su prietaisais, bet ir savo mintimi ir savo įgimta žmogiška dvasia.

Elektronai, protonai, pozitronai, neutronai . . . visa tai nėra objektyvinė tikrovė, bet tiktai simboliai ir gairės mus supančios aplinkos tikrovei pažinti.

Materija pati netarpiniai juk neveikia mūsų juslių; vien tik vyksmai pasireiškiantieji materijoje yra veiksniai, veikiantieji mūsų pojūčius. Griežtai kalbant, nematome saulės, o tik vyksmus, kurie pasireiškia saulėje. Saulė todėl tik veikia mūsų jusles, kad nuolatinis elektronų persigrupavimas saulės atomuose sukelia fotonų emisiją. Panašiai matome ne stalą, o tą vyksmą, kuris pasireiškia saulės arba elektros šviesai krentant į stalą. Jei su stalu susidursime tamsumoje, tai gausime vyksmą, kurio išdava bus ne stalo nuovoka, bet smūgio. Agi ir paliesdami stalą, sakysime ranka, dar toli gražu neapčiuopsime materijos „statybinių plytų". Protonas nei elektronas mūsų rankos nepalies protono nei elektrono stalo. O, dar didelis tuštumos tarpas skirs mūsų rankos ir stalo elektronus! Tiek didelis, kiek skystai paberti elektronai ir protonai erdvėje...

Visi mus supantieji daiktai tūno erdvėje, o reiškinius sekame ir apibrėžiame laiku. Atsieit, erdvė ir laikas irgi sudaro neatskiriamą nuo mūs aplinką. O ar daugelis mūsų bent kada nors pabandė susimąstyti, kas tai yra erdvė ir laikas?

Sakoma, laikas „bėga" arba, kaip čia vienoje korespondencijoje išskaičiau: „... potvynis, laikas ir generolas nelaukia" . . . Pastarasis aforizmas sudaro asociaciją, būk laikas panašiai kaip potvynis bei skubantis generolas yra vyksmas. Kaip gali „laukti" arba „nelaukti" laikas? Juk laikas yra už mūsų sąmonės ribų, tai nelyginant kino filmos sukama juosta, kurioje fiksuojami vyksmai. Tačiau toji laiko filma nei matoma, nei apčiuopiama, tik joje užfiksuoti vyksmai priduoda jai prasmę. Atitinkami tarpai tarp vyksmų duoda mums laiko sąvoką: ilgiau, trumpiau, greičiau, anksčiau, vėliau etc. Tačiau ne vienas esame patyrę, kad norėdami susverti laiką nefiksuodami vyksmų, arba nustatyti laikotarpį vyksmo belaukiant, gausime labai skirtingus įvertinimus. „Man rytas greit atėjo, nes ramiai gerai miegojau, o tau, kaip sakai, jis smarkiai prailgo laukti, tuščioje gatvėje budint.."

Materinių daiktų buvimas ir jų neliečiamai vienas kito išdėstymas sukuria mums nuovoką apie erdvę, apie daiktų apimtį ir atstumą tarp jų. Būdinga, kad žmogaus sąmonėje laiko ir erdvės sąvokos irgi pergyveno tam tikrą evulijucijos istoriją. Jowett —

„The Dialogues of Plato“ rašo: ... „Mūsų idėjos apie erdvę, panašiai, kaip ir kitos mūsų idėjos, turi taip pat savo istoriją. Homero poemos neturi nė vieno žodžio erdvei pažymėti, net ir vėlyvesnė graikų filosofija nevartoja Kanto erdvės sąvokos, tik vien „apibrėžtos vietos“ arba „begalybės“ nusakomos“ (G. Jeans).

Platonas apie erdvę tarp kitko sakęs: „... tas, kas priima į save įvairiausių rūšių kūnus, pats per save neprivalo turėti jokios formos . . . Erdvė niekad nežūsta, tačiau užleidžia vietą viskam, kas tik sukuriama; pati ji patiriama ne juslėmis, bet netiesioginiu įsisavinimo būdu, ir todėl sunku į ją įtikėti... viskas, kas yra, turi būti apibrėžtoje vietoje ir užimti atitinkamą apimtį, o ko nėra nei žemėje, nei dausose, — yra niekas“ (g. Jeans).

Kanto erdvės sąvoka vyravo iki reliatyvumo teorijos atsiradimo, — jis skelbė: „Erdvės sąvoka yra būtina apriorinė sąvoka; negaliu būtent įsivaizduoti sau erdvės išnykimo, nors galiu labai gerai sau pagalvoti apie erdvę, atpalaiduotą nuo daiktų“ (iš Sir g. Jeans). Gi pagal Einsteiną, einant reliatyvumo teorijos išvedžiojimais, seka, kad erdvė be daiktų neįmanoma ir nustoja bet kokios savo reikšmės.

Lygiai panašiai ir laikas, atitrauktas nuo bet kokių stebimų vyksmų, tampa nerealia sąvoka.

Kadangi neįmanoma visatoje surasti bet kokio absoliutinio pastovaus išeities taško, bet kokio nejudamo kūno, tai neturime galimybių daryti absoliutinio greičio matavimų. Gamtoje tiktai galima daryti reliatyvinius greičių stebėjimus. Jau iš to seka, kad neįmanoma įsivaizduoti ir absoliutinio laiko bėgimo. Mūsų „tikslusis“ observatorinis laikas — yra mūsų žemiškas „vietinis“ laikas. Kitose planetose, kitu greičiu judančiose, kitokio ilgio ir sekundės bus, tose planetose bus jų „vietinis“ laikas. Todėl Einsteinas sako, kad bergždžias darbas būtų nustatyti absoliutinę daikto padėtį erdvėje.

Atrodo, kad gamta ar, sakysime, tikrovė visiškai abejinga laikui ir erdvei, kurie būtų „universalūs“ visam pasauliui. Laikas be vyksmų, erdvė be daiktutai nebūtis.

Kadangi mes stebime ir tiriame aplinką tik sekdami vyksmus arba per vyksmus, tai tikrovę pažinti bei aptikti galime tik erdvėlaikyje, t. y. keturių matavimų bei dimensijų pasaulyje.

Keturių matavimų sąvoka lengvai suprantama, nes čia prie mums įprasto trijų matavimų erdvės apibrėžimo prikergiama dar laikas. Ir iš tikrųjų, juk vyksmai gali out. apibrėžti tik ketveriopu būdu: kairėjdešinėj, prieky-užpakaly, aukščiau-žemiau, ir ankščiau-vėliau. Apie bet kurį vyksmą juk pasakome. kad įvyko čia bei kur tai, arba dabar bei kada tai.

Netarpinis patyrimas mums prikišamai rodo, kad vyksmą galima sekti bei stebėti čia ir tik dabar. Taigi vyksmas vyksta laiko ir vietos (erdvės) susiplakime, t. y. jei dabar, tai ir čia. Jei vyksmas dabar vyktų kur kitur, tai mes jo šiuo momentu (atsieit, dabar) stebėti negalėtume. O kai tas vyksmas pasieks mūsų akį, atsieit, bus čia, tai jau bus įvykęs kada tai. Pavyzdžiui, galima samprotauti ir nusakyti taip: dabar užgeso kur tai žvaigždė, tačiau, kai jos paskutinysis spindulys bus čia, sakysime, kad ji užgeso kada tai. Ir tą „kada tai“ mums gali patikslinti tik šviesos greitis c = 299796 km/sec arba apytikriai, c = 300 000 km/sec.

Šviesos greitis, tai vienintelė iki šiam laikui aptikta visatoje tikrovė. Tai tikrai absoliutinis greitis. Jokia raketa nepasiveja ir negali pralenkti šviesos spindulio. Tas absoliutinis greitis turi nepaprastų savybių: šviesos greičiu judanti masė virsta begalinai didele, tuo greičiu judančio strypo ilgis virsta nuliu... laikrodžiai nebeina... štai kodėl tas greitis figūruoja įvairiausiose formulėse, net nesurištose su šviesa. Tas greitis sugriovė klasikinės mechanikos pamatus, ypač nagrinėjant vyksmus atome, kur sudėtinių dalelyčių greičiai artimi šviesos sklidimo greičiui.

Žodžiu, XIX — am šimtmetyje sukurta fizinio pasaulio „tikrovė“ nūdien sprūsta iš materialisto rankų ir racionalisto akių.

Ir iš tikrųjų, kaip gi mes jaučiamės nūdienėje fizinėje aplinkoje, — būtent: 1) Sėdime prie tuštumos pavidalo stalų ir tūnome neįsivaizduotinai skystoje, galima sakyti, apytuštėje erdvėje. 2) Materijos trupiniai šykščiai ir labai retai paberti erdvėje. 3) Pačių materijos trupinių neapčiuopiame, o tik sprendžiame apie juos iš vidinių vyksmų juose ir iš išsipinduliuotos energijos. 4) Materija virsta nemateriniu spinduliavimu. Tas įgalina galvoti ir apie sągrįžinį procesą, būtent, kad spinduliavimas gali virsti materija. 5) Vyksmai, iš kurių sprendžiame apie materijos tikrovę, vyksta erdvėlaikyje, t. y. keturių matavimų pasaulyje, — jie nebepasiduoda deterministiniams apibrėžimo metodams. 6) Matome, kad nūdienis fizinės aplinkos pažinimas atskleidžia mums pasaulį, kuris skiriasi nuo įprastinio, kasdieninių patyrimų pasaulio. Trumpai tariant, mus supantieji daiktai nėra tuo, kuo jie mums atrodo.

Taigi atsidūrėme „dviejų pasaulių“ kryžkelėje. Kryžkelėje šiandien ir visa žmonija su visomis savo gyvenimo problemomis, nes nelengva atsipalaiduoti nuo „aiškių“, lengvai apčiuopiamų, XIX šimtmečio materialistinių ir totalistinių idėjų. Nelengva žmogui numesti gamtos vergo pančius. Dar 1933 m. Sir James Jeans savo knygos „The Background of Science“ pratarmėje rašė: „... tačiau manau, kad nedaugelis beatsiras tokių, kurie abejotų dėl reikalo kokio tai pakitėjimo mokslinės minties kryptyje. ... pakitėjimas tas galutinai ves mokslą prie nusigrįžimo nuo materializmo ir griežto determinizmo, kurie charakterizavo XIX šimtmečio fiziką, ir ves prie atsigrįžimo į tai, kas geriau derinsis su kasdieniniais mūsų patyrimais...“ Šiandien jau galime nujausti, kad tas minties pakitėjimas plaukia iš žmogaus vidinių vertybių ir jo valios, plaukia iš atbundančio žmogaus, kaip laisvos asmenybės, kaip sąmoningos dvasinės bei dieviškos prigimties būtybės. Nūdienis žmogus stengiasi atsikratyti kasdienių, žemiškų bei žmogiškų akinių ir žvelgti į fizinę aplinką gryna mintimi ir savo dvasiniu jutimu. Kaip sako Sir James Jeans: „šiandien stebėtojas nemato gamtoje ko tai nepeireinamo nuo jo paties“.

Turime tikėti idealui ir evoliucijai ir nedristame tarti, kad jau pravėrėme tikrovės slėpinių duris. Mes liekame ir liksime visą laiką kelyje į tos tikrovės užburtą pilį. Mes ieškome jos pro debesis dulkių, kurias patys sukeliame. Mes tenkinamės galbūt tiktai vaivorykšte, tačiau, — kaip sako Sir James Jeans — „turi gi egzistuoti kokia tai saulė, kuri skleidžia spindulius, kurių dėka tą vaivorykštę matome“.

KAZYS BINKIS GYVENIME

(5-rių metų mirties sukakčiai praėjus)

Yra kūrėjų, lygintinų žemės riešutui, — auga pasislėpęs žemėje, dargi atkastas būtina išlukštenti. Yra kūrėjų lyg pakelės obelis. Visada atviri kiekvienam gyvenimo žingsniui, visada gyvenimo tėkmėje. Gyvenimo kūrėjai.

Neimlūs šie palyginimai, kada imiesi kalbėti apie tikrai didelį poetą, dar didesnį žmogų.

Kazys Binkis tektų priskirti prie gyvenimo kūrėjų. Nuo savo vaikystės dienų iki mirties, 1942 m. balandžio 27 d., nebuvo reikšmingesnio įvykio Lietuvos gyvenime, kurio Binkis nebūtų pastebėjęs, įvertinęs, dažnai — dalyvavęs.

Savitu poeto veidu, tonu, naujumu Kazys Binkis nepasikartojančia šviesa ir tvirtumu stovi mūsų rašytinėje poezijoje, bet savo asmens jėga, veiklumu, originalumu galbūt dar didesnė asmenybė. Kam teko arčiau pažinti Kazį Binkį dienose, darbuose, tam — neužblės nuostabi asmenybė.

Ir tatai rūpestingai sunku minėti, kai nupilkėjusių, dulkinų veidų masėje pavargusi akis kaskart sunkiau suranda žmogaus veidą.

Kazys Binkis stovi anapus gero ir blogo, kur mūsų mintys ir svarsčiai nieko nepakeis, kol mirties tiltu nenueisim amžinybės kraštan. Tarp Jo ir mūs tyso bedugnė, skirianti Šiapus ir Anapus, bet kaip sunku susigyventi su mintimi, kad Vydūno alėjoje, prie Ąžuolyno seno nebėra Kazio Binkio, nebėra Širdies, plakančios mūsų tautai gyvenimo pulsu, pulsu tavo ir mano širdies.

Kai iš Bavarijos banguojančių lygumų mintimis grįžti į Ąžuolyną, kur tarp kerotų ąžuolo šakų saulės spindulys gyvu alsavimu dvelkia į mėlynas platybes, regis, išgirsi burtininko skudučio balsu prabylantį, reto žodžio giedra pabudinantį daiktą ir širdį.

Buvo rugpiūčio popietė 1939 metų. Saulėta, skambi nopietė, bet oras ir širdys buvo pilnos ateisimų įvykių siaubingo nujautimo.

Kazys Binkis, Antanas Miškinis ir aš, išlipę iš keltuvo, valandėlę stabtelėjome ant cementinio grindinio, kol nuskubėjo keleiviai. Kazys braukė nuo kaktos prakaitą, atsargiai traukdamas orą. Mes kiek paskubėjom skersai Putvinskio gatvę ir keletą žingsnių prie keltuvo, ir tatai nualsino Kazį.

— Neskubėkim, kas jau suprotestuota pasaulio anstolių kanceliarijose — gausime, — sulaikė Kazys Antaną, norėjusį skubiau nueiti nuo keltuvo saulės nutviekstos aikštelės. — Pažiūrėkit nors kartą į miestą, — Kazys mostelėjo ranką į prie Nemuno susirinkusius namus. — Aš įsirašiau į namų savininkų draugiją, — po valandėlės tarė Kazys.

— Radai ant kelio kokį nabaskriobą? — paklausiau.

Valandėlę Kazys žiūrėjo į Aleksotą, lengvai mostelėjo ranka. Iš lėto ėjom į Aušros gatvę, tingioj, rūpestingoje tyloje. Nujautimas slėgė, nors visi trys slapčia stengėmės lengvesne nuotaika ir žodžiu būti greta nujautimo, greta slegiančio ir viduje įsigyvenusio nujautimo. Didelis ir paprastas noras — save apgauti.

— Matai, namą sunku rasti, bet aš radau visą miestą. Visą, su nuovadomis ir elektros lemputėmis, — kalbėjo Kazys. — Kažin koks daktaras patarė pamesti žmoną, kad po kiek laiko iš naujo įsimylėtum ligi serenados ir priklaupimo ant vieno kelio. Tai viena pusė, vyrai. Girdėjau šiandien, Kaune yra vokiečių šnipas. Ne toks eilinis šnipas, bet užsienių reikalų ministerijos. Jis norįs iššnipinėt, už kokią kvailystę mes išeitume su Hitleriu į jo planuojamas avantiūras. Ne šnipas pavojingas, bet tie, kuriems Dievulis davė galvą ne vien skrybėlei nešioti, bet ir jo avantiūroje dalyvauti.

Aušros gatve, vėliau Aukštaičių — Dzūkų gatvėmis ratu atėjom į Prūsų gatvę ir į Kazio butą.

— Nemėgstu Prūsų gatvės, ratu apsuku, kad tik trumpiau keliauti Prūsais. Berlyne aš „pamilau" prūsus ir sakau, privirs jie košės, kurios ir velnio kanopa neiškabliuosi. Ir, kas pasiučiausia, mes būsim įvelti anksčiau ar vėliau. Ak, vyrai, dabar jums aišku, kodėl aš įstojau į Namų savininkų draugiją. Dažnai žvalgausi nuo kalno į slėnį, į Nemuną, ir man aišku, baisiai aišku: neteksiu aš savo miesto...

Pasakojo lengvai, retkarčiais savotiškai šyptelėdamas. Čia rašoma tik paskiros jo ilgos įdomios kalbos nuotrupos, be to, buvom jau daug kartų kalbėję apie mūsų tėvynės rytojų, niūriai siaubingą ateitį, krašto ir tautos miglotą supratimą ateities įvykių svarumo krypties.

— Mums, rašto žmonėms, daugiausia kliūs. Namų savininkai neteks namų, kanceliaristai — kanceliarijų, o mes neteksim viso miesto, viso krašto. Ir kartais man rodosi, aš jau netekau, todėl ir, funikulieriumi užsikeldamas, atsigrįžtu į savo miestą... O žiūrėt yra į ką. Ir nesistebėkit, jeigu aš dainuosiu serenadą arba priklaupsiu ant vieno kelio.

— Mums kliūs dvigubai: neteksim miesto ir negalėsim atsakyti, kodėl netekom? — pridūriau.

— Čia ir yra pasiučiausias punktas, negaliu sau atsakyti kodėl, už ką? Telieka kelias pas burtininką, — visai rimtai pridūrė.

Saulei leidžiantis Kazys palydėjo ligi žalių vartelių, akacijų apgožtu takeliu. Prie vartelių sustojus, Kazys pridėjo ranką prie kairiojo šono, kaip labai menką ir paprastą reikalą:

— Mano širdis vis dažniau spardosi. Ar aš jai nebepatinku, ar jai nuobodu? Sapnai biaurūs, tie visoki spėliojimai. Nu, bet aš ją sugriebsiu trumpiau. Nėra ko čia jai, kaip vienatūrei nuotakai, savo kapryzus rodyti. Ir bendrai dabar, vyrai, paimkim širdį į kumštį. Labanaktis!

— Tėti, prie telefono! — šūktelėjo geltonplaukė dukra.

Kazys nuskubėjo akacijų takeliu.

•

Rugsėjo 3 d. 1939 metų anksti rytą skambina Kazys telefonu:

— Ar negali atbėgti pas mane? Yra gyvas reikalas. Kai ateisi — paaiškės.

Randu Kazį su K. A. Kazys Binkis vaikšto po kambarį, įtūžęs, bet, kaip visada, pilnas jumoro.

— Ar tu, Liudai, neužmiršai pasakėčios apie asilą ir liūtą? Asilų, kaip žinoma, niekad netrūksta, bet visa bėda, kad čia ir asilas nebegali sutikti būti asilu, — kalba be jokių įžangų.

Kazys A. paaiškina reikalą. Vokiečiai spaudžia mūsų vyriausybę skelbti Lenkijai karą ir padeda atsiimti Vilnių. Jaunimas, ypač leitenantai, kapitonai pasidarę labai narsūs. „Voldemarininkai pastatę ultimatumą: karas arba „aktyvioji visuomenė" sukils prieš „smetonininkus". „Voldemarininkų" vadas S. visą naktį posėdžiavęs su savo vyriais ir nutarę „visomis jėgomis remti žygį į Gedimino miestą." Kiek feljetoniška stiliumi kalbėjusį Kazį A. nutraukia Kazys Binkis:

— Čia jau nebėra vietos jokiam juokui! Žaidimą tautos likimu geltonsnapiai ir asilo smegenys pridengia „tautos garbe", „Gedimino miesto išvadavimu". Tai pavojinga. Vakar vėlai buvau pas užsienių reikalų ministerį, tuojau reikia vykti į prezidentūrą. Rašytojai, poetai, žurnalistai tuojau griebkim Jerichono triūbą ir: „Nors ir būčiau asilas, bet jau žinau, kad su avantiūristais nesusidėsiu!" Turiu pavartyti sąžinę ir protą. Mūsų tautinė garbė šviesi, mūsų pusėje tiesa kovoje už Vilnių, tai kuriems velniams mums dėtis su avantiūristu, nors jisai ir su juodais ūsiukais. Lenkija užpulta, Lenkija — pirmoji auka. Lenkija teisi, todėl mes — su Lenkija. Nuo rugsėjo 1d. ketvirtos valandos ryto Lenkija yra mūsų draugė. Mes turim galvoti, kaip Lenkijai padėti. Jeigu būtų buvęs karas į Vilnių, aš — pirmasai. Jeigu dabar išdrįs kas pulti Lenkiją iš maniškių, aš pirmasai išeisiu prieš saviškį. Kažkoks majoras B. vakar man sako: „Politika nežino sentimentų". Gerai, bet kodėl mus nori įvelti į tokią politiką, kuri sulygins su avntiūristais ir mūsų krašto ir tautos likimą suriš su avantiūra, kurios galas baisumu ir liūdnumu neturės istorijoje pavyzdžio.

Kazys veikė ir kitus skatino. Visą dieną jis kalbėjo telefonu, įpareigojo bičiulius A. M., A. R. pasikalbėti su keliais aukštais karininkais.

Karas Lenkijai nebuvo paskelbtas. Kam teko arčiau centro įstaigų tuo metu stebėti įvykius, nesvyruodamas pasakys, kaip atkakliai ir sumaniai reikėjo atremti vokiečių spaudimą ir kai kurių ūpo pareigūnų užsimojimą.

Kai sumuštos Lenkijos kariai ir civiliai priartėjo prie „šiaudinės sienos" (kaip mėgo patys lenkai vadinti laikinąją sieną), Kazys visa atvira širdimi pritarė lenkų priglaudimui.

Kartą Konrado kavinėje Kazys Binkis atėjo su lenku daktaru B., pristatydamas kolegoms, pasakė:

— Štai daktaras, kuris Lenkijos ultimatumo dienose tik tris kartus sušuko: „Do Kowna". Jo svajonės išsipildė...

Daktaras atsakė su tokia pat Binkiška šypsena:

— Jogailos tėvynėje aš sužinojau, koks garbingas karalius buvo Jadvygos vyras.

Binkis mostelia ranka:

— Lietuviai — karalių tauta. Užtat jie negausūs. Mes kitiems duodame, bet patys išsiverčiame be karaliaus. Ir teisingai, nes karaliai negali priklausyti karaliui.

•

Sausio pabaigoje 1942 met. Kazys Binkis išgirdo vieno mūsų poeto gan savotišką pareiškimą. O dėjosi tai Naujuosius Metus sutinkant pas įžymų mūsų kny-

gos leidėją. Nemažoj kompanijoj minėtas poetas visai blaivia galva maždaug taip nušnekėjo: „Mes (čia paminėjo savo srovės vardą) padarėm didelę klaidą, kad birželio dienose nesulikvidavom bolševikuojančių, rašytojų, poetų,,," Buvo paminėtos kelios pavardės.

Visa tai sužinojęs, Kazys Binkis susikvietė pas save keletą rašytojų, kultūrininkų. Tai buvo sunkus ir klaikus metas. Vokiečių kariuomenė, žiemos ir mūšių išvarginta, įnirtusiai persekiojo okupuotus kraštus. Lietuvoje vyko masinės žudynės.

— Mes patys neriamės kilpą. Mums abu vienodi: ir rudas ir raudonas. Kaip tauta, valstybė mes esame parbiokšti, bet mus nieks neparbiokš, jei mes būsim visi už vieną, vienas už visus. Vyksta negirdėto masto žudynės, meias, apgaulė, o mes patys einam savęs pjauti. Ir kas tai daro? — vaikščiodamas po kambarį kalbėjo Kazys.

Iki vėlybos nakties šnekėjom visokiais klausimais. K. Binkis mėgo paliesti plačias pasaulines problemas, skverbtis į ateitį. Ligos slegiamas, ilgas valandas praleisdavo lovoje, skaitydamas, šiek tiek rašydamas.

Dar 1939 m. rudenį būrelyje Tėvynės Sąjungos narių K. Binkis padarė plačią ir išsamią kultūrinės ir politinės raidos apžvalgą. Nuostabiu proto aštrumu, gebėjimu iš dienos įvykių daryti plačias, analitines išvadas Kazys Binkis ryškiai nubrėžė Vokietijos avantiūrų būtinumą, raudonosios diktatūros klastingą užsimojimą sunaikinti pasaulį revoliucijos ugnimi ir kardu.

Minėtą sausio vakarą Kazys Binkis kalbėjo:

— Mes tik pradedam savo kančių kelią. Vokietija kris. Kas po to? Bolševizmas, grįžtamuoju potvyniu, užlies Europą. Ar mums patinka ar ne, bet kaipgi subyrės vokiečiai, jei ne nugalėjimu? Tada ateis eilė raudonosios diktatūros subyrėjimui. Ir subyrės. Subyrės ne ginklu sumušta, bet išsiplėtimu ir pykčio išsiveržimu pavergtųjų tautų kantrybės išsekimo dienoje. Mes išvysim vokiečių subyrėjimą, gal ne taip greit, kaip kas mano ir nori, bet tai bus vaikų žaislas, palyginus su paskutinės diktatūros subyrėjimu.

Po valandos, užsidegęs cigaretę, kurią kartais surūkydavo artimų bičiulių būrelyje, patylomis kalbėjo:

— O mes? Kas mes šitame pragariškam žaidime? Vieni sako, mes maži, kiti įkalba, mes nereikšmingi. Banalių asilų šnekos. Kiekviena galva, jeigu ji ne pečių papuošalas, turi būti savo vietoje, kiekviena ranka turi dirbti tai ,ką ji turi dirbti. Jei mes žinosim, ko mums reikia, jei būsime savo vietoje, mes būsim ir dideli ir reikšmingi. Turi būti viena partija — lietuvių partija, vienas siekimas — Laisva Lietuva. Matot, vyrai, visiškas ligonis, bet lyrą ir įkvėpimą kišu po pagalve. Reikia gyvenimą pastatyti, reikia raudoni, rudi velniai iš mūsų krašto išrūkyti, o tada pakalbėsim, kam medalis, kam virvė . . . Bet gal nebus kam duot medalį, nes medalių verti bus kapuose arba tiek protingi, kad į medalius nusispjaus, o kartuvių mes gal susitarsim nestatyti, nes svetimieji pristatys. Labai gaila, kad mūsų kolega, užuot plunksną smailinęs, nori pralenkti Gestapą ir NKVD. Tuščias darbas, broliai, kad ir koks gabus, šių dviejų įstaigų lietuviui nepralenkti!

Žurnalistas A. V. prisiminė Joną Aleksandrišką, Antaną Vaičiulaitį ir kitus kolegas, kaip laimingai išslydusius į ramesnius kraštus, nepaliestus mūsų šalies vargų.

— Tu buvai užsienyje? — paklausė K. Binkis žurnalistą A. V.

— Juk aš ir dabar iš užsienio, — atsakė.

— Taigi, suprasti reikėtų. Buvau aš ramesniu laiku 1929—30 met. Berlyne, o visada buvau Kaune. Mintimis, žinoma. Dar daugiau pergyveni svečioj šaly savo šalies nelaimes. Nepavydėkim. Iš tolo geriau matosi, geriau įsižiūri. Protingai daro kad ir pikti režimai, geriausius tėvynės sūnus išvydami už tėvynės sienų. Tremtiniai užsigrūdina, subręsta, atitolę nuo smulkmenų mato visumą. Kaip į žydinčią pievą, į savo tėvynę retkarčiais būtina pažvelgti iš tolo. Juk jeigu priklaupęs prie pievos įsižiūrėtum į gėlę, — akys raibsta, vieną žiedą tematai. Ir mums ne visiems šiose velniavose pasiseks išsilaikyti prie namų slenksčio. Ir nebijokim, kaip kovojantys kariai, pakeisti fronto apkasus, bet bijokim blogai pakeisti kovos liniją ir ne vietoje ir ne laiku. Sakau, mūsų kova tik prasideda.

K. Binkis, kaip visada, kalbėjo įtikinančiai, vaizdingai aštrių akių žvilgsniu permesdamas 5 bičiulių būrelį. Ir staiga paklausė:

— Kur jūs pasitrauksit vokiečiams bėgant iš mūsų krašto?

Tai buvo staigus, netikėtas klausimas.

— Pas žuvėdus, už marių-saugiausia.

— Tik jau ne pas žuvėdus. Švedai — turtu aptukusi, seniai bėdą mačiusi tauta. Ten pro šalį bėgant galima kojas prie ugnies pasišildyti. Susenę savo gerovėje, pirmu transportu išduos tam, kuris pareikalaus. Tik į Vakarus, kuo toliau į Vakarus. Iš ten mes pradėsim kelią atgal. Ir tik iš ten.

Buvo lygiai dvylikta nakties, kai mes keturiese tylėdami uždarėm K. Binkio duris. Lauke buvo šalta, žvaigždėta naktis. Nakties glūdumoje kažin kur nuaidėjo šūvis. O gal tai tvora pokštelėjo, bet tiek šūvių visada aplink mus . . .

*

Binkis buvo atviras žodžiu ir veiksmu. Tiesus žodis, vaizdingos sąvokos kai kam nepatiko. Plačia daiktų ir veiksmų apimtim, kuriantį, teisingą žmogų mylinčia širdimi turėjo subūręs aplink save gausų būrį draugų, bičiulių. Visada sąmojingas, gyvas, visada buvo mylimas ir laukiamas posėdžių salėje, artimųjų intymiam ratelyje, už stalo. Mylėjo žmogų, brolį, gerbė tiesų, garbingą priešą (jeigu tokių priešų kur nors ir kaip nors pasirodydavo).

Bet kiek mažai šie žodžiai pasako kalbant apie Kazį Binkį.

Paskutinę jo gyvenimo dieną, 27 balandžio 1942 m., trečią valandą po pietų radau jį lovoje taisantį Edgard Poe eilėraštį, kurį buvo prieš keletą mėnesių išvertęs Padėjęs eilėraštį, atsivertė atlasą:

— Rommelis prie Tobruko gavo į kailį, — pasakojo. — Radio pranešė. Patinka man Afrikos karas. Ten galima be kelnių kariauti. Kai sumuš vokiečius, nebereikės nė kelnės numauti, kirsk stačiai, — rodė atlase liniją, kur bėgs vokiečių armija. — Visas pasaulis kariauja. Ak, norėčiau dar pamatyti visų diktatorių galą, žmogų be antsnukio ir laisvą Pasvalį (miestelis arti Binkio gimtinės). Bet širdis vis ožiuojasi, matyt ji streikuot sumanė.

Žvalus, linksmas ištiesė ranką, klausdamas, ar užsuksiu vakare.

10 val. vakare radau jau užgesusį.

Rytojaus dieną juoduose rūbuose gulėjo tarp gėlių ir žvakių. Plaukai sušukuoti, balta nosinė kyšo iš mažos kišenėlės. Mirties patale šypsosi, atlaidžiu, kažin ką didelio ir gražaus žinančio, šypsniu. Tokia prasminga, miela, kartu ir iškilminga mina. Rodos sakanti: žinau, ko jūs dar nežinot, bet būkit išdidūs ir kantrūs, gausit viską, kas ko vertas.

O dar kitą dieną Kazys tūkstantinės minios lydimas atkeliavo po pasvirusiu beržu, jau pumpurais apsipylusiu. Giedri, skambi diena žaidė kryžių ir medžių eilėse, žaidė šimtu pavasarių. Šimto pavasarių autoriui. Supylė kapą, bet argi galima po žeme užkasti Kazį Binkį, kuris veiksmuose ir dienose atėjo, ėjo neišdildomu darbu ir negęstančiu žėrėjimu.

Liudas Dovydėnas

NAUJASIS LIETUVIŠKAS EX-LIBRIS

STASYS PILKA

KZ nukankinto bibliofilo Viktoro Cimkausko atminimui

Ex-libris'as kaipo toksai

Knygos savininkas nori kuriuo nors būdu atžymėti tą savo nuosavybę. Dažnai tai daroma, pasirašant tituliniame puslapyje. Seniau, prieš pora šimtmečių, didelių profesijų ir nemažesnių knygynų savininkai liepdavo klijuoti knygos apdaro vidinėje pusėje savo herbus arba odoje bei kitokioje įrišimo faktūroje buvo išspaudžiami savininko inicialai ar ir vėl kokie nors heraldikos ženklai. (t. y. ypač renesanso ir barokiniam laikotarpiui tipingi, taip vadinamieji, super exlibrisai). Ir savininkui būnant gyvam ir vėliau, kai biblioteka buvo išardoma arba knygos patekdavo į kito rinkėjo rankas, iš tų herbų arba inicialų (lygiai kaip šiais laikais dažnai ir iš parašo) nesunku susekti ir knygos ankstyvesnį savininką ir jos odisėją.

Bet, laikui bėgant, besirūpinant knygos „kaipo tokios" estetine pilnuma, bibliotekos ar spausdinių rinkinio knygos pradėta žymėti specialiu su savininko pavarde skausdintu ex libris'o (lot. iš knygų) lapeliu, kuriam piešinį darė dailininkas arba kuris buvo gaminamas specialiu spaustuvės rinkimu. Stengtasi, kad tasai ex libris'as atskleistų bibliotekos pobūdį ar savininko profesiją bei jo visuomeninę padėtį. Lygiagrečiai kurį laiką mados dalyku buvo tapęs įprotis į ex libris'o tekstą įtraukti ir specialią lotynišką sentenciją („Amor vincet", „Per aspera" ir pan.), kuri turėjo supažindinti su knygos savininko pažiūrom ar įsitikinimais. Su įvairiais, atatinkamos tematikos piešiniais bei užrašais kiek vėliau ex libris'ai pradėta taikyti net ir atskiriems bibliotekos skyriams [1].

Iš mažiau vertingų ex libris'ų minėtini spautuvėje rinkti masinės produkcijos, be knygos savininko pavardės, kuri vėliau ranka įrašoma (ypač Vokietijos mažuose miesteliuose užtinkami), įvairūs štampai — jiems skirta išimtinai praktiškoji reikšmė. Tikra to žodžio prasme, meniškąjį ex libris'ą sukuria dailininkas. Tokio knygos ženklo (jau įprastas mūsuose ex libris'o pavadinimas) tikslas, lygiai kaip ir grafiškas spausdinio apipavidalinimas, kaip ir atitinkamas įrišimas — papuošti, papildyti pačią knygą, padaryti ją vertingesne, reikšmingesne. Pats ex libris'as įgauna tuo būdu ne vien utilitarinę reikšmę, ne tik išryškina leidinio estetinę pusę, bet dažnai atskleidžia ir to, kurio knygų lentynoje yra buvusi, skonio rafinuotumą, bibliofilinę aistrą, meilę savo bibliotekai.

Vokiečiai turi specialų terminą Gebrauch - ex - libris. Tuo jie atskiria knygos ženklus, kurie yra vartojami kaipo nuo savybės atžymėjimas. Nes daugely kraštų kolekcionieriai ar šiaip grafikos mėgėjai dažnai užsako įvairiems dailininkams net po keletą ex libris'ų, kuriuos vėliau eksploatuoja, kaipo pasikeitimo, pardavimo, savotiškos spekuliacijos objektus. Rimtoje, specialioje literatūroje tokie ex libris'ai į bendrą sąrašą nėra įtraukiami, nes jie netarnauja tai tiesioginei „vartojimo", „naudojimo" paskirčiai.

Ex libris'o forma būna įvairi, bet dažniausiai yra pailga, keturkampė. Bet neretai pasitaiko ir apskritimo, ovalo, lygaus keturkampio, šešiakampio ir pan. išvaizdos. Šrifto išmėtymas tėra grafiko kompetencijoje, nors labiau yra įprasta žodį „Ex libris" vartoti viršuje, o savininko vardą ir pavardę (ir kitką) apačioje (vardininke). Savaime suprantama, kad nuo tos tradicinės taisyklės galimi nukrypimai, kuriuos iššaukia piešinio kompozicija, grafiko kūrybiniai palinkimai, jo darbo maniera.

Technika: tušas, medžio raižiniai, ofortai (vario graviūra- seniausias ex libris'o metodas), linoleumo raižiniai ir kitos grafiškosios ar spaustuvinės priemonės. Formatas gali būti įvairus, atsižvelgiant pagal knygos dydį. Užtinkami net keli to paties piešinio formatai.

Senas Lietuvos knygų ženklas.

Kas yra dirbęs Vilniaus, Kauno universitetų, Kauno Centrinėje ir Kunigų Seminarijos bibliotekose, ar kam teko domėtis retom, senų rinkinių knygom, be abejo, užtikdavo ir taip vaidinamus senus Lietuvos teritorijos bibliotekų ex libris'us. Tai buvo beveik išimtinai herbiniai žymių didikų bei ryškios padėties asmenybių knygos ženklai. Ten pat galėjome lygiai užtikti mums žymesnių bei įdomesnių privačių bibliotekų savininkų — vyskupų Giedraičių, Valančiaus ir kitų ranka rašytus lotyniškus ex librisinius atžymėjimus. Su visais savininkų titulais, bibliotekos vieta ir kitkuo. Tuos senuosius Lietuvos ex libris'us kadaise rinkti ir aprašinėti [2] buvo pradėjęs Paulius Galaunė. Didesnės specialios tų senų ex libris'ų kolekcijos buvo Kauno ir Vilniaus universitetų bibliotekose. Mažesnius turėjo keli privatūs asmenys.

Pradininkai, evoliucija ir šiandiena.

Pirmųjų naujųjų (po 1905 m.) lietuviškų ex libris'ų savininkai: Kun. Tumas-Vaižgantas („Ora et labora" devizu nežinomo autoriaus, spėjama, kad jaunojo P. Galaunės) ir prof. Ed. Volteris. Pastarojo (net dviejų formatų!) ex libris'o piešinį (pelėda ant knygos) darė skulptorius Petras Rimša. Mūsų išlaisvintai knygai ex libris'o pačia gražiąja prasme įvedimo pradininkais turi būti laikomi tuo būdu kun. J. Tumas ir prof. Volteris. Intencijos buvo skirtingos, bet tikslas tas pats.

Pirmasis dailininkas, kuris dideliu įkarščiu ir pionieriškų ryžtumu (1919—1922 m. laikotarpyje) yra pavaręs savo ir įvairių institucijų bibliotekoms net keliolika ex librisų, buvo Paulius Galaunė. Geros rusiškos mokyklos stiliumi jo tušu pildyti tų ex libris'ų piešiniai pasižymi geru skoniu, originalia „akademinio" charakterio kompozicija. Vėliau savo pavyzdžiu ir paraginimais P. Galaunė užkrečia ir Meno Mokyklos grafikos studijos mokinius. Atsiranda du A. Tamošaičio, kietais medžio raižiniais keli M. Bulakos bei kitų jaunųjų grafikų šioje srityje bandymai. (Kiek anksčiau gimęs

[1] Autorius pvz. turėjo: V. Augiaus — lietuvių poezijai, V. K. Jonyno — knygoms apie lietuvių ir pasaulinį teatrą, Kučo — lietuvių istorijai, M. Dobužinskio — prieširevoliucinio rusų teatro literatūrai ir p.

[2] Viename iš pirmųjų „Tauta ir Senovė" numerių.

V. K. Jonyno Ex-libris'ai (medžio raižiniai)

ex libris'o pareikalavimas buvo iššaukęs netikėtą daugelio diletantų — Okulič-Kazarino ir kt. pasiūlą. Pastarųjų darbais buvo atžymimos net kelių kariuomenės žinioje esančių bibliotekų knygos).

Naujojo lietuviško knygų ženklo gamyba ir kūryba vyksta Kaune. Bet tuo pat metu Šiaulių mieste begyvendamas dailininkas G. Bagdonavičius beñe uoliausiai iš visų ėmėsi tęsti ex libris'o tradicija, skiepindamas ją savo miesto ,o kiek vėliau ir platesniųjų Lietuvos knygos mylėtojų tarpe. Bagdonavičius buvo ne tik pats produktingiausias ex libris'ų priešėjas, bet jis pirmas su savo knygos ženklais ryžtasi rodytis ir tarptautinėse parodose (Los Angelos-U.S.A., Čekoslovakijoje). Jojo ex libris'ai (tušas) ne visada galėjo pasigirti stipria kompozicija, vienu laiku dailininkas juos „apkraudavo", tuo stengdamasis siekti kažkokių naujoviškų tikslų, bet ir G. B. ex libris'ų tarpe buvo keli, dėl kurių autoriaus vardas gali būti minimas ne vien tik kaip uolaus šios srities populiarizatoriaus.

Visai naują, sakytumėm, patį tikrąjį lietuviško ex libris'o kelią jau pačiais savo pirmaisiais darbais atrado V. K. Jonynas. Jo medžio raižiniai tampa labai būdingais tos paskirties mūsų grafikos reprezentantais. Jie buvo ir bus ne tik originalūs pas mus, bet ir tarptautinėje rinkoje. Šiuos žodžius barašančiam teko turėti ryšį su keliais žymiais įvairių kraštų kolekcionieriais. Jų laiškuose visada buvo tas pats klausimas ir prašymas: „ar turite dar ką nors p. V. K. Jonyno?" Dailininkas pasirodė su savo ex libris'ais nauju mostu, originaliai panaudodamas folklorinės medžiagos pačią esmę. Vėliau Jonynas savo naujuose knygos ženklų raižiniuose žais technika, bet visada pasiliks toks pat sukoncentruotas, iš pirmo žvilgsnio kiek sausokas, bet esmėje nuoširdžiai išaiškinęs ir knygos savininką ir, kas svarbiausia, savo asmeninės meilės knygai nenuslėpęs.

Vienu ar keliais darbais ex libris'o srityje yra pasireiškę dauguma mūsų grafikų: Kulakauskas, Augius, Šepetys, Dobužinskis, Kosciuška, Kučas, Buračas ir kt. Savotiškai gali būti vertinami ex libris'ai, kuriuos Lietuvoje darė M. Dobužinskis (tėvas). Atrodo, kad jie negali būti priskaitomi prie to žymaus grafiko geriausiųjų darbų. Dekoratyvūs, efektingi (du iš jų net heraldiniai!), bet lietuviškai knygai jie lyg ir svetimi. Puikus knygų iliustratorius M. Dobužinskis mūsų ex libris'o dirvoje paliko jo vardui nelabai pastebimą pėdsaką. Bene labiausiai vykęs buvo šias eilutes rašančiam autoriaus dovanotas su Kauno teatro fasadu (fone — šešėlyje Leningrado dabartinis A. Puškino vardo teatras). Ir kompoziciniai ir dviejų spalvų panaudojimu kolekcijoje jis maloniai mesdavosi į akį.

Prieš kelis metus lietuviškojo knygos ženklo kūryboje ypač sėkmingai debiutavo grafikas J. Steponavičius. Savitumu ir subtilumu jo medžio raižiniai pelno sau naujo lietuviško ex libris'o srityje tikrai garbingą vietą.

Lietuviškas ex libris'as būdingas savo grynai juodo ir balto žaidimu. Žinomos tėra tik dvi išimtys: viena su raudona raide V. K. Jonyno knygos ženkle ir anksčiau paminėtas M. Dobužinskio ex libris'as. Šiaip gi mūsų ex libris'uose nedaug įdėtų naujų varijantų. Tėra pvz. tik vienas „portretinis" (Buračo darbas senos kartos žurnalisto Šlekio bibliotekai). Taip pat vienas vienintelis Ad. Galdiko ofortas. Vienas (bet labai blogas) bandymas litografijoje.

Pilniausius naujojo ex libris'o rinkinius Lietuvoje turėjo M. Cimkauskas ir St. Pilka. Šios kolekcijos kiek galima spėti, karo audroje yra žuvusios.

Iš ex libris'o literatūros yra žinoma: M. Cimkausko brošiūra „Naujasis lietuviškos knygos ženklas"[1]) ir keli trumpi straipsniai perijodikoje. Joks rinkinio katalogas ar kurio nors grafiko darbų speciali ex libris'o monografija nebuvo išleista. (Estijoje: Mugasto ir kiti!). Laiks nuo laiko šiaip spaudoje ar kultūros žurnaluose buvo talpinamos kurio nors vieno ar kelių dailininkų ex libris'ų reprodukcijos.

Pilniausiam rinkiny buvo virš 200 to naujojo knygos ženklo pavyzdžių. Iš jų patys vertingiausi bene bus mūsų grafikų daryti jiems artima ir taip būdinga medžio raižinio technika.

Pokariniu laikotarpiu stipriausiai, kiek galime susekti, yra pasireiškęs V. K. Jonynas. Ir kiekybiniu ir kokybiniu atžvilgiu. Mestas šūkis ir kvietimas jubiliejinės knygos metuose atiduoti duoklę taip pat ir lietuviškam knygos ženklui, reikia tikėtis, neliks be atgarsio ir be atatinkamos, su džiaugsmu vertos minėti, kitų mūsų grafikų šia linkme produkcijos.

---

[1]) Atspaudas iš I tomo „XXVII knygos mėgėjų metraštis".

P. Augius-Augustinavičius
Ex libris (medž. raiž.)

Ed. Vasiliauskas
Ex libris (pagal užsakytojo piešinį

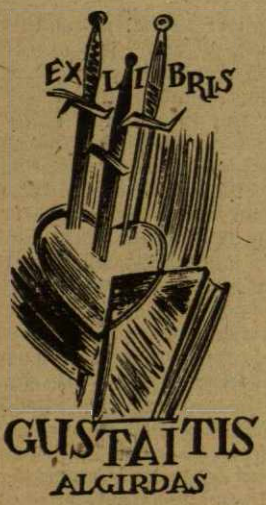

V. K. Jonynas
Ex libris (medž. raiž.)

Ed. Vasiliauskas
Ex libris (Viena, 1944)

A. Kučas
Ex libris (medž. raiž.)

BALTU KALBOS IR TAUTOS

DR. J. KANTRIMAS

XVIII a. galo ir XIX a. pirmosios pusės kalbininkai, įsižiūrėję į daugelį Europos kalbų ir kai kurias Azijos kalbas, pastebėjo, kad jose esama panašumo. Pastebėta, kad jų turima panašių žodžių (pvz. motė, latv. māte, rus. mat, vok. Mutter, sen. indų mātā, lot. mater...),jų lyčių bei posakių (sakinių). Tokie panašumai tebuvo galima paaiškinti sutikus, kad tos kalbos yra artimos giminės. Buvo įsitikinta, kad visos tos kalbos sudaro vieną giminių kalbų grupę, vad. indoeuropiečių kalbų šeimą.[1] Tai šeimai priklauso šios dabartinės kalbos: airių, portugalų, ispanų, italų, prancūzų, anglų, vokiečių, olandų, danų, norvegų, švedų, lietuvių, latvių, rusų (ir gudų, ukrainiečių), lenkų, čekų (ir slovakų), serbų kroatų, slovėnų, bulgarų, rumunų, albanų, graikų, armėnų, persų, indų ir kt.

Tyrinėdami tas kalbas, kalbininkai priėjo išvadą, jog jų panašumas priklauso nuo to, kad jos yra kilusios iš bendro kamieno, iš vienos bendros kalbos, kurią pavadino indoeuropiečių prokalbe. Kokia iš tikrųjų ta bendroji kalba, arba prokalbė, yra buvusi, sunku ką tiksliau pasakyti, nes jokių jos paminklų nėra išlikusių. Ją mes atstatome lygindami žinomąsias indoeuropiečių kalbas. Taigi ji tėra spėtinė.

Pripažinus prokalbę, arba bendrą kalbą, kuria bus kalbėję indoeuropiečių tėvų tėvai (protėviai), teko pripažinti ir indoeuropiečių protautę, t. y. vieną tautą, kuri ta kalba turėjo kalbėti.

Tačiau indoeuropiečių prokalbė nebuvo vieninga, bet daugiau ar mažiau tarmiškai susiskirsčiusi, panašiai kaip ir dabar atskiros kalbos turi tarminių skirtybių. Ilgainiui skirtumai didėjo, ypač kai indoeuropiečių protautė ėmė skirstytis, ir atskiros kiltys (tautos) iš savo senosios tėvynės (vadinomosios indoeuropiečių protėvynės) iškeliavo į naujas sodybas. Tokiu būdu indoeuropiečių prokalbė apie 2000 metų prieš Kristų, o kai kurių mokslininkų nuomone, 3000—4000 m. pr. Kr. ar net dar anksčiau, ėmė skilti į atskiras šakas. Tokios šakos buvo: indų, iraniečių, armėnų, frigų, trakų, hetitų, tocharų, graikų, albanų, ilirų, italikų, keltų, germanų, slavų ir baltų. Iš šių šakų savo ruožtu, kaip vėl iš tam tikrų prokalbių, ilgainiui išriedėjo šiųdienės indoeuropiečių kalbos, jų tarpe lietuvių ir kitų baltų tautų kalbos, pvz. iš slavų šakos išriedėjo rusų (ir gudų, ukrainiečių), lenkų, čekų, slovakų, slovenų, serbų, kroatų, bulgarų ir kt. kalbos. Iš germanų šakos išaugo vokiečių, anglų, olandų, danų, norvegų, švedų ir kt. kalbos. Iš italikų šakos susidarė šių dienų romanų kalbos (iš vadinamosios vulgarinės lotynų kalbos): italų, ispanų, portugalų, prancūzų, rumunų ir kitos. Žinoma, šios kalbos ilgainiui ne tik viena nuo kitos tolo, bet ypač artimųjų kaimynų, ir viena kitą daugiau ar mažiau veikė, darė viena kitai įtakos.

[1] Be indoeuropiečių kalbų šeimos, pasaulyje yra dar daug šeimų kitų, kalbų, susijusių tarp saves artimos giminystės ryšiais. Pvz. Europoje tokia yra suomių ugrų kalbų šeima, kuriai priklauso estai, suomiai, vengrai ir kt.; semitų kalbų šeima, kuriai priklauso žydai, arabai ir kt.

1. Baltų prokalbė ir protėvynė.

Taigi viena indoeuropiečių kalbų šaka buvo baltų, arba (kaip ją vadino K. Jaunius ir K. Būga) aisčių šaka. Iš jos ilgainiui yra išriedėjusios prūsų, lietuvių, latvių, kuršių, žiemgalių ir sėlių kalbos. Šioms kalboms tą baltų šaką, arba bendrąją kalbą, iš kurios jos yra kilusios, vėl galima vadinti jų prokalbe, taigi baltų prokalbe. Taip pat ir tautą, ja kalbėjusią, galima vadinti baltų protaute (prabaltais). Manoma, kad baltų prokalbė bus gyvavusi maždaug 1500—500 m. prieš Kristų.

Apie baltų prokalbę, panašiai kaip ir apie indoeuropiečių prokalbę, mes maža ką težinome. Jokių jos paminklų neturime, apie ją sprendžiame, pirmiausia, iš žinomųjų baltų kalbų palyginimo. Atskilusi nuo indoeuropiečių prokalbės, ji jau skyrėsi savo gramatika ir žodynu. Pvz. baltų prokalbė nebeturėjo tiek daug kaip indoeuropiečių prokalbė priebalsių, o veiksmažodžio sistema buvo paprastesnė.

Apie baltų protėvynę padeda spręsti pačių baltų kalbų duomenys, taip pat ir proistorė. Iš bendrų pirmiausia prūsų, lietuvių ir latvių kalbų žodžių, susijusių su geografine aplinka, galima spręsti apie tas vietas, kuriose baltų protėviams teko gyventi. Tokie žodžiai yra augalų bei gyvulių pavadinimai. Iš tikrųjų, jei atskirose baltų kalbose randame tam tikrų medžių ar gyvulių bendrų vardų, tai reiškia, kad baltai tuos vardus turėjo pažinti tada, kai jie dar tebegyveno nesusiskirstę atskiromis tautomis. Tie vardai kartu rodo, kad jais vadinami augalai bei gyvuliai buvo pažįstami ten, kur baltai gyveno. Tuo būdu iš bendrų medžių vardų pirmiausia galime spręsti, kur baltai prokalbės metu nebus gyvenę. Baltų paveldėtas iš prokalbės bendras beržo vardas (prūsų bērse, lie. beržas, la. bērzs) rodo, kad baltai negalėjo ateiti iš Italijos, nei iš Mažosios Azijos, kur beržų nėra. Negalėjo baltai būti atsikėlę nei iš tolimosios šiaurės, nes jie tada nebūtų taip gerai pažinę šių medžių: ąžuolo (pr. ausonis, lie. ąžuolas, aužuolas, la. ozols), liepos (pr. lipe, lie. liepa, la. liepa), uosio (pr. woazis, lie. uosis, la. osis), vinkšnos (lie. vinkšna, la. vīksna). Matyti baltų gyventoji vieta ir iš gyvulių vardų. Baltai pažino vaverę (pr. weware, lie. voverė, la. vāvere), kiaunę (pr. caune, lie. kiaunė, la. caune), kurių nėra toli pietuose. Tolimojoje šiaurėje taip pat nėra šių baltų protautės pažintų gyvulių: stumbrų (pr. wissambris, lie. stumbras, la. sūbris), taurų (pr. tauris, lie. tauras, la. taurs), briedžių (pr. braydis, lie. briedis, la. briedis). Tuo tarpu ungurys (pr. angurgis, lie. ungurys; bet la. zutis) ir lašiša (pr. lassaso, lie. lašiša, la. lasis) rodo, kad baltų bus gyventa Baltijos apylinkėse.

Panašų dalyką patvirtina ir proistorė. Archeologinės iškasenos rodo, kad ir priešistoriniais laikais baltų sodybų tenka ieškoti apskritai tose vietose, kur jų gyvenama ir istoriniais laikais. Todėl nėra teisinga nuomonė, kad dabartinėje savo žemėje lietuviai yra ateiviai iš rytų. Tačiau yra tiesa, kad senovėje baltų ribos siekė toliau į rytus; tai rodo ir baltiškieji vietovardžiai, kurių yra gausu toli rytuose už šiandieninių baltų sodybų.

Visą sritį tarp Vyslos žemupio vakaruose, net iki Persantės upės Pamaryje, Tvėrės — Kalugos linijos rytuose, Pripetės balų pietuose ir Dauguvos vidurupio šiaurėje tenka laikyti senosiomis baltų tautų žemėmis, kuriose jie gyveno jau ilgus amžius prieš Kristų.

2. Baltų prokalbės skilimas.

Baltų protėviams, prabaltams, ilgainiui paplitus didesniame plote, jų kalba negalėjo išlikti visą laiką vienoda. Jau pačioje baltų prokalbėje bus buve tarminių skirtybių. Skirtumai ilgainiui didėjo, kai prabaltai nusikėlė gyventi į atskiras vietas, pateko į kitas gyvenimo sąlygas, asimiliavo svetimų tautų elemento arba šiaip patyrė kitų tautų įtakos. Tokiu būdu baltų prokalbė ėmė skilti. Pirmiausia ji suskilo į dalis: į vakarinius (prūsus) ir rytinius baltus.

Skilimo laiko vėl negalime tiksliai pasakyti; bet iš pačių baltų kalbų duomenų, pritariant ir proistorės liudijimams, galima mėginti bent apytiksliai jį nustatyti. Kalba čia padeda pradengti žilėjąją baltų senovę dengiančią miglą tuo būdu, kad iš bendrųjų baltų tautų žodžių, susijusių su kuriuo nors žinomu laikotarpiu, galima spręsti, jog tų žodžiu įgijimo laiku baltai dar nebuvo suskilę, nes kitaip ir bendrų žodžių nebūtų praminę. Žinoma, šis kelias ne visada testi tikras, nes kai kurie tų bendrųjų žodžių gali būti ne būtinai bendrai įsigyti, bet vėliau skolinti iš kitos tautos. Tokie bendri žodžiai, susiję su epocha, yra kai kurie bendri baltų metalų vardai: geležies (pr. gelso, lie. gel(e)žis, la. dzelzs) ir plieno (pr. playnis, lie. plienas, la. pliens). Jei iš tikrųjų jie nėra skolinti vienos baltų tautos iš kitos, tai jie rodo, kad baltai juos bus bendrai praminę, kai jie tebedarė dar vieną tautą. Bet praminti jie galėjo ne anksčiau negu šie metalai atsirado, vadinasi, ankstybajam geležies amžiui (500 —0 pr. Kr.) prasidedant. Tad bent to amžiaus pradžioje (V a. pr. Kr.) baltai turėjo būti nors kalbiškai dar nesuskilę. Ir bendras baltams kanapių vardas (pr. knapios, lie. kanapės, la. kaņepes) rodo maždaug tą patį laikotarpį, nes kanapės Europoje paplinta V—III a. pr. Kr.

Tokiai baltų prokalbės bei protautės skilimo datai iš dalies nesipriešina ir proistorė. Proistorės duomenimis, prabaltiškoji kultūra apie žalvario amžiaus (1500—500 pr. Kr.) vidurį atrodo skylanti į rytinių (lietuvių latvių) ir vakarinių baltų grupes.

Baltų skilimo nukelti į pokristinius laikus nebegalime, nes I—II a. po Kr. istorikai mini jau atskiras vakarinių baltų (prūsų) kiltis, vadinasi, jau atsiskyrusioji vakarinė baltų grupė spėjusi suskilti į atskiras gentis.

3. Vakariniai baltai.

Baltų prokalbei bei protautei suskilus, vakarinių baltų šaką sudarė žmonės kurie ilgainiui gavo prūsų vardą.

Vakarinių baltų sodybos nuo senovės yra buvusios prie Baltijos jūros, tarp Vyslos žiočių, anksčiau net už Vyslos iki Persantės, ir Nemuno. XIII a. Prusų žemės siena vakaruose kryžiuočiai laiko Vyslos upę, o rytuose ir žiemiuose Nemuną. Pietuose prūsai susidūrė su Lenkais; Dlugošas Prūsų ir Lenkų sieną laiko Osos upę.

Vakarinių baltų šaka nėra buvusi visai vienalytė. Proistorikai gana anksti — jau paskutiniais amžiais prieš Kristų — pastebi jos sodybose susidarant skirtingas medžiaginės kultūros grupes. Tatai verstų manyti, kad vakariniai baltai tada skyla atskiromis kiltimis. Kaip didelis buvo tų kilčių kalbinis skirtumas, sunku ką tiksliau pasakyti. Tik aišku, kad medžiaginės ir papročių kultūros skirtybės dar nereiškia, kad jos jau turi būti lydimos didesnių kalbinių skirtybių.[2]) Šiaip ar taip, šis kultūrinis skirstymasis, prasidėjęs naujuoju žalvario amžiumi (apie 1000 m. pr. Kr.), išryškėja senuoju geležies amžiumi (I—IV a. po Kr.). Nuo to laiko jau pradeda rastis žinių apie prūsų kiltis istoriniuose šaltiniuose. I a. po Kristaus romėnų istorikas Tacitas mini aisčius (Aestiorum gentes). Greičiausia tas vardas priklauso vienai kuriai prūsų kilčiai. II a.

[2]). Pvz. ir šiandien esama tam tikro skirtumo tarp žemaičių ir dzūkų ir papročiuose, ir ūkio padarguose, ir statyboje, bet jų kalba, išskyrus kai kuriuos žodžius ir lytis, lengvai vienų kitiems suprantama.

po Kr. graikų geografas Ptolemajus dar iškelia sūdus (sūduvius) ir galindus. Aisčių vardas minimas įvairių autorių ir vėliau, kol IX a. jis išnyksta.[3]) Vietoj jo iškyla prūso vardas. Pirmą kartą šis vardas (Bruzi) užtinkamas IX a. vadinomojo bavarų geografo raštuose. Po to jį (Brūs) mini žydas Ibrahim-ibn-Jakub savo 965 m. kelionės po Vokietija aprašyme. Prūsų vardu iš pradžių, tur būt, buvo vadinami irgi vienos vakarinių baltų kilties gyventojai. Šis vardas vėliau paliko visai vakarinių baltų šakai vadinti.

Tačiau vakarinių baltų kilčių būta ir daugiau. Iš kronikininko Dusburgo pranešimų yra žinomos šios Prūsų žemės sritys bei kiltys:[4]) 1. Pamedė (Pomesania), jos gyventojai lietuviškai turėtų būti vadinami pamedėnais, arba pamediečiais; 2. Pagudė (Pogesania), gyventojai pagudėnai; 3. Varmė (Warmia), varmėnai, varmiečiai; 4. Notanga (Nattangia), notangėnai; 5. Semba (Sambia), sembai; 6. Nadruva (Nadrowia), nadruviai; 7. Skalvà (Scalowia), skalviai; 8. Sūduvà (Sudowia), sūduviai (arba sūdai); 9. Galinda (Galindia), galindai; 10. Barta (Bartha), bartai. Prūsams Dusburgas priskiria ir Kulmo bei Liubavo sritis, kurios dar prieš ordino atėjimą buvusios išteriotos.

Vokiečių ordino užkariauti, prūsai buvo spaudžiami, persekiojami, kartais net oficialiai ir jų gimtąją kalba uždraudžiant. Tokiomis sąlygomis XVIII a. prūsai suvokietėjo, išnyko.

4. Prūsų kalba.

Baltų prokalbei suskilus, vakariniai baltai (prūsai) atsiskyrė nuo rytinių tuo, kad pirmieji ir toliau laikėsi tam tikrų senųjų baltų kalbos lyčių, o antrieji ėmė jas tarti naujoviškai. Apie tai vėl galime spręsti palyginę prūsų kalbos duomenis su lietuvių bei latvių kalbų duomenimis. Tie skirtumai ėmė reikštis tiek gramatikoje, tiek žodyne. Tuo būdu prūsai, pavyzdžiui, ir toliau tarė: 1. dvibalsį ei, o rytinių baltų tarmėje jis tam tikromis sąlygomis (po kirčiu) išvirto ie: pr. deiws: lie. Dievas, la. Dievs. 2. Prūsai senuosius (indoeuropiečių) ā ir o (ilguosius) suplakė į vieną garsą: pr. dāt, brāti arba glossis, brote (kitoje tarmėje): lie. duoti, brolis (broterėlis), gluos (n) is, la. duot, brālis (brātarīti). 3. Prūsų kalba turi ir skirtingų linksniavimo bei asmenavimo galūnių, pvz. vsk. ki. deiwas: lie Dievo (seniau Dievā), la. Dieva; pr. dāuns: lie davęs (seniau davens), la. devis ir t. t. 4.Prūsų kalba turi išlaikiusi ir niekatrąją giminę, pvz. asaran, pedan „vaga“: lie. ežeras, pėda, la. ezers, pēda (bet: rus. ozero, gr. pēdón — niekatr. giminės). 5. Nemaža skirtumų ir žodyne, pvz. kelan (:slav. kolo „ratas“): lie. ratas, la. rats, pr. emnes (:slav. imę, lot. nomen): lie. vardas, lą. vārds ir t. t.

Prūsų kalbos paminklų nedaug tėra išlikusių. Ir tie patys, svetimtaučių menkai arba net ir visai prūsiškai nemokančių surašyti, suprantama, gerai neatvaizduoja gyvosios prūsų kalbos. Štai tie paminklai: 1. vadinamasis Elbingo žodynėlis. Jis (bene vokiečio) surašytas apie 1400 m., turi 802 žodžius, suskirstytus pagal dalykų asociacijas (Dievas, angelas dangus ir t. t.); 2. vad. Simano Grunau žodynėlis. Tai 100 žodžių netiksliai užrašytų, rodos, su priemaiša lenkiškų ir lietuviškų žodžių, sąrašas, Grunau prūsų kronikoje (parašytoje apie 1517—26 m.); 3. I katekizmas (1545 m.); 4. II katekizmas (1545 m.); 5. III katekizmas (1561 m.). Vertingiausias pastarasis katekizmas, Abelio Willio išverstas į prūsų kalbą, nes jame brūkšniais žymimas kirtis (kirčiuotųjų balsių ilgis), o iš to galima suvaikyti ir priegaides. Tačiau ir jo kalbos tikslumu sunku patikėti, nes pats A. Willis prūsiškai nemokėjo, vertė per prūsų vertėją.

Ir prūsų kalba nebuvo vienalytė, bet, ypač toliau, ėmė įvairuoti pagal sritis bei kiltis. Pvz. tokia skirtingesnė buvo jotvingų (sūduvių) kalba.

Štai prūsų kalbos pavyzdys (netobula anuometine rašyba):

Staey deſſimpts Pallapſaey. Pirmois. Tou ni tur kittans deiwans turryetwei. Anters. Tou ni tur sten emnen twayſe deywas nienbaenden weſtwey. Tirtis. Tou tur ſtan lankinan deynan ſwyntintwey. Ketwirtz. Tou tur twayen thawan bhae mutien ſmunintwey. Pyienkts. Tou ni tur gallintwey. Uſts. Tou ni tur ſalobiſguan limtwey. Aſmus. Tou ni tur reddi weydikauſnan waytiaton preyken twayien tauwyſchen. Newyntz. Tou ni tur pallapſitwey twayſis tauwyſchis butten. Deſſympts Tou ni tur pallapſitwey twayſis tauwyſchies gennan, waykan, mergwan, pecku, adder ka tanaeſſen heſt (1545 m. II katekizmas).

5. Rytiniai baltai.

Atitrūkę nuo vakarinės baltų šakos, rytiniai baltai, kaip rodo proistorės duomenys, vėl ėmė skirstytis į atskiras kiltis. Iš iškasenų bei laidosenos ryškesnes tų kilčių skirtybes archeologai pastebi jau pirmaisiais amžiais po Kristaus.

Iš pradžių, po atskilimo nuo vakarinių baltų, rytiniai baltai bus kalbėję ir viena kalba. Ji jau pat pradžioje galėjo nebūti vieninga, galėjo turėti tarminių skirtybių, kaip tai leidžia spėti ir minėtasis iškasenų bei laidosenos skirtumas. Tačiau iš to dar nematyti, kokių būta kalbinių skirtumų.

Jau iš pačios kalbos — iš turimųjų kalbos lyčių — galime pręsti, kad iš rytinių baltų bent lietuviai su latviais, baltų prokalbei suskilus, dar ligą laiką yra kalbėję viena kalba arba tiksliau — dviem tos pačios kalbos tarmėm. Tos dvi tarmės ilgainiui ir išriedėjo atskiromis lietuvių ir latvių kalbomis. Tokiomis rytinių baltų tarmėmis lietuviai ir latviai atsiskyrę nuo prūsų, bus balbėję dar per 1000 metų.

Kaip galima spręsti iš vietovardžių skolinių, lietuvių ir latvių bendroji kalba (vad. lietuvių latvių prokalbė) bus trukusi maždaug iki VII a. po Kr. Latvių kalba atsiskyrė nuo lietuvių kalbos ne iš karto: skyrimasis truko bent 400 metų. Taigi bent keturių amžių prireikė latvių kalbai pasidaryti tokiai, kokia ji apskritai yra dabar.

a) Latvių kalba.

Latviškosios rytinių baltų tarmės skirtingumai ėmė reikštis tiek gramatikoje, tiek žodyne. Būdingas giminių kalbų (kaip ir tarmių) skirtumas yra tas, kad kadaise vienodi garsai pagaliau išvirsta skirtingais. Taip ir latviai ilgainiui prasikišo pro lietuvius tuo, kad vietoj ir toliau lietuvių tariamų senųjų garsų ėmė tarti naujus. Tokiu būdu vietoj minkštųjų k, g, latviai maždaug nuo VIII a. pradėjo tarti c (ts) ir dz (kitas: cits, gerti: dzert). Ne vėliau kaip VIII a. latviai išvertė ir senuosius š, ž garsais s, z (šienas: siens, žiema: ziema).

Vietoj šiandieninių lietuvių č (=tš), dž latviai turi š, ž (plg. vokiečio: la. vacieša, briedžio:

---

[3]). Vėliau šis aisčių vardas pereina aisčių kaimynų, kilme ir krauju negiminės, estų tautai. Toks vienos tautos vardo perkėlimas kitai — pirmosios valdomai ar greta gyvenančiai — yra žinomas reiškinys. Tuo būdu senovėje buvę gotų (kurie tada vadinosi gudais) valdžioje slavėnai gavo germanų tautos — gudų — vardą. Taip pat IX—X a. rusai (suomiškai ruotsi, ruossi) dar tebebuvo švedai, kurie įsikūrė tarp Naugardo slavėnų, Polocko krievų ir Kievo polianų, o šiandien rusais vadiname slavų tautą.

[4]). Duodamos K. Būgos nustatytos lytys, skliaustose kai kurių istorinių šaltinių paprastai iškreiptos, svetimos formos.

la. brieža)[5]. Ši latvių kalbos ypatybė, kaip galima spręsti iš rusiškųjų skolinių latvių kalboje, atsirado dar prieš X—XI a. Kita vėl svarbi latvių kalbos garsų pakaita yra dvibalsio an išvertimas uo; en—ie; in—ī (ilgu) ir un—ū: ranka: ruoka, penki: pieci, krintu: krītu, juntu: jūtu. Šie dvibalsiai bus išvirtę ne vėliau kaip XII amžiuje, nes XIII a. pradžioje užtinkami kronikose latvių vardai tų dvibalsių jau nebeturi.

Latvių kalba atsiskyrė nuo lietuvių ne tik minėtomis garsinėmis ypatybėmis, bet ir visa eile kitų. Ilgainiui latvių kalboje buvo atitrauktas kirtis į žodžio pradžią, o kai kurios žodžių galūnės pakeistos (pvz. vyr-ui: la. vīr-am). Taip pat latviai kartais išlaikė kitus žodžius negu lietuviai (pvz. auksas: la. zelts) arba kitas to paties žodžio reikšmes (pvz. nauda[6]: la. nauda „pinigai"). Latvių kalboje nemaža yra kitokių skolinių negu lietuvių kalboje.

To latvių skyrimosi nuo lietuvių priežastis buvo pirmiausia latvių įsikūrimas skirtingoje vietoje šalia skirtingų kaimynų, skirtingų tautybų žmonių asimiliavimas (sulatvėjimas), skirtingas latvių istorinis kelias. Pvz. latvių kalbos kirčio atitraukimas aiškintinas suomių kalbų įtaka (mat. latviai yra asimiliavę dalį lybių tautos, suomių giminės).

Seniausias latvių kalbos paminklas yra 1585 m. Kanizijaus katalikų katekizmo vertimas. Pirmųjų latvių raštų autoriai buvo vokiečiai, kurie rašė bloga kalba ir netikusia rašyba. Tų paminklų kalba šiaip nedaug kuo tesiskiria nuo šiųdienės latvių kalbos.

Štai latvių kalbos pavyzdys:[7])

Vediet mani kur vezdami,
Caur silinu nevediet!
Smiltis manas kājas grauza,
Skujas bira vainagā.

(Veskit mane kur vesdami,
Per šilelį neveskit!
Smiltys manas kojas graužė,
Skujos biro vainikan.)

Teic, māniņ, manu darbu,
Neteic manu auguminu,
Kas nuo mana auguminą,
Ja darbiņa nemācēju.

(Girk, mamyt, mano darbą,
Negirk mano augumėlio.
Kas iš mano augumėlio,
Jei darbelio nemokėjau.)

b) Kitos rytinių baltų kiltys bei kalbos.

Be lietuvių ir latvių, rytinei baltų šakai priklauso dar žiemgaliai ir sėliai; prie tos šakos skirtini ir kuršiai.[8])

Bet šių baltų kilčių bei tautų kalbos yra išnykusios, nepalikdamos jokių kalbos paminklų. Apie jas galime spręsti iš kai kuriu kronikose išlikusių tikrinių vardų ir baltų žemėse paliktų jų vietovardžių, kartais ir bendrinių žodžių.

Ir žiemgaliai, sėliai (bene ir kuršiai) yra kartu su lietuvių bei latvių protėviais kalbėję viena rytinių baltų kalba arba iš pradžių nežymiai tesiskyrusiomis tarmėmis, kurios ilgainiui daugiau viena nuo kitos nutolo.

Kuršiai, kaip rodo iškasenos, savo medžiagine kultūra iš pradžių priklausė vakarinei baltų šakai. Bet nuo senojo geležies amžiaus (I—IV a. po Kr.) ši kultūra artėja prie rytinių baltų, o po tautų kraustymosi laikotarpio (V—VIII a.) kuršių iškasenos įgauna griežtai rytinių baltų bruožus.

Kuršių gyvenamosios vietos nuo senovės nebent maža tebus kitėjusios. XIII a. šaltinių liudijimu, kuršiams priklausė vakarinė Kuržemė tarp Baltijos jūros ir Rygos įlankos, išskyrus šiaurinę, jos dalį, kurioje gyveno suomių giminės lybių tauta; manoma, kad Lietuvoje kuršiai gyveno didokame vakarų žemaičių kampe.

Kuršo[9]) vardas skandinavų šaltiniuose pasirodo VII a. Švedų karalius Ivaras (miręs apie 675 m.) valdęs Kuršą. Rimbertas aprašo švedų karo žygį, kurį apie 854 m. jų karalius Olavas atliko kuršių žemėn, nueidamas iki Apuolės Skuodo apylinkėje.

Kad Kuršo žemėje buvo kalbama kuršiškai, pirmą kartą patiriame iš 1338 m. dokumento. 1413 m. keliaunikas G. de Lannoy sako, kad kuršiai turį savo atskirą kalbą. Taip pat apie kuršių kalbą yra girdėję ir XVI a. rašytojai. Bet jau XVII a. pirmoje pusėje kuršiai kalbėję latviškai. Taigi XVII a. kuršiai bus spėję šiaurėje išvirsti latviais, o pietuose lietuviais.

Kuršių kalba yra lyg pereiginė tarp vakarinių ir rytinių baltų. Tam pritartų ir jau minėtosios proistorinės žinios, taip pat ir jų geografinė padėtis — tarp prūsų ir rytinių baltų. Kuršių minkštieji k ir g, kaip ir latvių, versta į c ir dz, o dvibalsiai an, en, in, un išlaikyta (kaip prūsų ir lietuvių) sveiki. Tas kuršių kalbos ypatybes suvaikome iš senojo Kuršo žemės vietovardžių užrašytų kronikose, pvz. Zerwe „gervė", Sintere (iš Dzintere: la. dzīters „gintaras") ir Sentatze. Pgl. lietuvių vietovardžius Gintara ir Santaka. Iš to galima spręsti, kad kuršiai bus tarę dzintar(a)s ir sentace. Vadinasi, čia dvibalsiai in ir en išlaikyti nepakeisti, bet jau minkštieji k ir g perdirbti. Bent dalis kuršių bus tarę ei ir ou vietoj lietuvių latvių ie, uo. Tai rodo jų gyventų vietų vardai: Leypiaseme (=dabar Lieplaukė: liepa), Alouste (dabar latvių Aluoksta). Taigi ei tarimu kuršiai eina kartu su prūsais. Kuršių turėta ir kitų ypatybių, bendrų su prūsais.

Žiemgāliai istoriniais laikais gyveno nuo Rygos įlankos pietų link, mažne visame Lielupės — Mūšos upynę, ir ribojosi su lietuviškomis Šiaulių ir Upytės sritimis, taigi į žiemius nuo lietuvių. Gal dėl to jie ir buvo vadinami žiemgāliais, t. y. „žiemių galo, pusės gyventojais", o jų kraštas Žiemgala (arba Žiemygala).

Žiemgalių vardą irgi pirmieji iškelia skandinavai, kurių šaltiniuose jis pasirodo IX a. Apie 870 m. vienoje skandinavų kronikoje yra įrašyta žinia, kad danų žemės išeiviai be kitko pavergę Žiemgalą (Semigaliam). Ir XI a. skandinavų lankytasi Žiemgaloje, su žiemgaliais ne tik kariauta, bet ir prekiauta.

Žiemgalių kalba, kiek galima spręsti iš kronikose išlikusių jų tikrinių vardų, bus buvusi labai artima latviams; gal net buvo latvių kalbos tarmė. Žiemgaliai, kaip ir latviai, minkštuosius k ir g vertė c, dz, nebeišlaikė sveikų dvibalsių an, en, in, un ir vietoj lietuvių dž (ankstyvesnio dj) tarė ž. Tokius garsų pakitimus matome kad ir iš šių Žiemgalos vietovardžių, užrašytų kronikose: Autzis (:la. Auce): lie.: Aukė; Zervinas (:la. dzerve): lie. gervė; Mytove: lie. Mintauja; Mezoten (=la. Mežuotne): lie. medžiuotas „medžių turįs".

---

[5]). Lietuvių č, dž ir latvių š, ž čia yra kilę iš senesnių junginių *tj, *dj: *vakietja, *briedja.

[6]). Žem. nauda yra ne tik "turtas", bet taip pat ir "pinigai".

[7]). Latvių kalbos rašyboje kabliukai priebalsio apačioje reiškia priebalsių minkstinimą (n=lie. n i), o brūkšneliai balsių viršuje — balsių ilgumą.

[8]). Toli rytuose, prie Protvos upės, į vakarus nuo Maskvos, XI—XII a. yra gyvenusi nedidelė baltų tautelės atplaiša — galindai. Apie jų kalba nieko smulkiau nagalima pasakyti.

[9]). Būgos nuomone, Kuršas bus varda gavęs nuo dabar užmiršto žodžio kuršas, kuris reiškė "lydimą" arba "žemą, nuskurdusį medelį". Taigi Kuršas būtų "lydimo" arba "žemų, nuskurdusių medelių, krūmų" šalis.

Sėlių kilties bei tautos vardas teišykla XIII a., vokiečiams atsikrausčius į Pabaltiją.

Iš XIII a. šaltinių matyti, kad sėliai gyveno į rytus nuo žiemgalių, kairiuoju Dauguvos pakraščiu nuo Sėlpilio iki Rygos apylinkių; Lietuvoje jų sodybos ėjo iki Tauragnų ir Svėdasų. XIII a. Sėlių žemės,, Sėlos (arba Sėluonos), centras bus buvusi kažkokia Sėlių pilis (castrum Selonum), kur dabar yra latvių Sėlpilio miestas, ant kairiojo Dauguvos kranto. XIII a. sėlių žemės riba pietuose bus ėjusi maždaug pro šias vietoves, tada dar sėlių gyvenamas; Salaką, Tauragnus, Uteną, Svėdasus, Subačių, Palėvenę, Pasvalį, Saločių. Tose vietose jau bus buvę nemaža ir lietuvių. Neilgai trukus sėliai pietuose sulietuvėjo, o šiaurėje sulatvėjo.

Sėlių kalbos turėta bendrybių ir su lietuvais ir su latviais. Tatai sprendžiame iš XIII—XIV kronikose bei dokumentuose užrašytų Sėlos vietovardžių, o taip pat ir šiųdienių senojo sėlių krašto vietų vardų arba ir kai kurių žodžių, išlikusių ano meto sėliams priklausiusių vietų lietuvių tarmėse. Iš jų matome, kad sėlių, kaip ir kuršių su latviais, minkštųjų k, g versta c, dz, Pvz. Nertze (nežinomas ežeras apie Egluonos ištakas), Latzedzen (nežinomos vietos netoli Viešintos upės). Tą virtimą rodo ir šiųdieniai vardai vietovių, kadaise priderėjusių sėliams, pvz. Čedasai, kilę iš sėlių Cedasai (su minkštu c), kurie vėl kildintini iš Ked-asai (priesaga -asai, nes to vietovardžio šaknis pasikartoja ir kituose tikriniuose varduose: Ked-ys, Kedž-balė Šeduvos parap. sodžius.); Civyliai — sodžius Jūžintų par., bet jau ne sėlių krašte: Kivyliai (Vainuto par. soda). Sėlių, nors ne visur, išlaikyta sveiki an, en, in, un dvibalsiai. XIII—XIV a. dokumentuose rašoma: Lensen, Gandennen (nežinomos vietos netoli Viešintos upės). Sėliai š ir ž vietoje ištardavo s ir z. Tokius garsus (s, z) rodo sėlių gyventojo krašto vietovardžiai, bet lietuviškieji jų atitinkmenys turi š. ž, pvz.: Zarasai, arba Zerasai (Jūžintuose), kilę iš Azarasai, arba Ezarasai (čia -asai priesaga, plg. Svėd-asai). Tad sėlių būta ezer(a)s: lie. ežeras. Taip pat Zalvas (Salako par. ežeras): lie. Žalva (Šešuvos deš. intakas), Žalva (ežeras Švenčionių aps.), žalvas „žalsvas" (žem.); Zaduojas ežeras netoli Sartų ežero (čia -uojas priesaga, plg. Karkluoja upė): lie. Žadikė — Šušvies dešinysis intakas (Pašušvio par.). Senovės dokumentuose randame užrašyta ir Mallaisen, šiandien lietuviai taria Malaišiai (bendrine kalba būtų Mal-eišiai, plg. Vil-eišis, Bil-eišis, Bil-eišiai).

6. Lietuvių, latvių ir prūsų kalbų senumo palyginimas.

Kaip jau matėme, prūsų kalba, baltų prokalbei suskilus, pasiliko prie senųju lyčių, o lietuviai latviai susidarė naujų, tuo būdu nuo prūsų atsiskirdami. Maždaug tūkstančiui metų praėjus, panašiai atsiskyrė nuo lietuvių ir latviai. Lietuviai tebevartojo senoviškąsias lytis ten, kur latviai ėmė jas tarti naujoviškai. Tokiu būdu prūsų kalba yra seniausia baltų kalbų raidės pakopa (etapas), naujesnė — lietuvių kalba, o naujausia — latvių.

IŠ PARNASO ANAPUS ATLANTO

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Jeigu nebegalime vienu žvilgsniu apmesti mūsų pačių nūdieninės poezijos, tai ką jau bekalbėti apie žvilgsnį į poeziją tokio įvairiaspalvio, tokio plataus ir taip gaivalingai augančio krašto, kaip šiaurinė Amerika. Ir jeigu kokio krašto literatūros, turėtos pažinti, mes labai maža tepažinome, tai pirmoj vietoj buvo literatūra, ypač poezija, rašytoji anglų kalba. Mūsų žinios prasidėjo ir baigėsi Šekspyru ir Baironu, gi Whitmano pirmtakas, mistikas, poetas ir dailininkas William Blake nežinomas mums nė iš vardo; apie didžiosios anglų kalba sonetų meisterės Elizabeth Browning kūrybą tegirdėjome iš garsiųjų Rilkės vertimų; tolimas mums buvo didysis poezijos magikas Algernon Charles Swinburne ir gal vardą tebuvome girdėję nuostabiai žaviųjų lyrikos deimantų kūrėjo, Nobelio premijos laureato William Butler Yeats . . .

Tai tiktai keletas vardų iš to didžiojo anglosaksų poezijos lobyno, kuris, krautas per kelis šimtmečius, savo medonešio nėra pabaigęs nė šiandieną.

Bet šiandieną anglų kalba rašytoji poezija auga jau nebe vien Britų saloje, ji trąši ir derlinga, kvepianti Leng Island dirvožemiu, šviežia ir gaivi, aidinti Vermonto farmose augančių berželių lapuose ar intymi ir miniatiūriška, kur atsispindi Massachutso valstijos miškai ir kalvos ar grubi didinga ir plienu skambanti, pilna betoninio rūko ir dieną naktį nenutilstančio Chicagos ar New Yorko triukšmo . . .

Ir šitame naujojo pasaulio parnase jau spindi dešimtys ir šimtai naujų (ir senų) vardų, vieni iš dešimtmečio į dešimtmetį ima žibėti vis skaidriau ir vaiskiau, kiti nešą šviesą ir į daugelį kitų pasaulio šalių; bet mums jie visi yra nauji.

Su Sinclair Lewis ir Eugene O'Neill, su Theodore Dreiser ir Pearl Buck mūsų supažindinti jau nebereikia; romanistai ir dramaturgai greičiau randa kelią į „platųjį pasaulį"; tikriau pasakius, skaitytojai patys jų sau susieško. Bet nepaprastai sunkus ir siauras takas išeit iš savo tautos, kad ir didelės, yra poetams. Poetų kūrinio grožis ir didybė yra ne vien nuogoje mintyje, net vien vaizduose, kad ir kaip meistriškai jie būtų nutapyti ir perduoti vertime, pusė poezijos vertės ir grožio glūdi jos formoje, jos žodžio muzikoj, ir tik to žodžio, kurį parinko pats kūrėjas, suradęs jį, kaip brangų deimantą, savo tautos žodyne ir davęs jam individualią prasmę, naują aplinką, naują toną ir naują, nė vienos parfumerijos nežinomą, kvapą . . .

Walt Whitman yra pasakęs, kad dideliam poetui reikia ir didelės tautos: mes parafrazuodami galėtume pasakyti, kad dideliam, bet iš tautos išeiti, poetui reikia ir didelio vertėjo.

Iš lenkų, iš rusų, iš vokiečių, iš prancūzų kalbų vertimų mes jau turime ir gausių ir neblogų, net gerų! Iš anglų poezijos, kad ir per ištisą paskutinį dvidešimtmetį tesutikome tik keletą Edgar Allan Poe, Henry Longfellow ar Whitman'o fragmentų. Niekas negincys, kad tai yra vieni didžiausių šiaurinės Amerikos poetų. Greitai

galėsime susitarti ir Walt Whitmaną pavadinę didžiuoju Amerikos poezijos novatorium. Tačiau juo arčiau eisime į mūsų dienas, juo vardų ir talentų skaičius didės, ir mūsu pasirinkimas turės nemaža asmeninio skonio, nesgi kaip dideli kalnai, taip ir dideli kūrėjai visa savo didybe prieš mus iškyla tik žiūrint į juos iš tolo. Kopinėjant jų minčių viršūnėmis ir braidant ju jausnų perlais žėrintį amžiną sneigą, mes dažniausiai tik tiek tematome, kas pantenka po mūsų kojomis ir kiek apima mūsų siauras ir ribotas vyzdis.

Kai 1855 metais išėjo iš spaudos, paties autoriaus rankom rinkta, marių žalumo spalvos viršeliu knygelė, Walt Whitmano (1819—1892) poezijos rinkinys „Žolių stiebai" daugelis patentuotų kritikų tarė, jog tai iš pamišėlių namų pabėgėlio vapaliojimai. Įvairiai jis buvo sutikas ir to meto poetų: išdidi, sustingusian brokatan įsisupusi ponia Amy Lowell tik kreivai šypsojosi ir kalbėjo — kažkas ne taip; Whittier savo įsigytą egzempliorių įmetė į ugnį, linkėdamas, kad Amerikos visuomenė tokių nesąmonių nė į rankas negautų paimti; tik Emersonas, 16 metų už Whitmaną vyresnis, revoliuciningos dvasios vyras, jam linkėjo sėkmės; tik Henry Dayid Thoreau, su Whitmanu beveik vienametis, — pats atsisakęs civilizuoto gyvenimo, prie vieno ežero pasistatęs sau palapinę, maitinęsis žuvelėmis, uogomis žemės vaisiais ir balandžiams leidęs sau ant pečių nutūpti, nei gyvačių nebijojęs, kaip ir pirmasis žmogus rojuje, — tik šis buvo nauja poezija sužavėtas; nauja poezija, kuri nepripažino nei ritmo, nei rimų, kuri buvo šiurkšti kaip jūros vėjas, galinga kaip patvinusios upės; kurioj plakė naujo gyvenimo pulsas ir nauja, demokratinė jėga. Kiti gi tylėjo. Tylėjo, nes buvo apstulbinti.

Nedaug ką tegelbėjo nusivylusiam autoriui nė užgiriantis Ralphe Waldo Emersono laiškas; po nepavykusio debiuto išvažiavo Whitmanas į savo tėvo ūkį, į pajūrį ir praleido ten, saulėj, vėjuje ir laisvėj visą vasarą ir visą rudenį. Whitmanas tada buvo 36 metų vyras, kuri laiką lankes sekmadienio mokyklą, dirbęs biure, spaustuvėj (raidžių rinkėjas) ėjęs reporterio pareigas, mokytojaves, aktyviai veikęs demokratų partijoj, net leidęs jų laikrašti . . .

O prieš dešimti metų prieš mirtį Philadelphijoj išleistoj biografijoj Walt Whitmanas galėjo rasti apie save ir savo poeziją jau tokius žodžius, kokių retai kam gyvam tenka sulaukti: Whitmano poezija ateinančiai Amerikos kultūrai esanti tas, kas Evangelija ir Pauliaus laiškai krikščionims, kas Koranas islamui; girdi, jie visi nešė žmonijai gerą naujeną, bet visi jie buvo kaip piktčiausi klaidatikiai pasmerkti.

Šiandieną Whitmanas Amerikos literatūroj vra laikomas tuo, kuo Washingtonas Amerikos istorijoj: juodu abu esą Amerikos nepriklausomybės kūrėjai.

Ne tik Amerikoj iš dešimtmečio į dešimtmetį ėjo Whitmano įtaka ir kūrėsi jo sekėju mokvklos; jis verčiamas į visu kultūringų tautu kalbas. Jo įtakos, kai kurių literatūros žmoniu teigimu, esą galima rasti ir mūsų kai kurių autorių kūryboje.

Čia patiekiamu pora vertimu, aišku, tėra tik lašas jūroje; bet ir jie skaitytojui gal bent iš tolo primins kai kurias smulkmenas pasaulio to dainiaus, kuris kaip didelis milžinas kadais stovėjo Long Island pajūrvje, ir kurio baltą kaip debesys ir plačią kaip žvdinti jo farmoje obelis barzdą draikė iš Atlanto atskridęs vėjas... O vandenynui ošiant ir straigėms skardenant jo balsas vis garsiau ir garsiau skambėjo:

Ir dainą baigdamas, skelbiu aš, kas bus po manęs.
Aš apie kūną dainavau ir apie siela, ir apie karą
irgi apie taika, aš dainavau apie gyvenimą ir mirtį.
Dabar skelbiu aš žmogu tikrąjį ateinant;
skelbiu aš jums tiesos triumfa;
skelbiu nepaperkama laisve ir lygybe;
skelbiu aš išsipildyma tvrumo ir didybės;
skelbiu gyvenimą jums pilnutini . . .

Visai kitu pasauliu gyveno, ir kitais tonais aidėjo dainos Henry Longfellowo (1807—1882), kurio Giesmė apie Hiawathą išėjo tais pat metais, kaip ir „Žolių stiebai". Jo kūryba pilna skambios ir lengvos muzikos, kartais ji klasiškai giedri ir didi, kartais ji aštri ir laukinė, kaip taikos pypkės dūmai. Naujosios poezijos adoratorių Hiawatha buvo laikoma prozine ir dirbtine; temų jis ieškojo kažkur kitur, kažkur toli; savo laikui jis buvo svetimas. Jis tarė: „Yra siaubinga poetui gyventi tokiame krašte . . ."

O ir daina šiandiena mums skamba kaip graži melodija.

Apie Emily Dickinson (1830—1886) ilgai plačioji visuomenė nieko nežinojo. Tik paskutiniais metais „atrasta" literatūros pasaulyje ji vis labiau ir labiau ima kilti ir jau yra susilaukusi visos eilės pasekėjų. Provincijos advokato kietai išauklėta duktė, gyva ir temperamentinga jaunuolė, ji neišsiteko puritaniškoj namų dvasioj, kur negalėjo išsprūsti nereikalingas žodis ir kur juokas buvo beveik nuodėmė, nes jis ardė Dievo tvarkos rimtį. Ji turėjo išaugti padori, rimta, buka ir savim patenkinta miestietė. Deja, o gal ir ne, iš aukščiau ji gavo per didelę tiems rėmams sielą — kūrybingą, gyvą, maištingą, nenurimstančią, ieškančią. Bet išsiveržti jai nebuvo kur: kaimynų kiemo tvora, smulkūs namų reikalai, gimtojo Armhersto apylinkių kalvos, draugės. Tik 24 metų mergina ji pasiekia (kartu su tėvu, išrinktu į kongresą) Vašingtoną. Tačiau toji kelionė jai baigiasi liūdnai — po nelaimingai jos širdį užgavusios Amūro strėlės ji kuogreičiausiai bėga namo. Bėga namo, stipriai užtrenkia už savęs duris į pasaulį ir tik vakaro prietemoj, tyliai joms prasivėrus, ji girdi iš pasaulio ateinančius aidus, kurie, susilieję su jos sielos gyvenimu ima skambėti negirdėtais iki šiol poezijos posmais. Ji paskęsta į mistiką ir mitologiją; ji gyvena tik su žeme, tik su gėlėmis, kurios auga aplink namą, tik su debesimis, kurie plaukia nešdami tūkstančius paslapčių, tik su žvaigždėmis, kurios mirga ne tik ten dangaus aukštybėse, bet ir atsišviečia Emily sielos gelmėse ir kurių mirgėjimas skamba kaip gražiausia muzika. Ir tą muziką ji ima užrašinėti; užrašinėti ir slėpti. Ji pasaulį regi ne „normaliomis" akimis. Jai paukštis ir medis, kalva ir dangus yra ne kas kita, kaip didžiojo pasaulio — makrokosmo — maži atspindžiai — mikrokosmai. Jos kalnai, užsidėję kepures ir pasirišę perkaklius, sėdi dirvoje, kaip amžinuose krėsluose; jai vėjo pirštai šukuoja dangų; o mirtis ateina su šluota ir su šiupeliu ir pradeda didįjį valymą . . .

Ji gyveno viena, ji ir mirė viena, nežinoma, toli nuo pasaulio, nuo garbės.

Pirmasis rinkinėlis pasirodė tik už 4 metų po autorės mirties. Per 6 mėnesius išėjo 6 laidos; buvo pridėta dar pora tomelių; bet perdaug subtyli ir asmeniška poezija tebuvo labai siauram skaitytojų ratui prieinama. Tik 1924 metais, išleidus jos gyvenimo aprašymą ir laiškus, buvo pažadintas platesnis vienišąją poete susidomėjimas; pareikalauta ir jos kūrybos; keli rinkiniai sudarė iš viso iki 900 atskirų poezijos dalykų. Ir tas palikimas, sudėtas į vieną tomą, dabar išeina vis naujomis ir naujomis laidomis.

Už tos nemokytos formos, už tų naujų ir drąsių vaizdų, už taupiai vartojamų žodžių, už tos trumpasakės kalbos rasta nauja siela, iš to viso išskaitytas naujas poetinis menas, ilgainiui sukūręs net mokyklą, ypač moterų tarpe.

Praėję pro įžymų šių dienų poetą Carl August Sandburg (1878), kuris grožį rado plieno fabrikų triukšme ir industrijoj, kuris apdainavo kaip katės minkštučiais padais eina rūkas į uostą, kaip plienas prašo Dievą jį padėt ant priekalo, sustosime prie daugelio laikomo žymiausiu šių dienų poeto — Robert Lee Frost. Po Edwin Arlington Robinson (1869—1935) mirties (meisterio patoso ir satyros), Robert Frost laikomas vienu moderniosios šiaurės Ameri-

kos dabarties lyrikos klasikų. Frosto kūryboje atsispindi visas Naujosios Anglijos gamtos grožis, ar bus ruduo, ar vasara, žydės sodai, ar šlamės beržai, ar Vermonto tvorastulpių surūdijusiose vielose švilps žiemos vėjas.

Gimė Frostas 1875 m. San Franciske. Tėvas mirė Robertui vos 10 metų sukakus; motina persikėlė į Lawrence ir mokytojavo. Sūnus lankė gimnaziją, universietą, bet mažas motinos uždarbis nuvedė jį į tekstilės fabriką; 20 metų vedė, vėl bandė studijuoti, bet ir vėl nevyko. Šiandieną Frost yra 16 universitetų garbės daktaras.

Frostas mėgino daugelį amatų ir darbų: buvo liaudies mokytojas, batų fabriko darbininkas, dirbo provincijos laikraštyje ir farmoje. Gamta, ūkis jį paviliojo galutinai. Užsidaręs ūkyje jis išgyveno 11 metų, tame laikotarpyje teišspausdindamas periodikoje tik keletą eilėraščių. Gal tai buvo brandos ir kontempliacijos metai.

Po 1912 metų, jo šeimai apsigyvenus Anglijoj, iškilo jo literatūrinis vardas. Čia išėjo veikalai, kuriais publika buvo sužavėta. Garbės ir laimėjimų grandinė kilo nenutrūkstamai; jo kūryba buvo vainikuota visos eilės jų tarpe ir garsiosios Pulitzerio, premijų.

Frostas niekad neverčia savęs rašyti. Jis laukia laimingos valandos — mūsų žodžiais tariant — įkvėpimo. Jo geriausi veikalai gimė gamtoje ir kalba tik apie jos grožį. 1939 m. išėjo 7 jo rinktinių raštų tomai.

Gal neužsirūstins nuolankus skaitytojas, jei prie kūrinių didžiųjų meisterių šios menkos apžvalgėlės autorius leis sau prijungti ir pora kitų vertimų, kurie šios didelės poezijos vainiką tik papildys.

Gal bus atlaidus kolega ir žodžio maestro Vaičiulaitis, kad prie jo gražiųjų vertimų drįsau pridėti (papildymui) ir keletą į akį ir į širdį krintusių kūrinių menkai vykusių bandymų juos perduoti lietuvišku žodžiu . . .

WALT WHITMAN

MAN DUOKI SKAISČIĄ, TYLIĄ SAULĘ

Man duoki skaisčią, tylią saulę, spinduliais visais nutviskusią,
Man duok iš sodo sultingą, raudoną vaisių, kurs išnoko rudenį,
Man duoki lauką, kur žolė nenušienauta želia,
Man duoki medį, duoki vynuogę nuo žiogrio,
Man duoki šviežią kukurūzą, kvietį, duoki gyvulius, romiai sau judančius, kantrius,
Man duok visai tylias naktis, kaip ten aukštuos plokštakalniuos, į vakarus nuo Misisipės, man bežiūrint į žvaigždes,
Man duok berželį kvapnų, saulei tekant, su gražiom gėlėm, kur vaikščiočiau netrukdomas,
Man duok vestuvėms moterį, meiliai alsuojančią, kuri man niekad nenubostų,
Man kūdikį duok tobulą, toli nuo žemės triukšmo man duok kaimišką pastogę,
Man duok talent dainas laisvąsias, skirtas man pačiam, vien mano ausiai,
Man duok vienatvę, duoki, Gamta, vėliaĩ man, o Gamta, duok gaivumą savo pirmapradį.

Vertė A. Vaičiulaitis

WALT WHITMAN

SUSITAIKINIMAS

Aukščiausias žodis, kaip dangus gražus,
Toksai gražus, kad karas su žudynėm ilgainiui kiaurai prasmegs,
Kad seserys Mirtis su Naktimi tolydžio, vėl ir vėl švelniai mazgos šį suterštą pasaulį, —
Nes mano priešininkas mirė, dieviškas žmogus, kaip aš patsai,
Aš veizdžiu, kur jisai išblyškęs ir romus grabe sau guli — aš ten artinuos,
Lenkiuos ir savo lūpomis palyčiu veidą blankųjį grabe.

Vertė A. Vaičiulaitis

WILIAM BLAKE

NEKALTUMO ŽENKLAI

Regėti pasaulį smiltelėj
Ir dangų — laukinėj gėlelėj;
Rieškučiose nešt begalybę,
Gi valandoje — amžinybę.

Vertė A. V.

HENRY W. LONGFELLOW

STRĖLĖ IR DAINA

Paleidau strėlę aš tolyn,
Nuskrido ji, o kur — kažin;
Už žvilgsnį lėkė ji greičiau
Ir kur nukrito — nemačiau.

Paleidau dainą aš tolyn,
Nuskrido ji, o kur — kažin;
Kieno gi žvilgsnis toks skubus
Tartum daina ir lengvas bus!

Po metų daug, galų gale,
Radau aš strėlę ąžuole;
Ir dainą, kaip paleidau ją,
Radau aš draugo širdyje.

Vertė Bern. Brazdžionis

EMILY DICKINSON

* * *

Jau žmogui buvo per vėlu,
Bet Dievui dar anksti;
Bejėgė sutvertųjų parama
Tačiau mums likosi malda.
Koksai puikus dangus,
Kai žemėj pikto nebėra;
Tuomet koks veidas malonus
Mūs senojo Kaimyno, Dievo.

Vertė A. Vaičiulaitis

EMILY DICKINSON

NE VELTUI GYVENU

Jei vienai širdžiai mirt neduodu,
Ne veltui gyvenu;
Galiu sušvelnint skausmą juodą,
Galiu kančios palengvint gruodą,
Kregždutę be sparnų
Lizdelin grąžinu, —
Ne veltui gyvenu.

Verte B. B.

ROBERT LEE FROST

KOPOS

Tenai liūliuoja vilnys žalios,
O pakrašty, kur jos sugūra,
Platesnės, kitos bangos kelias —
Sausa ir nurudavus jūra.

Tai žemėmis pavirtę marios
Vilnija lig žvejų kaimelio,
Guldydamos į smiltį švarią,
Ko nenugramzdė gelmės žalios.

Ji gali įlankas pažinti,
Vienok žmonių ji nesupranta,
Jei viliasi sudrumst jų mintį,
Pakeitus lytį ten ant kranto.

Atidavė jai žmonės laivą
Ir leis užnešt lūšnelės kraigą,
Bet jųjų mintys tokios gaivios,
Kai susimąsto apie sraigę.

Vertė A. Vaičiulaitis

T. STURGE MOORE

DUETAS

„Gėlės, pražydę margai jauno vėjo glėby;
Gėlės — puokštėse, gėlės — plaukams padabint;
Gėlės — svaiginančios: uostai, džiaugies ir drebi . . .“
„Ach, porą nuskink . . .“

„Sraigės — perlų dantukais ir kraujo raudoniu veiduos;
Sraigės — pasakas sekančios nendrių ir marių;
Sraigės — kuždančios, sraigės, mirę, kurios neprabils
niekados . . .“
„Ach, duok paklausyt man . . .“ ji tarė.

„Akys — juodos, kaip baimė naktįes vidury;
Akys — tamsios, skandinančios ašarų perlus, svajas;
Akys — melsvos, tarytum ten juoktųs padangė skaidri . . .“
„Ach, žvelki į jas . .“

„Bučkiai — dieną, ir bučkiai prieš saldžius sapnus;
Bučkiai — verkią, kad nuo jūros toli, kad ne mėnesieną:
Bučkiai su vyšniom veiduos ten pas vyšnių medžius . . .“
„Ach, vieną, nors vieną . . .“

Taip dainavo kadais Babilono Karalius jai — Karalienei.

Vertė B. B.

ROBERT LEE FROST

MANO LAPKRIČIO SVEČIAS

Manasis svečias liūdesys
Man sako — rudenio dienos
Gražus išblankęs spindesys,
Gražus be lapų medis šis;
Ir ieško pievos jis drėgnos.

Vis prie manęs jis, vis šaly,
Ir aš klausausi jo kalbų:
Džiugu jam, paukščiai kad toli,
Ir kad sidabro, ne žali
Jau rūbai po miglos šydu.

Ir medžiai vėjuje nuogi,
Dirva plika, dangus sunkus;
Tai šito grožio tu vengi,
Jis sako man, tu neregy;
Ir leidžia sielon man nagus.

Žinia man ne nuo vakar šis
Jo gyris lapkričio dienos,
Kol sniegas pirmasai iškris,
Tylėsiu aš, nes liūdesys
Jums daug puikiau ją apdainuos.

Vertė B. B.

LAIŠKAS ŠV. PETRUI

Įrašas amerikiečių karių koplyčios sienoj, Anglijoj

Įleisk juos, Petrai, jie labai pavargę.
Ir leisk ilsėt pagalviuos angelų.
Kitoj aušroj pažadink, šventas Sarge,
Aušroj taikos — be karo, be ginklų.
Te jie ten ras, jauni ko nepatyrė;
Ir visa duoki džiaugsmui jų širdies.
Ne aukso arfos jiems, o džazas teaidės!
Dievaž, perdaug, perdaug jauni jie mirė.
Mielas, nei vėjas dobilų, mergaites
Leisk jiems mylėt (nebuvo čia kada);
Jiems medžiai, paukščiai giedantys, kalnai
Ir kriaušė — vasaros tebūna duotas kraitis.
Sakyk, kaip truks čia jų mums visada,
Bet negraudink, sakyk — all right visiems čionai.

Vertė Bern. Brazdžionis

PROFESORIUS VIZGIRDA

VLADA PROŠČIŪNAITĖ

(Tęsinys iš ankstesnių numerių).

ANTRO VEIKSMO

Antras paveikslas

(Pustamsiam Algio kambary dega silpnas žiburys. Prie sergančio vaiko lovos tylūs sustoję Marija, Vizgirda, Lapėnas ir Dalia).

VIZGIRDA: Jau vėlu — jūs visi galit eit miego. Aš liksiu budėt prie vaiko.

MARIJA: Tau pailsėti reiktų daugiau, negu mums, Petrai. Antra vertus, koks gali būti miegas tą naktį, kai daktarai numato krizę.

DALIA: Daktare Povilai, kaip tamstai atrodo?

LAPĖNAS: Smegenų uždegimas yra baisi liga, Dalia.

MARIJA: (truputį bailiai) Bet Algio padėtis nėra beviltiška, — juk visi konsultantai tai pripažino... Daktare Povilai, pasakyk man tamsta, kad dar yra vilties — nors šiokios tokios vilties... (Lapėnui tylint) Daktare, aš maldauju...

LAPĖNAS: Ponia Marija, mes ne dievai.

DALIA: Viešpatie, kokie jūs visi šalti ir beširdžiai!

VIZGIRDA: Nei šilima nei širdim dar niekas nieko nepagydė. Mums reikia drąsos ir stiprybės. Ne verkšlenimų...

DALIA: Tu dar nė vienos ašaros nematei mūsų akyse, tėte, o drįsti taip kalbėti!

MARIJA: (atsiklaupusi prie vaiko lovos, nubraukdama jam per skruostą) O tu gali verkti, mano vargšas vargšas vaike... Tau niekas neuždraus...

DALIA: (pasižiūri į brolį ir išsigąsta) Žiūrėkit, prieš valandą jį tokios baisios konvulsijos draskė, dabar jis ramus — visiškai ramus, tik tokios didelės ašaros rieda per veidelį... O gal jis atgavo sąmonę, jeigu jis verkia? Tėte, prieik gi arčiau, pažiūrėk!

MARIJA: (truputį klaikiai) Kodėl jis toks ramus?... Kodėl?...

LAPĖNAS: Tai jokiais būdais nėra blogas ženklas, ponia Marija. Tai naturali reakcija. (Paima ligonio ranką į savąją) Patikrink tamsta pati jo pulsą, kokia stiprė širdukė kovoja su pavojumi...

VIZGIRDA: (lyg sau) Taip, tai naturali reakcija... Tai poilsis prieš...

MARIJA: Prieš ką?

VIZGIRDA: (tylėdamas peržvelgia visus, paslaptingai) Prieš... naują krizę ir prieš pagijimą...

DALIA: Ne, aš nieko nesuprantu! (Į Lapėną jam vienam) Daktare Povilai, nepalik tamsta mūsų. Man taip neramu — tokia negera nuojauta!

LAPĖNAS: Bet kodėl, Dalia? Padėtis nėra taip jau baisiai bloga.

DALIA: Ak, ne — ne dėl to... (Pasižiūri į tėvą) Aš tamstai čia negaliu to pasakyti...

LAPĖNAS: Aš suprantu. (Vėl tyliai jai vienai) Nurimk, Dalia. Tai ne triušis, ne miršta nepažįstamas pacientas — tai tamstos tėvo sūnus. Jis myli jį daugiau, negu savo eksperimentus.

DALIA: (atsidusus) Taigi, mielasis daktare, kad aš tuo ne visai tikra.

MARIJA: Dalia, jau arti pusiaunakčio. Jūs visi trys dar be vakarienės.

VIZGIRDA: Aš ne alkanas.

LAPĖNAS: Aš taip pat ne.

MARIJA: Mes visi tik rūpesčiais sotūs. Tačiau turim daryti viską, kas palaiko mūsų jėgas... kad galėtume grąžinti jėgas ir Algiui.

VIZGIRDA: Taip... aš grąžinsiu jam jėgas ir gyvybę...

MARIJA: (nustebus) Tu? Kodėl tu? Tu gi man sakei, kad jau viskas padaryta, kas buvo galima!

VIZGIRDA: (susimąstes, lyg ngirdėjęs žmonos klausimo, tylį).

LAPĖNAS: Visai teisingai, ponia Marija. Konsiliumas nustatė visas gydymo detalės, bet jų negalima išpildyti nei per valandą, nei per dieną. Visas slaugymas atitenka į jūsų ir Petro rankas.

MARIJA: (atsidūsta) Ak, taip... Dalia, kodėl tu delsi su vakariene?

DALIA: Gerai, mama, aš einu.

LAPĖNAS: O aš tuo tarpu norėčiau susiskambinti su daktaru Kriaučiūnu.

VIZGIRDA: Jau vėlu, Povilai. O be to, nėra jokio reikalo!

LAPĖNAS: Dėl reikalingumo, manau, aš turiu teisės daugiau spręsti. O dėl vėlyvo laiko — mes su Kriaučiūnu susitarėm tau girdint — jei bus kokių pasikeitimų ligoje, aš jam pranešiu kad ir auštant.

VIZGIRDA: Betgi nieko neįvyko!

LAPĖNAS: (piktokai) Jei ligonio konvulsijos nurimo, tai yra taip pat įvykis, svarbus ligos istorijoj. Tu pats tai gerai žinai, ir dėl to nesuprantu, ko jaudinies. Lyg mes visi norėtume tau trukdyti.

VIZGIRDA: Taip, taip! (Išeidamas iš pusiausvyros) Jūs visi norite man trukdyti!

MARIJA: Petrai, ką tu kalbi!

LAPĖNAS: Dėkoju, kolega Petrai! (Abu su Dalia išeina).

VIZGIRDA: (likęs vienas su žmona, keletą kartų lyg nori jai kažką sakyti, bet neranda žodžių).

MARIJA: Tu nenori bent valandai prigulti, Petrai? Jeigu Algis pabustų, aš tuoj prižadinsiu tave.

VIZGIRDA: Ne, ne, aš negaliu. Dabar tikrai negaliu. Tokia tvanki nakts!... (suerzintas) Mes abu tik be reikalo iškvėpuojam kambario orą...

MARIJA: Viešpatie, juk langas praviras! Ir visiškai netvanku!

VIZGIRDA: (vis labiau nerimdamas) Visvien. Aš nežinau, kodėl man taip sunku kvėpuoti...

MARIJA: (liūdnai) Todėl, kad aš čia esu su tavim, argi ne? Koks tu esi žiaurus, Petrai! Joks tėvas nestumtų motinos nuo jos vaiko, kuris kovoja su mirtim. O tu?

VIZGIRDA: Aš nenorėjau tavęs įžeisti, Marija, tikrai ne! (Staiga greitai ima kalbėti, lyg nuo naujai sušvitusios minties) Marija, klausyk! Algiui greit vėl reikės padaryti injekciją — jis taip dega. Būtina įleisti vaistų širdžiai palaikyti...

MARIJA: Dabar — tuojau?...

VIZGIRDA: (sumišęs) Ne, nebūtinai tuojau. Antra vertus, aš dar nesu išvirinęs įrankių.

MARIJA: Bet tai sutruks vieną akimirką! Aš galiu tai tuč tuojau padaryti.

VIZGIRDA: Iš tikrųjų — juk tu gali tai padaryti! Švirkštą rasi laboratorijos spintoje. Bet... geriau neskubink, Marija. Iki jis miega. Aš nenorėčiau jo prižadinti... Tu suspėtum dar užkąsti apačioje su Dalia ir Lapėnu.

MARIJA: Nebent tik prižiūrėti, kad jie neliktų alkani. Man springtų kąsnis gerklėj... O gal... gal aš dar galiu truputį lukterėti?... (Prieina prie sūnaus) Petrai, pažiūrėk, kodėl jam vis ašaros rieda iš akių? Gal jis ką baisaus sapnuoja — kaip visada dideliam karšty... kad kažkas ritina akmenis ant krūtinės... ar kad sienos tolsta ir vėl glaudžiasi iki uždusinimo... Kaip baisiai jo lūpelės išdžiūvo ir supleišėjo — iki kraujo... Petrai, mane toks siaubas ima — matai, kaip jo lūpos virpa? Man rodos, jis šaukiasi manęs, kad jo nepalikčiau...

VIZGIRDA: Mes gi ir nepaliekam jo, Marija. Nė akimirkai vieno nepaliekam. Aš prašau — eik dabar ir paruošk mah švirkštą.

MARIJA: Petrai, aš maldauju! Aš negaliu!... Nueik tu pats.

VIZGIRDA: (nekantraudamas) Tu neprotinga, Marija! Kaip ir visos moterys sprendžiamo pavojaus akimirkoj. Užuot veikusi, tu įpuolei į sentimentą ir delsi.

MARIJA: Bet tu tik ką sakei, kad neskubu — iki jis miega.

VIZGIRDA: Bet jis gali pabusti kiekvieną akimirką. Ir viskas turi būti paruošta. Būk protinga, Marija, aš prašau! Eik dabar — eik! (Lyg pastūmėdamas, išveda žmoną. Likęs vienas, rūpestingai uždaro duris ir langą, iš instrumentų dėželės išima švirkštą su ampulėm, palaiko juos kurį laiką abiem rankom suspaudęs prie krūtinės, paskui lėtai ir sunkiai padeda ant stalelio prie Algio lovos.) Dabar mes likom vieni, mano vaike. Galų gale... Kiek aš kovojau, Algi, dėl tos akimirkos, kad jie paliktų mudu. Gyvybės ir mirties kova tegul vyksta be liudininkų, ypač, kai jie nieko neišmano! Nors ne, Algi, jie nėra neišmanėliai, nei kvaili, bet tokie neryžtingi, tokie bailūs... Kai tikrumo ir rizikos šansai pasidalina pusiau, argi jie išdrįs atsistoti rizikos pusėje! Jie bailūs, Algi, o gamta nemėgsta bailių. Gamta paklusta retkarčiais prieš mūsų išmintį, bet ji visada nusilenkia prieš mūsų drąsą ir valią... (Plačiai pravertom akim visai pasilenkia ties sūnum). Ir šiandieną ji nusilenks prieš mano valią — čia pat ir tuč tuojau... (Virpančiom rankom prisiurbia vaistų į švirkštą. Tą pačią akimirką ligonis garsiai sudejuoja ir surinka. Vizgirda nusigąsta, krūpteli, ir jam iš rankų iškrites, ant stalelio nuskamba švirkštas. Jis atsiklaupia prie vėl nurimusio vaiko ir abiem rankom apkabina jį). Tu neprivalai bijoti, sūnau mano, girdi? Dėja... tu negirdi manęs, nepraveri akių — tokių didelių ir pasitikinčių, kad jos pastiprintų mane. O tavo alsavimas toks nelygus ir sunkus, ir tavo kraujuj — aš matau — spurda milijardai kūnų baisiose kautynėse būties su nebūtim... Ir jos abi rašo baisius ženklus ant tavo skruostų — kažkokius spalvotus šešėlius... (Su augančiu pasibaisėjimu) Ne, tai ne šešėliai, tai kažkokios kreivos geometrinės figūros... Algi, Algi, kokia tavo kakta! Kaip sudulkėjusi mozaika vitraže, kaip negyva... (Perbraukia abiem delnais akis, pasižiūri į sūnų ir atsidūsta) Ir išsisklaidė... Tai tik pro mano akis praplaukė kažkokios sunkios miglos. Kaip košmaras!... Aš neturiu delsti, ne! (Suveržia gumine žarnele vaiko ranką viršum alkūnės ir lėtai suleidžia švirkštą į veną. Ištraukęs, valandėlę įtemptai žiūri į ligonio veidą, paskui praskleidžia jo marškinėlius ir prideda ausį prie širdies. Jo veidas palengva šviesėja, jis apkabina vaiko galvą ir priglaudžia prie jos savo skruostą). Dabar atsibusk, Algi! Aš tau papasakosiu nuostabią pasaką apie pasaulį vandens laše ar kraujo rutulėly, — ir tu išvysi tūkstančius spalvų ir atspalvių, — tokių ryškių, kaip karalių purpuras ir tokių pastelinių kaip piešiniai tavo daniško parceliano lėkštelėj. O paskui — paskui mes nusileisime į jūros dugną, ir tu pamatysi, kaip didžiuliai rykliai kovoja su milžiniškom aštuonkojėm medūzom, kaip spalvos ten visai, visai kitokios, negu matome žemėje, ir kurioms mes net neturim vardų... Tik tu atsibusk, Algi... Aš tau papasakočiau, kokie stebuklai dabar vyksta tavo kraujuje, kaip mikrobų kariuomenės persigrupuoja lemiamam mūšiui tarp gyvybės ir mirties... Ir kaip mano... mano eleksiras ugnimi liejasi tavo gyslomis — ugnimi ir gyvybe... Aš jaučiu tai, Algi, iš tavo širdies dūžių... Ir iš savo širdies...

ALGIS: (praveria akis, kelis kart konvulsyviai susipurto, lyg nori šaukti, bet jam teišeina duslūs, keisti garsai, ir vėl nurimsta).

VIZGIRDA: (pašokęs su baime seka sūnų ir pradeda tikrinti pulsą. Dar labiau nusigandęs, prideda ausį prie jo krūtinės. Staiga atšoka, kurį laiką lyg ima blaškytis, paskui puola, plačiai atidaro langą. Truputį svyruodamas grįžta ir atsiklaupia prie sūnaus, glostydmas jo rankas ir plaukus). Tai nebuvo pabudimas, sūneli, ne... Aš norėjau tave savo pasakom prižadinti, o kažkeno pikta ranka — nerėgima ir pikta — pradėjo mane smaugti... Ne tave, Algi, tikrai ne — tik apie mano kaklą kažkeno pikti pirštai buvo apsivynioję. Algi... pasakyk man... pasakyk, kad ir vėl tai tik miglos užslinko man ant akių... Kad tai ne tavo veidas toks, kaip dulkėta, negyva mozaika... Juk tai tik mano širdis taip lėtai, netaisyklingai plaka šalia tavosios — visai, visai arti... Ir tu nedūsti, Algi, tu neuždusi, nes juk aš dar alsuoju. Tai tik vienai akimirkai mano gerklę buvo kažin kas užgniaužes. Tu jau, atmerkei akis?... Algi, sūnau mano, tai ne tu, ne! Tokia bekraštė, beprasmiška tuštuma jose, toks prigęses spindėjimas ne šio pasaulio! (Jau su siaubu) Ne, ne tu nemirsi, Algi, tu nemirsi! Aš tau pažadų — mes išleisim triušius iš laboratorijos narvelių — visus iki vieno! Ir mikroskopą — ak, aš tau padovanosiu ir mikroskopą ir visas spalvotas kolbas... Juk tu nepaliksi manęs, Algi?... Atsiliepk... (Konvulsyviai glaudžiasi prie vaiko krūtinės ir vėl pasitraukia).

ALGIS: (valandelę pakyla lovoje plačiai išplėstom, beprasmėm akim ir krenta atgal. Jo ranka nusvyra nuo lovos krašto).

VIZGIRDA: (su siaubu atsitraukia virpėdamas keletą žingsnių, sustoja, išsitiesia, lyg jam trūktų oro, paskui suspaudžia rankom smilkinius ir klaikiai surinka) Žmogžudys!...

MARIJA: (į vyro šauksmą atidariusi duris ir pamačiusi negyvą sūnų, sustingsta tarpdury, tik švirkštai su ampulėm iškrenta iš jos rankų nuskamba ir sudūžta).

Uždanga

TREČIAS VEIKSMAS

Pirmas paveikslas

(Rudens rytas toje pačioje Vizgirdų verandoje. Sodo lapai pageltę, o už turėklų išbujoję aukšti jurginų kerai.)

MARIJA: (vežiojamoj kėdėj įveža sergantį vyrą ir ant padėklo paruošia jam pusryčius).

VIZGIRDA: Ir vėl kiaušinienė pusryčiams. Tas pats ir tas pats!...

MARIJA: Gulbės pieno aš tau neturiu, Petrai.

VIZGIRDA: Tu nei širdies, nei užuojautos man neturi, Marija! Kiek kartų aš tau sakiau, kad aš nenoriu nieko valgyti.

MARIJA: Bet badu mirti tu turbūt irgi nenori? (Užtepa jam duonos riekutę, ir Vizgirda nesipriešindamas valgo).

VIZGIRDA: Kad tu žinotum, kaip žmogus kartais gali šauktis mirties!

MARIJA: Ji nepasivėlina ateiti nė pas vieną iš mūsų. Ir dažniausiai tada, kai jos nesišaukiama.

VIZGIRDA: Bet kai gyvenimas yra netekęs bet kokios prasmės, kai dienos tėra šukės sudaužyto gyvenimo!

MARIJA: Tu tik iš dalies teisus, Petrai. Gyvenimas gali lūžti pačiais aštriausias kampais, bet kol mes neprarandame vilties, ji duoda mums jėgų tas šukes suklijuoti.

VIZGIRDA: Aš praradau profesiją, garbę, sūnų ir sveikatą, Marija. Tai perdaug dideli ir aštrūs lūžiai, kad dar galima būtų žaisti ir viltim.

MARIJA: Tu kraštutinumus tepažįsti, Petrai — ir visuomet toks buvai. Bet paklausyk ir manęs truputį..

VIZGIRDA (nurydamas paskutinį pusryčių kąsnį): Ak, aš jau žinau, ką tu pasakysi!

MARIJA: Neabejoju, kad žinai. Bet netiki tuo, o aš tau, vis dėlto, noriu įrodyti. Taip, mes netekom sūnaus, Petrai, tiksliau tu netekai... Tu juk visuomet sakydavai, kad Algis yra tavo sūnus — tik tavo vieno nuosavybė su kūnu ir dvasia...

VIZGIRDA: Tu aštri, kaip visada. Ir priekaištaujanti.

MARIJA: Tiesa dažnai būna aštri, Petrai. Bet aš nepriekaištauju. Priešingai — aš noriu išsklaidyti priekaištus, kuriuos tu darai pats sau, būtent, kad tu esi savo vaiko žudikas...

VIZGIRDA: (tylėdamas užsidengia akis).

MARIJA: (švelniai, bet be sentimento atitraukia jo rankas nuo akių). Tu neturi prieš ką užsidengti akių, Petrai. Nereikia. Paklausyk manęs — juk tu neturi jokių įrodymų, kad Algis mirė nuo tavo injekcijos?

VIZGIRDA: Man visiškai užtenka to, kad aš neturiu įrodymų, jog injekcija jam nepakenkė. Visiškai užtenka to, Marija, kad aš nė vienai akimirkai neturėčiau ramybės. Jo akių žvilgsnis prieš pat mirtį — išgąsdintų plačiai pravertų akių! Tas žvilgsnis išdegino manyje žaizdą. Ir ji negyja... Ji ilgainiui aštrėja ir plečiasi. Ir aš taip trokštu mirties, Marija, kaip išvadavimo. Ne iš ligos ar iš kančių — ne. Kaip išvadavimo iš abejojimų... (Patylėjęs) Sakyk, ar tu tiki, kad anam gyvenime aš pamatysiu Algį?

MARIJA: Jei tu panorėtumei, Petrai, tu jį išvystumei dar šioje žemėje.

VIZGIRDA: Tu kliedi, Marija!

MARIJA: Klejodami mes dažniau nujaučiam tiesą, tą išvidinį, gilesnį dalykų sąryšį, kai tuo tarpu protas tepajėgia suvokti jų paviršių.

VIZGIRDA: Tik be filosofijos — prašau! Ką tu turėjai galvoj, sakydama, kad...

MARIJA: Algis tebėra tarp mūsų, Petrai. Gal net daugiau, negu būdamas gyvas. Tai nėra tik atminimas. Tai impulsas — gyvas karštas impulsas veikti, atitaisyti savo klaidą — su nuošimčiais.

VIZGIRDA: Ak, aš jau nieko nebegaliu atitaisyti, nebeturėdamas sūnaus.

MARIJA: Kiekvienas žmogus, su kuriuo tu susiduri, yra keno nors sūnus, Petrai. Dar šį pavasarį po istorijos su Baltrušaičiu man kartą tai pasakė Povilas. Tu supranti mane?

VIZGIRDA: Nevisai. Ir nenoriu suprasti, jeigu tai vėl moralai!

MARIJA: Vadink šitą būtenybę kaip nori. Tarp kitko moralinė būtenybė dažnai būna gilesnė ir dėl to stipresnė, negu bet kuri kita.

VIZGIRDA: Kokia būtenybė?

MARIJA: Būtenybė veikti. Pirmiausia save patį, nugalint nenorą gyventi, nugalint apatiją. O toliau — toliau veikti kitų laimei — kitų, Petrai, kurių kiekvienas yra keno nors sūnus.

VIZGIRDA: Visas mano veikimas yra paženklintas gėda — nuteisto kriminalisto gėda!

MARIJA: Netiesa — tik vienas vienintelis tavo veikimo epizodas, ir jis paženklintas ne gėda, o klaida.

VIZGIRDA: Klysti yra žmogiška!

MARIJA: Už žmogišką klaidą tu gavai ir žmonišką bausmę — vos penkeris metus kalėjimo su dar žmoniškesniu atleidimu nuo bausmės dėl ligos.

VIZGIRDA: Bet kas mane atleis nuo manęs paties, nuo tos pragariškos vidinės ugnies, išdeginančios visas jėgas, visus syvus?... Kartais man atrodo, jog kraujas išdžiūvo ar sukrekėjo, o kartais — lyg gyslomis plauktų ištirpdytas švinas. Ir bausmės ir kalėjimas prieš visa tai — tai tik šešėlis!

MARIJA: Ir vis dėlto visa tai yra geriau — daug geriau už pirmąsias dienas po Algio mirties, kai tavo apatijos valandos kaitaliojosi su baisiais pamišimo priepuoliais. Tu neatsimeni tos nakties, kai ilgą laiką pragulėjai plačiai išplėstom akimis ir — nuostabiausia — beveik nealsuodamas, o aš budėjau šalia tavęs. Man atrodė, kad tokio dvasinio sustingimo momentu gali sustoti plakus širdis. O paskui, kai tu pradėjai atgauti sąmanę, aš užmigau — per akimirką, matyt — taip užmiega kartais eidami nuvargę arkliai... Bet tu prižadinai mane... (Nutyla).

VIZGIRDA: Na tai kas?

MARIJA: (lyg negirdėjus) Rankos stiprios, neįtikėtinai stiprios, lyg pasiutusio gyvulio, ėmė mane už kasų tampyti po kambarį... tos pačios, kurių pulsą prieš akimirką aš jaučiau savo pirštuose, kurios buvo tokios suglebusios, suvytusios, lyg mirštančio ligonio. Ir tas šauksmas — ne, tai net nebuvo šauksmas, o švokštimas, lyg sužeisto gyvulio. Atrodė, kad tau norėjosi šaukti, norėjosi taip rėkti, kad mirusieji prisikeltų iš kapų, bet įtūžimas užlaužė balsą gerklėje...

VIZGIRDA: (klauso žmonos vis su didėjančia neapykanta) Bet dabar — štai šią akimirką — įtūžimas man neužlaužia balso — nė kiek! Ir man tikrai norisi rėkti, kad ir kapai girdėtų, kad man jau gana, gana, gana! Gana tavo globos ir tavo priekaištų! Štai — žiurėkit — kokia aš herojė, kankinė su savo bepročiu vyru... Palik mane vieną — visai vieną. Aš rausiu sau plaukus, aš švokšiu, kaip gyvulys! O taip, aš visada buvau gyvulys, tik tu viena žmogu! Aš švokšiu, aš staugsiu, jei man patiks, tarp keturių sienų, ir sienos nebus tokios piktos kaip žmona — neprimins, nepriekaištaus..

MARIJA: (įpildama į puoduką kavos likučius, ramiai) Kava truputį atšalus...

VIZGIRDA: (griebia puoduką ir iš karto viską išgeria).

MARIJA: Šaltas vanduo ant įkaitintos geležies — ir visai nešnypščia...

VIZGIRDA: Tu beširdė!

MARIJA: Gali būt. Tu manąją širdį pasiėmei prieš dvidešimt šešeris metus...

VIZGIRDA: Banalybė!

MARIJA: Banalybė kiekvienu atveju mažiau kenksminga, negu tavo šiurkštus originalumas.
(Už durų pasigirsta moteriški balsai ir juokas).

VIZGIRDA: Aš nenoriu nieko matyti, ypač tų neprašytų viešnių. Išvežk mane pro kitas duris.

MARIJA: (išveža pro kitas duris vyrą. Tuo tarpu įeina Dalia ir Jomantaitė).

JOMANTAITĖ: Man atrodė, kad, prieš įeidamos, mes čia aiškiai girdėjom mamos balsą.

DALIA: Ne, teta Alina, nieko nėra tikra mūsų namuos. Ligos, fantazijos, šmėklos, kaip raganų kalne — tai vienintėlė realybė, kurią mes čia pažįstam...

MARIJA: (įeidama) Alina! Rudens vėjai ir vėl tave pas mus atpūte! Kaip aš džiauguos! (Bučiuoja seserį) Ilgam?

JOMANTAITĖ: Tai nuo tavęs priklauso, mano brangioji.

MARIJA: Tikrai? Tokiu atveju, aš tavęs visiškai neišleisiu. Dabar sėsk ir papasakok viską — kaip gyveni ir ką dirbi.

JOMANTAITĖ: O, tai visai neįdomu! Aš neturiu daugiau ką papasakoti, negu mano laiškai. O kaip jūs? Ypač Dalia naujajam semestre?

MARIJA: Mokslo semestre pažanga, gyvenimo — atžanga, ar ne, Dalia?

JOMANTAITĖ: Vadinasi, stovima vietoj, ir tuo pačiu žengiama atgal.

DALIA: O, šito aš tikrai nežinojau! Jeigu aš neišteku, vadinasi, aš neprogresuoju. Jeigu, žinoma, teisingai supratau mamos aliuzijas...

MARIJA: Ir taip, ir ne. Bet tai galų gale vistiek.

DALIA: Mes turime didesnių rūpesčių, teta Alina, negu mano dabarties ar ateities planai.

JOMANTAITĖ: Dėl tėtės?

MARIJA: Šitie rūpesčiai jau smarkiai sumažėjo. Jis taisosi, nors ir nesparčiai.

DALIA: Taip, taip, mama. Tavo našta tau niekad nebuvo sunki. Net ir tą naktį, kai tėtė tave už plaukų tasė po grindis!...

MARIJA: Tu daug ko nežinai, Dalia. Tu nežinai svarbiausios priežasties, dėl kurios jo gyvenimas sutriko iki pamišimo. Ir dėl to aš tau atleidžiu tavo ironiją.

JOMANTAITĖ: Bet ta priežastis niekam ne paslaptis, Marija.

DALIA: Žinoma, kad ne. Tai įvykis su Baltrušaičiu, byla, nuteisimas, Algio mirtis.

MARIJA: Ne, tai ne viskas. Tai tik šešėlis to baisaus nerimo, tų aštrių sąžinės priekaištų, kuriuos jis turi pakelti dėl kažko visai kito, ko judvi nežinot, ir ko aš negaliu pasakyti.

JOMANTAITĖ: Bet jeigu tu kažką slepi, ypač jei tai siejasi su tavo vyru, man susipainioja visi planai.

MARIJA: Planai? Dėl mano vyro?

DALIA: Teta Alina mėgsta staigmenas.

JOMANTAITĖ: Staigmenos ne visada būna malonios.

MARIJA: Ką gi nemalonaus tu mums paruošei, Alina?

JOMANTAITĖ: Aš gi jau sakiau, kad tai priklauso nuo tavęs, kiek ilgai aš čia viešėsiu.

MARIJA: O aš atsakiau, kad su tavim visai nenoriu skirtis.

JOMANTAITĖ: Tokiu atveju, viskas tvarkoj. Iki kada galėsi susidėti daiktus?

MARIJA ir DALIA: Susidėti daiktus?

JOMANTAITĖ: Taip. Ir išvažiuoti su manim. Tiksliau sakant, pas mane. Neilgam — kokiam mėnesiui.

MARIJA: Tai toks tavo planas? Fantazija, Alina, gryna fantazija!

JOMANTAITĖ: Žinojau, kad taip atsakysi. Reikalauti, kad žmona paliktų sergantį vyrą ir pati išvažiuotų pasilsėti yra fantazija, ar ne? Bet, mano brangioji, aš matau, kaip tu tirpsti. Ir tu sugriūsi tą pačią akimirką, kai Petrą grąžinsi į gyvenimą ir pastatysi ant kojų. Kai nebus to psichologinio, o gal greičiau nervinio impulso, kad tu jam reikalinga, kaip oras, to impulso, kuris palaiko tavo išsekusias jėgas, — aš tau sakau, Marija, tu sugriūsi. Ir nebebus kam tave prikelti, būk tikra.

MARIJA: Aš ir esu tuo tikra. Dabar, slaugydama vyrą, aš giedu paskutinę savo gyvenimo giesmę. O paskui — aš ir nenoriu, kad kas mane prikeltų, kai sugriūsiu. Galų gale nebus nė kam. Tu teisi, Alina.

DALIA: Mama, kodėl tu su tokiu kartumu kalbi? Nejaugi tu neturi manęs?

MARIJA: Iki tam tikros ribos, Dalia. Kaip neatskiriamą, brangiausią bičiulį. Bet tik tol, kol iš tavęs nereikia priimti jokios aukos.

DALIA: Nejaugi motina negali priimti aukos iš savo vaiko? Ne, mama, tai yra nenaturalu!

MARIJA: Tai yra naturaliausia. Vaikai priklauso savo gyvenimui ir savo šeimai.

DALIA: Bet gi aš dar neturiu šeimos!

JOMANTAITĖ: Tu kvailiukas, Dalia. Po kiekvienos žiemos ateina pavasaris — po atšiauriausios žiemos. Bet mes nukrypom nuo temos — kaip tikros moterys. Tai kaip su mano fantastiškuoju planu išvežt tave atostogų?

MARIJA: Niekados, Alina! Aš nenoriu ilsėtis.

JOMANTAITĖ: Aš žinau — ne ilsėtis tu nenori, o liktis viena su savo atsiminimais, kuriems tu dabar neturi laiko. Tuo aš jau pasirūpinsiu, kad tu ir pas mane neturėtum laiko.

DALIA: Mama, tetos Alinos projektas nėra jau toks blogas. Aš paglobočiau tėtę.

MARIJA: Ne, brangioji, judu susipyktumėt pačią pirmą akimirką.

DALIA: Tu nepažįsti manęs, mama!

MARIJA: Kitus paprastai geriau pažįstam, negu patys save, ar ne?

JOMANTAITĖ: Tai vėl visai nesvarbu. Neieškok sau įpėdinio, Marija. (Patylėjus) Sakyk, o jeigu Petras sutiktų pasilikti vienas?

MARIJA: Jis niekados nesutiks!

JOMANTAITĖ: Na, o jeigu? Prileiskim...

MARIJA: Neįsivaizduoju.

JOMANTAITĖ: Perleisk šį reikalą man. Aš pati norėčiau su juo pasikalbėti.

MARIJA: Dabar ir tuojau?

JOMANTAITĖ: Dabar ir tuojau.

MARIJA: (lukterėjus) Na, o jeigu aš nenoriu?

JOMANTAITĖ: Argi aš tavo priešas?

MARIJA: (geraširdiškai) Ir iš draugų kartais galima sulaukti meškos patarnavimo... kartais. Bet jeigu tu taip nori kalbėti su Petru...

JOMANTAITĖ: Viena sąlyga — vienudu!

MARIJA: Kaip tu nori. (Išeina)

DALIA: Man atrodo, teta Alina, visoj tamstos režisūroj dar kažkas nedasakyta.

JOMANTAITĖ: Tu mano protingas vaike, Dalia! Aš turėjau du šūvius ir du taikinius.

DALIA: Šitaip?... Pirmuoju šūviu tamsta turbūt taikei į mamos sveikatą?

JOMANTAITĖ: Ir tas nuėjo pro šalį. Taip ir maniau. Antrasis bus nutaikytas į tėtę. Tu žinai — vaikai, kurie būna per daug globojami, tampa nesavarankūs ir bevaliai. Psichiniai ligoniai dažnai panašūs į vaikus. Ir tokiais atvejais jiem reikia atimti perdėtą globą. Bet atimti staiga ir radikaliai.

DALIA: Turbūt, kad smūgiai dažniau išgydo psichines silpnybes, jeigu jie, žinoma, taiklūs.

JOMANTAITĖ: Ir aš esu tikra, kad prieš šitą smūgį mama kapituliuos.

MARIJA: (įveža ratukuose vyrą).

JOMANTAITĖ: (ištiesdama jam ranką) Tamstos gerasis demonas ir vėl čia! — Labas rytas, pone Petrai!

VIZGIRDA: Su demonais visada lengviau sugyventi, negu su angelais.

JOMANTAITĖ: Šitaip? Tai mes su tamsta visiškai sutariam. Aš kaip tik ketinu tamstą išvaduoti nuo angelo!

DALIA: (tyliai) Einam, mama. (Abi išeina)

VIZGIRDA: Mane išvaduoti nuo angelo? Nesuprantu.

JOMANTAITĖ: Taip, nuo tamstos žmonos. Mes jau susitarėm, ir aš ją kuriam laikui išsivežu pas save.

VIZGIRDA: (staiga pakyla) Nesąmonė! Ar aš gal nenugirdau? Ne, Marija neišvažiuos. Ji pati nenorės, aš netikiu. Svarbiausia — aš nenoriu!

JOMANTAITĖ: Ji išvažiuos. Ir greit.

VIZGIRDA: (virpėdamas sukrinta) Ne, tai negali būti! Jūs norit mane nužudyti!

JOMANTAITĖ: Bet aš nenoriu leisti tamstai Marijos nužudyti.

VIZGIRDA: (su pasibaisėjimu) Nužudyti?... Ir tamsta, Alina, laikai mane žmogžudžiu... Kai tą naktį... Aš nenorėjau, Alina, nenorėjau... (Sugriebia jai už rankos) Aš jo nenužudžiau...

JOMANTAITĖ: Kas tamstai yra, pone Petrai? Aš nieko nemaniau ir negalvojau apie tą nelemtą įvykį.

VIZGIRDA: Kokį įvykį? (Bailiai) Ir ką tamstai Marija papasakojo?

JOMANTAITĖ: Įvyki su Baltrušaičiu turėjau galvoj. Nieko man Marija daugiau nepasakojo.

VIZGIRDA: (atsidūsta ir užsimerkęs krenta atgal į kėdę).

JOMANTAITĖ: (patraukusi pečiais, sau) Tikri beprotčių namai! (Į Vizgirdą) Dabar klausykit manęs, Petrai. Už poros dienų tamsta lieki vienas. Maistu, skalbiniais ir tvarka pasirūpins tarnaitės. Savo laiką tamsta sunaudosi, kaip tinkamas, bet mano patarimas būtų vėl imtis lektūros.

VIZGIRDA: Velniop visą lektūrą! Jūs man atimat žmogų!

JOMANTAITĖ: (aštriai) Žmogus nėra maltretuojamas, kaip vergas, nei draskomas už plaukų. Dabar pykčio priepuoliais tamsta galėsi įsikabinti į savo nuosavus plaukus, kai nebus kitų.

VIZGIRDA: (įsiutęs) Ir tegul nebūna! Jūs visi pasitraukit man iš akių! Ir nesugrįžkit... Ir tarnaites išvaikykit — aš noriu būti vienas!

JOMANTAITĖ: (truputi klastingai) Na, o jeigu Marija dar pergalvotų ir nesutiktų važiuoti?...

VIZGIRDA: Alina, nekankinkit manęs daugiau! Aš noriu būti vienas! Aš pajėgiu ir noriu būti vienas!...

JOMANTAITĖ: Aš tai tenorėjau įrodyti tamstai, pone Petrai!...

Uždanga

Antras Paveikslas

(Pavakarė toje pačioje verandoje po mėnesio. Marija su Dalia sėdi prie stalo: viena su siuviniu, antra su knyga. Kurį laiką abidvi tylį; Dalia žiovauja).

MARIJA: Dar anksti, o tu jau nori miego, Dalia.

DALIA: Nejau tu mane varysi gulti, kaip mažą vaiką?

MARIJA: Kodėl gi ne? Tu pasirodei esanti maža mergaitė — pilna kaprizų, neaiškių norų, prieštaravimų kažkokių nepagrįstų susierzinimų — kaip dvylikamatė.

DALIA: Ar tu manai, kad aš neturiu tam pagrindo?

MARIJA: (padėdama siuvinį truputį susikaupusi) Aš nežinau, Dalia. Tarp tavo ir mano pasaulio atsistojo šešėlis. Man atrodo, kad tai yra paslaptis. Ir jeigu tu nenori man jos atskleisti, aš nenoriu į ją brautis.

DALIA: Taip, mama. (Karčiai) Greičiau ne mano, bet tavo paslaptis atsistojo tarp mūsų.

MARIJA: Mano paslaptis, Dalia? Tu klysti. Yra tik mudviejų paslaptis — mudviejų su tėte. Iš pradžių aš maniau, kad tėtės liga tave taip parbloškė ir jo likimas apskritai. Aš suprantu — kriminalisto dukteriai nėra lengva išlaikyti pusiausvyrą, išlaikyti viduje savo garbės pajautimą... Taip — nusikaltėlio duktė tu liksi visada, bet tu jau nesi pamišėlio duktė.

DALIA: Taip, tetos Alinos receptas buvo nuostabiai taiklus. Nuo pat tavo išvažiavimo dienos jis pradėjo sveikti. Ir tu pastebėjai, mama, kaip jis pasikeitė tavo atžvilgiu, kai tu grįžai.

MARIJA: Taip — nei šiurkštumo, nei pykčio ir iš viso jokių priepuolių. Bet vis dėlto jis dar gyvena kitame pasaulyje, jei ne sunkioj apatijoj, tai kažkokioj nirvanoj. Ir jis nieku nieku nesidomi — nei žmonėmis, nei knygom, nei mokslu. Ir kol jame nepabus koks interesas gyvenimui, jis vis dar nebus pasveikęs.

DALIA: Bet mane kita baisi mintis kamuoja, mama. Jeigu tėtė pasveiks...

MARIJA: Aš suprantu, Dalia. Tau net nesinori ištarti šių žodžių — jis turės atlikti savo bausmę, ar ne? Mes — tik mes su tavimi privalome susitaikinti su šia mintimi. Tėtei jo bausmė bus moralinė ir psichologinė būtinybė — taip, kaip jam šiandien jau aišku, kad jo veiksmas buvo nusikalstamas. Bausmė jo nesulaužys. Priešingai — jam grąžins pusiausvyrą, jį nuskaidrins.

DALIA: Bet man tai labai teoretiškai skamba, mama. Kad nusikaltėlis norėtų svo bausmės kaip moralinės būtinybės . . .

MARIJA: Visada, Dalia, — tik tam reikia ilgesnės ar trumpesnės dvasinės evoliucijos. Bet iki šiol, mano vaike, ne aš, o tu visada buvai nepataisoma teoretikė, net savo širdies dalykuose.

DALIA: (kiek suerzinta) Žinai, mama, šiandien aš norėčiau pakalbėti ne apie mano širdį, bet apie tavo.

MARIJA: Ar tai yra ta paslaptis, kurią tu minėjai?

DALIA: Taip. Kokie ryšiai tave siejo su daktaru Povilu?

MARIJA: Jeigu tu klausi to, vadinasi, tau nėra paslaptis. Ką tu konkrečiai nori žinoti?

DALIA: (vis labiau jaudindamasi) Jis myli tave, mama!

MARIJA: Gali būt. Bent galėjo kažkada.

DALIA: Ir tu! . . . Tu galėjai visa tai prileisti! Matytis su žmogum, kuris tavę myli, kievieną dieną neduoti jam suprasti, kad tu esi kito žmona!

MARIJA: O ką, tavo nuomone, aš turėjau daryti? Pilti alyvą į ugnį, daryti scenas, trankyti durimis? Aš nemačiau jo meilės, Dalia. Supranti — aš nemačiau. Tai buvo vientintėlis ir geriausias kelias.

DALIA: Bet tu negalėjai būti jam abejinga, mama! Tu negalėjai niekados mylėti tėtės. Jei ir mylėjai — jis pats nužudė tą meilę savo brutalumu. Taip, tu nebuvai abejinga daktarui Povilui, tu žaidei su ugnimi, ir aš nežinau, ar tu nenudegei.

MARIJA: Čia jau kita problema, Dalia. Jeigu aš būčiau pasielgus pagal tavo receptą ir nors akimirkai davus jam suprasti, kad esu neabejinga, galbūt ta akimirka būtų buvus pražūtinga mudviem abiem. Bet aš nemačiau — aš tau kartoju, Dalia — aš nieko nemačiau. Ir nežiūrint viso to, visada buvau laiminga.

DALIA: Laiminga? Tarp dviejų ugnių?!

MARIJA: Kaip tik — tarp dviejų ugnių, kada vienos turi išsižadėti. Ir vienintelę, tikrą ir pastovią laimę aš tepažįstu gyvenime — savęs išsižadėjimo laimę.

DALIA: O tetos Alinos likimas ar nespaudžia tavęs?

MARIJA: Jis spaudė mane, mano vaike. Labiau, negu tu manai. Bet po mano viešėjimo pas ją nurimau. Jos žaizda yra visiškai išgydyta — tuo pačiu atsižadėjimu. Tik jos atsižadėjimas gilesnis ir herojiškesnis, negu mano.

DALIA: Taip, aš spėju, kodėl ji buvo atvažiavus tavęs pasiimti. Tai nebuvo tik noras padėti mums. Greičiau noras padėti sau.

MARIJA: Turbūt. Tai buvo herojiškiausias jos gyvenimo lapas, toks visiškas savęs apvaldymas. Ir tai grąžino jai jos ramybę.

DALIA: Galbūt. Bet žmonės brangiai moka už savo ramybę.

MARIJA: Kai kliūtys stoja skersai kelio. Bet kai jų nėra, Dalia. Jokių kliūčių nėra tarp tavęs ir Andriaus, o tu kažkokiu keistu užsispyrimu nori jas išrasti. Klausyk, vaikuti, atsimokėk man atvirumu už atvirumą. Tu myli Andrių? Ar ne?

DALIA: (lukterėjus) Ir taip ir ne, mama. (Laipteliais iš sodo atkopia Lapėnas).

LAPĖNAS: Mano ponios dar nemiega? Labas vakaras.

MARIJA: Labas vakaras, daktare. Tamsta beveik reikalingas mums.

LAPĖNAS: (sėsdamas) Net reikalingas? Kaip ekspertas?

MARIJA: Ne, kaip gydytojas. Mes kiek apgydėm Petrą, o štai dabar Dalia susirgo — vos ne mirtinai.

DALIA: Kam tu mane kamuoji, mama?

LAPĖNAS: Mergužėle, tu pati save kamuoji. Tikra nelaimė yra tie jauni žmones, kurie perdaug protingi — ten, kur proto mažiausia reikia.

MARIJA: Aš išeisiu paruošti tėtei vakarienės.

LAPĖNAS: Mano linkėjimai Petrui, ponia Marija.

MARIJA (išeina).

DALIA: (sėdi susinėrus ties akim rankas ir tyli).

LAPĖNAS: Apie ką gi jūs kalbėjot su mama?

DALIA: Apie jus.

LAPĖNAS: Ir nuo šito pasikalbėjimo tu susirgai?

DALIA: Priešingai, aš pasveikau.

LAPĖNAS: Tu pasveikai, Dalia? Sveikinu. Ar greitai aš galėsiu pekelti taurę šampano per tavo vestuves?

DALIA: Kada man patiks, daktare Povilai, o ne kada tamsta norėsi! Beje, galima būtų apsieiti be šampano. Leidotuvės ir pokylis tais pačiais metais nesutelpa po vienu stogu.

LAPĖNAS: Tu širšė šiandien, Dalia. Pas tokią iš tikro joks svečias neateis. O aš — aš gi pusiau namiškis, ar ne?

DALIA: Tai tamstai neduoda teisės kalbėti su manim kaip su mergička!

LAPĖNAS: Žinai, brangioji, šito jau kiek perdaug. O kas tau davė teisę prieš pusę metų kalbėti su manim, kaip su gimnazistu ir narplioti mano meilės mazgus? Gal tai, kad tu, dar gulėdama lopšy, nuogom kojytėm spardei man nosį — tatai tau davė teisę šitaip su manim kalbėti?

DALIA: Aš atsiprašau, jeigu tai buvo netaktas. Prašau nepykti.

LAPĖNAS: Aš ir nepykstu, Dalia. Jei taip pasielgtų kita, tai būtų netaktas. Tau tas išplaukė iš pačių tavo dvasios gelmių iš aktyvaus, dinamiško charakterio — ir todėl aš nepykstu. Bet kodėl tu pyksti, kai aš noriu tau padėti atpainioti tavo meilės mazgus?

DALIA: Jie neatpainiojami, daktare Povilai. Jei nebent kada įvyktų stebuklas ir tėtė pasveiktų. Ar tasmta iš savo patyrimo nežinai, kad yra neatpainiojamų dalykų?

LAPĖNAS: Aš iš savo patyrimo — kaip tik su tavim, Dalia — žinau, jog yra neatpainiojamų kvailysčių. Tu myli Andrių, Dalia, su kiekviena diena tu jį labiau myli. Nori — aš tau pasakysiu net, kada jis galutinai laimėjo tavo širdį — tada, kai tėtę nuteisė — tą pačią dieną, kai mes visi drauge parėjom ir sėdėjom čia pat, toje pačioje verandoje, prie to paties žiburio. Ar aš klystu, Dalia?

DALIA: Ne, daktare Povilai. Tęsk tamsta toliau.

LAPĖNAS: Tą vakara judu nepersimetėt nė vienu žodžiu, bet kas buvo išrašyta judviejų abiejų veiduos, Dalia! Tai tiesiog neitikėtina, kaip akys gali kalbėti. Tavosiose buvo baimė — šalta smaugianti baimė — tai ne anoji Dalia su šelmiškom, linksmom akim. Baimė mylinčios mergaitės, kuri staiga neteko šeimos orumo; kuri tėra nusikaltėlio duktė: su kuria vargu ar kas norės rišti savo gyvenimą. Ir Andrius nekalbėjo nė žodžio, bet jo tylėjimas buvo kupinas glostančios šilumos, kuri spinduliavo iš jo į mus visus. Tik tu jos nematei savo nesamoningoj baimėj. Tai buvo tylus bežodis, bet drauge viešas prisipažinimas, kažkoks iškilmingas pažadas — kaip tik tuo bežodiškumu iškilmingas — ir mums visiems buvo aišku, kad tėtės nelaimė neišskyrė jūsų, o sujungė. Kodėl tu užsidengi akis, Dalia? Tu nenori, kad aš kalbėčiau?

DALIA: O aš prašau jus, daktare Povilai.

LAPĖNAS: Ko? Nutilti?

DALIA: Ne, ne. Kalbėk tamsta toliau.

LAPĖNAS: Ar tu pastebėjai, kad nuo to vakaro jis nustojo vadinti tave panele, o tu jį daktaru? Ne, tu nepastebėjai, nes ir tai plaukė iš giliausio judviejų pasąmonio. O judviejų pasikalbėjimai — kai kada aštrūs, kandūs, visada ideologiniais prieštaravimais pamušti-kaip ilgainiui juose tirpo ideologinis momentas, kaip aštrumas ir kandumas virto tik grakščia šilta, dažnai tik humoristiška žodžių dvikove. Savotiška dvikove, Dalia, kurioj vienas antrą stengias ne nugalėti, o laimėti, ir man nereikia apie jas kalbėti.

DALIA: Galbūt, aš nujaučių jas, daktare. Sakykit.

LAPĖNAS: Ideologinė bedugnė, apie kurią tamsta mėgai kalbėti, staiga susiaurėjo, jei ne visai išnyko. Šeimos tragedijos šešėly abu susvyravot savo ideologijoj ir suartėjot. Tu suabejojai savo Dievu — bent tokiu, koky tu sau įsivaizdavai — gerą teisingą senelį, kuris už bloga moka blogu, už gera atlygina geru. Nenusikaltusio vaiko mirtis, smūgis tavo gerajai motinai... Už ką ir kodėl... Ir štai mūsų mažosios mergaitės dvasioje kyla maištas... Ontologinė pasaulio tvarka gerojo Dievo rankose sugriūva, nes piktas iškėlia savo kardą ir žygiuoja per pasaulį . . .

DALIA: Taip, daktare Povilai, Dievo supratimas manyje pergyveno baisią krizę, bet Tas, kurį aš susiradau, yra man beveik brangesnis. Juk aš pati Jį susiradau — kaip sokratiškąją tiesą. Ir todėl (nutyla).

LAPĖNAS: Kas todėl?

DALIA: Tamsta geriau žinai negu aš.

LAPĖNAS: Ir todėl praraja nėra visiškai užsilyginus, ar ne? Kadangi tu neišsižadi savo Dievo, o Andrius neišsižada savo bedievybės? Iš dalies taip, Dalia. Bet aš dar nebaigiau. Ir jis susvyravo savo ideologijoj, Dalia. Ypač jo pozityvistinės moralės supratimas. Herojizmas, kurį tavo mama parodė po Algio mirties, antžmogiškos pastangos atleisti tėtei viską, ką jis padarė blogo kitiems ir jai, galų gale jos jaudinantis pasiaukojimas per jo ligą — ar tu žinai, kad visa tai jį sukrėtė iki širdies gelmių. Jo moralės supratimas atsimušė į mamos didybę ir sutrupėjo.

DALIA: Bet iš kur tamsta visa tai žinai, daktare?

LAPĖNAS: Iš jo paties.

DALIA: (suklusus) Iš jo paties? Bet, vis dėlto, svarbiausia (nutyla) . . .

LAPĖNAS: (nusišypso) Svarbiausias Fausto Margaritos klausimas: o kaip tau su Dievu, ar ne? Aš jau nebenoriu daugiau analizuoti, Dalia. Gal tik norėčiau tau priminti tai, ką tu pati gerai žinai: idealizmas tik su beprincipiškumu nesugyvena. Ateistas visada yra artimesnis Dievui negu vadinamieji drungnieji, kurie, pasak Evangelijos, bus išmesti iš Viešpaties burnos.

MARIJA: (įėina ir už parankės įvedusi vyrą pasodina) Judviem dar nenusibodo?

DALIA: Žinai, mama, pats Dievas šiandien čia atsiuntė daktarą Povilą.

VIZGIRDA: Jeigu Dievas svarbesnių darbų neturi, galbūt.

MARIJA: Einam į valgomąjį, daktare Povilai, jei mūsu pastogė tamstai nenusibodo. Petras vakarais mėgsta būti vienas. Dalia, ir tu be vakarienės.

DALIA: (stovi atsirėmus į tūrėklus ir nejudėdama žiūri į sodą).

MARIJA: Dalia, ar tu kitam pasauly?

DALIA: (staiga atsisukdama) Ne, mama. Mon rodos, aš šiandien pirmą kartą stipriai pajutau žemę po kojom.

MARIJA: (į Lapėną) Ir tamsta esi tas monumentas, į kurį ji atsirėmė?

LAPĖNAS: Tik šešėlis tamstos monumento, ponia Marija! (atidaro duris, išleidžia abidvi moteris, pamoja ranka Vizgirdai ir išena).

VIZGIRDA: (kurį laiką ramiai atlošęs galvą ir užsimerkęs sėdi fotely. Į duris nedrąsiai beldžiasi kartą, kitą. Vizgirdai nieko neatsakant, jos prasiveria, ir įeina Miliūnų Jonukas, nešinąs pintinaitę su ankstyvaisiais obuoliais).

JONUKAS: (akimirką nedrąsiai stovi, žvalgosi, pastato pintinaitę ant grindų, vėl paima, viena ranka glamžydamas kepurę. Staiga šlubuodamas eina ir tiesia į Vizgirdą obuolius) Čia, pone profesoriau, (lyg susizgrimba) Labas vakaras!

VIZGIRDA: (nustebęs, plačiom akim) Labas vakaras.

JONUKAS: (prieina arčiau ir ištiesia pintinaitę Vizgirdai, bet šis neima, ir Jonukas pastato ją ant žemės) Tai mamytė siunčia tamstai — pirmieji obuoliai iš mūsų sodo. Nuo tos didžiosios obels, kur prie kiemo vartų, kitos iššalo.

VIZGIRDA: (vis žiūri į vaiką plačiai pravertom akim, nesako nė žodžio ir neima pintinaitės).

JONUKAS: (vėl sumišęs) Prašau neužsigauti, pone profesoriau, kad tokia menka dovanėlė. Mamytė daugiau neįsigali . . . Tamsta gal nepažįsti mamytės — Miliūnienė, kur anapus bažnyčios gyvena. O aš Jonukas! Miliūnų Jonukas. Mudu su Algiu draugavom.

VIZGIRDA: (krūpteli, išsigąsta, perbraukia rankom per kaktą, lyg ką atsimindamas, paima drebančia ranka pintinaitę ant kelių ir laiko ją lyg trapų indą, lyg bijodamas sudaužyti).

JONUKAS: (drąsiau) Mamytė buvo ketinus parduoti (rodo į obuolius), mat man dabar vėl į mokyklą — ir knygų ir pieštukų reikia, o pinigo mamytė neturi. Vis mano koją gydo — jau nuo pernai metų aš raišas, kaulų džiova, daktaras sako. Kažin kaip čia bus, kad ir pinigo daktarui ne visada yra. Taigi mamytė buvo ketinus parduoti, bet paskui sako — tamsta ligonis, tai pirmoji pintinaitė tegul tamstai būna . . .

VIZGIRDA: (lėtai pastato pintinaitę ant žemės, iš pradžių sunkiai, paskui vis lengviau keliasi, išsitiesia ir eina į vaiką).

JONUKAS (išsigandęs pasitraukia keletą žingsnių, lyg norėtų bėgti).

VIZGIRDA: (ištiesia ranką ir palinksta į ji, lyg norėdamas sulaikyti ir vis netardamas nė žodžio atsiklaupia ties išsigandusiu vaiku, atraitoja ant vienos kojos kelnaites, pastato koją ant kėdės ir vis klūpodamas atsargiai drebančiom rankom ima čiupinėti vaiko kelį).

DALIA ir ANDRIUS (pasirodo ant sodo laiptelių, išvydę Vizgirdą su vaiku, sustingsta ir be žodžių į ji žiūri.)

ANDRIUS: Stebuklas įvyko, Dalia.

DALIA: (ištiesdama jam abi rankas) Įvyko, Andriau.

Uždanga

Pabaiga

KŪRYBOS PASAULY

VERTINIMAI

Jaunas poetas gedulo drabužiuos

Henrikas Nagys Lapkričio Naktys, lyrika, išleido Povilas Abelkis Freiburge, 112 psl.

„Lapkričio Naktys“ nebėra mums naujiena, nes H. Nagys daugelį eilėraščių, sudėtų į rinkinį buvo anksčiau išspausdinęs. Vienus jų skaitėme įvairiuose laikraščiuose tremtyje, o žymi jų dalis buvo surinkti hektografuotame leidiny „Eilėraščiuose“, už kuriuos autoriui „Patrijos“ leidykla paskyrė net premiją. Galbūt, kad jų tarpe yra visai nespaudintų, tačiau juos išskirti atrodo neįmanoma. Apskritai „Lapkričio Naktų“ rinkiny sudėti 78 kūrinėliai, parašyti 1939—1945 m. laikotarpy. Tai nėra daug. Bet juk ne kiekybėje, bet kokybėje poezijos vertė.

Motyvų atžvilgiu H. Nagio poezija nėra įvairi. Plačioji publika pirmiausia pasiges erotinės lyrikos, nes tik „Didžiojo Molno raudos“ skyrely teras porą trejetą eilėraščių, kur švystelėja moteriškės siluetas. Dar mažiau eilėraščių, kur būtų paliesti religiniai jausmai ir paslaptys. Tos rūšies poeziją iš dalies teatstovauja „Malda“ ir „Didžioji Naktis“. Išskyrus šiuos kelis kūrinėlius „Lapkričio Naktų“ rinkiny stengiamasi išreikšti daugiausia paties autoriaus jausmai santykiuose su gamta, su gimtąja žeme, su draugais ir bičiuliais, su žmonėmis ir su pačiu savim. Iš tų eilėraščių susidaro įspūdis, kad autorius jaučiasi, kaip vienišas nelaimingas klajūnas, kuris nerimsta, blaškosi, ilgisi, gerai nesuvokdamas nei savo nerimo priežasčių, nei savo ilgesio tikslų, šiek tiek išdidus savo vienatvėje, šiek tiek pozuojantis, bet ne tragiškas. Nors autorius jaučiasi nelaimingas ir liūdnas, tačiau jis nėra užsidaręs tik savyje, neniekina ir nesmerkia kitų. Jis rodo supratimo ir užuojautos ir vargšui kumečio vaikui, ir suvargusiam fabriko darbininkui, ir sužeistam kareiviui ir šiaip žmogui-broliui, kuris kenčia ir yra toks pat vienišas, kaip poetas; bet ypač autoriui yra mieli draugai, likę toli, tėvynėj.

H. Nagio socialumą atskleidžia ne tik simpatija žmogui, bet ir tėvynei. Apie ją jis nekalba trafaretiškai. Jo patriotinėj poezijoj neresime nei tėvynės žodžio linksniuojant, nei etnografinės, istorinės ir geografinės terminologijos, bet už tai dažnai užtiksime lietuvišką gamtą, lietuviško peizažo elementų. Tokiu būdu H. Nagio patriotinė poezija yra ne kas kita, kaip gimtosios žemės lyrika, žmogiškesnė ir intymesnė už tą, kuri verčiasi istoriniais ir geografiniais vardais. Tą savo skausmingą prisirišimą prie gimtinės H. Nagys gana jautriai ir vaizdžiai išreiškia „Mano žemės rudens“ eilėrašty:

Tada norėčiau glostyti tave, parpulti ir
tave bučiuoti,
ir kaip tavęs tada, pilkoji žeme, nemylėt!
Juk pajuntu, kad ir many tas pats
skurdusis kraujas,
ir ta pati skurdžioji ir bekraštė
pilkuma —
ir noriu užrašyti visą mūsų rudenį ir
visą skausmą,
ir tai turėtų būti ašaras išspaudžianti
liūdna daina — —
O Dieve mano, Dieve — kaip dabar
sunku tylėt . . (61 psl.)

Kadangi šita meilė pilkajai gimtajai žemei išreiškiama per gamtos vaizdus, visai naturalu, kad gamtinė lyrika yra užėmusi žymią vietą „Lapkričio Naktų“ rinkiny. Ten randame ne tik gimtosios žemės paveikslus žiemą, pavasarį, vasarą ir rudenį, bet ir pavasariškų miniatiūrų ir rudens, pavasario ir saulės dainų, pavasario vakarų, vasaros ir rudens naktų, juodų naktų. Ir reikia pasakyti, kad tas santykiavimas su gamta duoda teigiamų poetinių rezultatų tada, kai autorius išreiškia sužadintą įspūdį, fiksuoja to momento nuotaiką. Tai liudija „Vasaros naktis“ (16 psl.), „Pavasario daina“ (34 psl.), žiema ir ruduo iš „Mano žemės paveikslų“, naktis iš „Giesmių nakčiai“, „Vėjų šventė“ (103 psl.) ir kiti eilėraščiai. Ten H. Nagys pasirodo jautrus švelnus gamtinis lyrikas. Tačiau, kur jis nori filosofuoti, būti pesimistiškai mįslingas, ten jis gamtinę poeziją daugiau ar mažiau sugadina ir sufalsifikuoja (Pav. „Vakaras“, 12 psl.).

Maždaug tas pats pasakytina ir apie grynai egotistinę — kančios, vienatvės, nerimo, ilgesio — poeziją. Kur H. Nagys savo nuotaiką išreiškia paparastai, pasigaudamas gamtos, ten jis duoda nusisekusių kūrinėlių, kaip „Aklasis“, „Mano namas gimtinėj“, „Namai“. Pavykę ir tie eilėraščiai, kuriuose autorius stengiasi savo nuotaiką išreikštį ištisiniu simboliu, kaip „Didelis medis prie turgaus aikštės“, „Poetas“, „Beržas mieste“. Tačiau H. Nagys, atrodo, dažniau nori būti nepaprastas negu paprastas. Jis mėgsta dėti epitetą prie epiteto, palyginimą prie palyginimo, vaizdą prie vaizdo, ir tada eilėraštis susijaukia, prasmė aptemsta, bet filosofija vis tiek neišeina.

Šitą linkimą į nepaprastumą ir perkrovimą galima pastebėti net keliuose kūrinėliuose, kuriuos pavadinome nusisekusiais. Antai „Beržo mieste“ eilėrašty poetas pasakoja, kad beržo nusvirusios rankos pavasarį:

niekad jos nemojo paukščiams, grįžtantiems
šiaurėn, iš atogrąžų tolios šalies,
skaisčiai žalios, ir vyliojančios, ir
lengvos.

Bet šitie epitetai, skiriami atogrąžų šaliai charakterizuoti, kurie gali tikti epinėj aprašomojoj poezijoj, čia (lyrikos kūrinėly) tampa balastu ir išduoda protavimą, o ne įspūdį. O kada autorius nori būti ypatingai pesimistiškas ir gilus, ten jis tų vaizdų prikrauna iki neskoningumo. Pavyzdžiui „Laiškuose draugams tėvynėje“ apie vakarą jis rašo:

Man nuskynė mano paukščius nuo
dangaus,
kaip juodas gėles — manasis sielvartas . .
Mano nevilčis nakčia žvaigždės užpūs . . .
Ir erdvė juoduos tuščia, paniekinta —
Ar tokioj erdvėj varpai dar gali gaust?

Mano laivo medį vėjai ir lietus sutrupino.
Mano burės plakas kruvinos miruliam
bokšte . . .
Mano laisvės dainą smuklėj girtom
lūpomis
išjuokia dainuodama minia girta. (96 psl.)

Visi vaizdai čia nepaprasti, bet jie neįtikina ir visumoj neleidžia pajusti jokios poezijos, nes jie nėra kilę iš intuicijos ir nesudaro sintetinės vienybės. Jie sugalvoti, įmantriai ir beveik mechaniškai greta vienas kito sudėlioti. Pavyzdžiui, vargiai rasime tokį žmogų, kuris, intuityviai jausdamas, galėtų pasakyti, kad paukščiai nuo dangaus skinami, kaip juodos gėlės. Jei paukščiai danguje kabėtų, kaip prinokusios kriaušės, gal ir būtų galima kalbėti apie jų skynimą. Tik ir tada dar reiktų išaiškinti, koks čia yra ryšys su juodomis gėlėmis. Arba vėl, kokį mums vaizdą gali sukelti posakis: „erdvė juoduos tuščia, paniekinta“? Mes galime turėti panie-

kinto žmogaus vaizdą, bet negalime įsivaizduoti, kaip atrodo paniekintas debesis, laikas ar paniekinta erdvė, ir kodėl jöj nebegalėtų gaust varpai. Nebeanalizuodami kitų daugiau ar mažiau falšyvų, citatos vaizdų, norime tik atkreipti skaitytojų dėmesį, kad iš erdvių mus autorius nuveda į luotą — į mirusį bokštą, o iš bokšto — į smuklę. Suprantama, kad toks šokinėjimas sugalvotais vaizdais negali duoti poezijos.

Bet tai reiškia, kad H. Nagys apdainuojamą liūdesį ir nevilį ne intuityviai pergyvena, bet apie jį galvoja, protauja. Tai mums dar atskleidžia autoriaus palinkimas į alegorijas, į konvencinius abstrakčius simbolius (pav. vario paukščiai degančiais sparnais, skliautų lavono veidas, sapno gėlės, juoda žvaigždė) ir kartais noras išskaičiuoti visus reiškinius, nurodyti visas aplinkybes. Išskaičiuoti, beveik viską suminėti — mokslininko ir iš dalies istoriko kelias, kurio poetas turi vengti, ypač vengti visokių abstrakčių dirbtinių vaizdų. Mes gerai suprantame, kad juos vartodamas, H. Nagys nori būti ne tik originalus, bet ir filosofiškas. Tačiau reikia atminti, kad abstrakcijos ne visada reiškia filosofiją ir gilumą, ypač lyrikoj. Tuo tarpu „Lapkričio Naktų" rinkiny H. Nagio pateikta poezija nerodo, kad jis būtų minties poetas. Geriausi kūrinėliai yra tie, kur pastangų į minties poeziją mažiausiai jaučiama, arba kur jų visai nematyti. Todėl be didelio svyravimo reikia pasakyti, kad H. Nagys lig šiol geriausiai pasirodė, kaip nuotaikos ir emocijos lyrikas. Tačiau tai nereiškia, kad jis tobulai pasirodė. Tiesa, kad jo gamtinių nuotaikų poezija mažiausiai pretenzinga, tačiau ir ten didesnis prastumas dar pageidautinas.

Tačiau nuotaikos poezijai ypatingai svarbus muzikalumas. Juk ne be pagrindo Paul Verlaine reikalavo: „De la musique avant toute chose.." (muzikos pirma visko). Šitas reikalavimas tinka ne tik simbolistinei poezijai, bet ir kiekvienai tikrai lyrikai, kuri nori atsipalaiduoti nuo prozos ir retorikos. O H. Nagio poezijoj tos muzikos kaip tik stinga, nes autorius į ją nekreipia dėmesio. Tame pačiame eilėraštį, kaitaliodamas ritmą, atsisakydamas rimo ir tevartodamas tik tolimus asonasus, autorius duoda kūrinėlius kurie yra labai artimi „poezijai prozoje". Tiesa, kad yra ir šitokia ritmuotos prozos rūšis. P. Claudel'io atvejis rodo, kad ji gali pasiekti aukšto lygio. Tačiau P. Claudel turi gilią individualią pasaulėžiūrą ir yra pirmoj eilėj minties kūrėjas. Tik minties poetas gali sukurti stiprios „poezijos prozoje", nes muzikalinių elementų stoką čia žymiai atsveria minties prasmingumas. Todėl tokiam A. Niliūnui dėl muzikalumo stokos esame atlaidesni, bet nemanome, kad tai būtų dorybė. Tai pasilieka jo didesnis ar mažesnis trūkumas, nors ir antraeilis. Tuo tarpu jausmo ir nuotaikos lyrikoj muzikaliniai elementai yra vieni iš svarbiųjų. Todėl nuotaikinė „poezija prozoje", arba tokia, kaip H. Nagio eilėraščiai atrodo lyg bandymai, lyg eskizai, be atbaigtos pilnatvės. Kad muzikalinių pradų sustiprinimas nuotaikinę poeziją iš eskizų pakelia į aukštesnį (atbaigtos lyrikos) lygį, tai vaizdžiai paliudija tų pačių „Lapkričio Naktų" du kūrinėliai — iš dalies „Rudens daina" (17 psl.), ypač „Vėjų šventė", kurios pirmoji strofa šitaip skamba:

Su dainuojančiais lieknais beržais
rudeniniai vėjai šiąnakt žais.
Degs laužai prie ežero skaidraus,
ir mergaitės šviesiaplaukės siaus —
lūpom pravirom, liepsnojančiais veidais.
Siąnakt vėjai rudeniniai žais. (103 psl.)

Čia dar būtų galima pageidauti niuansuotesnuo muzikalumo, kokio reikalavo Paul Verlaine, tačiau ir toks, koks cituotoj strofoj poeto duotas, vis dėlto yra tobulumo pasireiškimas, kuris vaizdus labiau sujungia vienybėn, jiems suteikia lengvumo ir padidina svajingumą.

Atsisakymas nuo muzikalumo ir nukrypimas į laisvą (baltą) eiliavimą „Lapkričio Naktų" kūrinėliuose nėra pats naujoviškumas ar originalumas bet greičiau apsileidimas vedąs į beformiškumą kaip ir anksčiau minėti perkrovimai. Mes gerai žinome, kad laisvai eiliuoti (kaitaliojant ritmus, ir atsisakant rimų ir kitų muzikalinių priemonių) yra lengviau; tačiau vengimas pastangų nėra jokia poeto dorybė. Žinome taip pat, kad įkvėpimo valandą kūrėjas turi daug medžiagos, įvairių vaizdų. Tačiau poetinė dorybė yra vėl ne vaizdų (medžiagos) gausybė, bet jų tinkamas (adekvatiškas) atrinkimas. Perdidelis laisvumas, vedas prie palaidumo, ir vaizdų gausybė iš tikrųjų reiškia žalumą, nepakankamą medžiagos apvaldymą, formos netobulumą, kūrėjo nepajėgumą arba apsileidamą. Todėl ir mūsų dienų poetams, ypač jauniesiems, pasilieka aktualus ir pamokantis Andre Chenier šūkis: „faire difficilement les vers faciles" (sunkiai kurti lengvas eiles). O kas nori kurti lengvai, tas rizikuoja, kad jo eilės bus dažniausiai sunkios, perkrautos, nemuzikalios. To neišvengia N. Niliūnas su savo apkrautomis gausiais palyginimais dviaukštėmis eilutėmis, to neišvengia ir H. Nagys. Tiesa „Lapkričio Naktų" eilėraščių eilutės lengvesnės ir trumpesnės už „Paradimo Simfoniją", bet kadangi jų autorius yra ne minties, bet nuotaikos poetas, todėl jo lyrikoj sugalvoti ar perkrauti vaizdai bei muzikos stoka ne mažiau jaučiami, kaip trūkumai. Normaliai šito netektų čia pabrėžti, nes dauguma jaunų poetų šitas „materialistines" nuodėmes daro, manydami, kad turinys, daug svarbiau už formą. Tačiau H. Nagio atveju tai reikia akcentuoti ir įspėti, nes jis, atrodo, perlengvai žiūri į poeziją.

Tai sakydami turime galvoj ne tik jo laisvą eiliavimą, pasitaikantį vaizdų neadekvatiškumą ir jų perkrovimus, bet ir linkimą į šablonus. O jų jis jau turi. Antai, medžių šakos dažnai palyginamos su rankomis, kurios yra arba juodos, arba liūdnos, arba tvirtos, arba plasnojančios, o žmogaus rankos kartais palyginamos su šakomis. (97 psl). Tačiau labiausiai šabloniška yra tapęs epitetas juoda (s). H. Nagiui beveik viskas juoda, lyg tyčiom jis gedulo apsiaustą nešiotų, — juoda naktis, juoda upė, juodi lašai, juodos gėlės, juodos ugnys, juodi sielvarto deglai, juodas kraujas, juodi plaukai, juodos akys, juodas veidrodis, juodi miškai, juodos mantijos, juodos rankos, juodas medis, juodas paukštis, juoda, gelmė, juodos žvaigždės... Tiesa, kad dauguma šitų juodybių sutelkta „Giesmėse nakčiai", tačiau jų nestinga nė kitur. Vienos juodybės, be abejo, yra naturalios, bet kitos jau padarytos inercijos ir šablono keliu. O tai jau blogai. Jei vieną kitą menkesnį šabloną galime atleisti senstančių žmonių raštuose, tai pasirodymas šablono eilėraščiuose jauno poeto, kuris išleidžia pirmą rinkinį, yra didelė nuodėmė. Iš jos verkiant reikia taisytis, nes gresia perankstyvas susenimas ir mirtis. O mes kaip tik jos nelinkėtume, nes H. Nagys turi poeto talentą. Tai liudija nevienas „Lapkričio Naktų" eilėraštis, ypač gamtinės nuotaikos trumpesnieji kūrinėliai.

Mes čia esame tiesiai atviri ir nepasakojame H. Nagiui komplimentų, kaip įprasta su pirmųjų knygų autoriais, nes manome, kad pataikaujantieji pagyrimai jauniems poetams labiau kenkia, negu tiesus (kad ir nemalonus autoriui) silpnybių ir trūkumų nurodymas. Antra vertus, H. Nagys mums atrodo tiek pajėgus, kad komplimentinės bendros frazės, nenurodant konkrečiai trūkumų, jį greičiau įžeistų, negu atviras, vata nepridengtas žodis.

P.S. „Lapkričio Naktys" iliustruotos T. Valiaus. Išleistos labai skoningai. Tai knygos, kurios malonu į rankas paimti ir kitam parodyti.

J. Grinius

Atkistinė knyga

23 svetimieji. Nobelio premijos laureatų, akademikų, garsiųjų rašytojų novelės, apysakos, romanų ištraukos. Redagavo: Vytautas K. Prutenis. Würzburgas — Bavarija, „Venta", 1947 — 400 — siais lietuviškos knygos jubiliejiniais metais. Tiražas 2.500 egz. 264 pusl. Kain. RM 8.—.

V. K. Prutenio rinkinyje randame net 23 pasaulinio garso rašytojų vertimų. Redaktorius savo žodyje pasisako, kad panašų rinkinį jis norėjęs išleisti dar Lietuvoje. Turėjęs net ir talkininkų iš žymių vertėjų ir kalbos autoritetų tarpo. Bet karas darbą sutrukdęs. Dalį ruošto rinkinio vis dėlto jam pavykę išsaugoti, tad, tremtyje papildęs jį dar naujais vertimais, dabar ir išleidęs.

Kas vieną ar kitą dalyką vertė, re-

daktorius apgailestaudamas sakosi kažin kodėl negalėjęs skelbti. Skaitytojas galės tik pats vieną kitą vertėją prisiminti, nes visos eilės čia surinktų dalykų vertimai jau prieš karą buvo spausdinti mūsų laikraščiuose ir žurnaluose. (G. D'Annunzio „Šermenys", A. Čechovo „Pažįstamas vyriškis", St. Zweigo „Nematoma kolekcija", Š. Lewis „Babbito prakalba", Fr. Jammes „Pasakos" ir kt.), o V. K. Prutenis, išrodo, tais vertimais savo rinkiniui ir pasinaudojo.

Peržiūrėjus rinkinį, peršasi ir keletas kitų pastabų, bet kadangi skaitytojo dėmesį ypatingai atkreipia visos eilės šių vertimų kalba, tai rinkinį visais kitais atžvilgiais palikę įvertinti kitiems, čia norime tik dirstelėti į šių vertimų kalbą.

Knygoje yra ir visai gerų vertimų, kurių ir kalba beveik be priekaišto, bet, apskritai imant, knygos kalbą girt negalima, nes eilės vertimų ji gana prasta, o kai kurių ir visai nežmoniška.

Skaitytojo dėmesį pirmiausia atkreipia šio rinkinio žodynas. Visoj eilėj vertimų randame grubiausių svetimybių: **smertis** (= mirtis), **padla** (= dvėsena, stipena), **dušna** (= tvanku), **smūtna** (= liūdna), **spakainas** (= ramus), **šnapso** (= degtinės), **durnos** (= kvailos), **turgus** (= prekymetis), **gadynė** (= laikai), **liktorius** (= žvakidė), **barsukas** (= opšrus), **šmotas** (= gabalas), **smala** (= derva), **kvalduotas** (= klostėtas), **šposas** (= išdaiga, pokštas), **bile** (= kad tik), **rynios** (= vamzdžiai), **zovada** (= šuoliais), **šniūrais** (= raiščiais), **muškieta** (= šautuvas), **saidokas** (= kilpinis, lankas), **prūdas** (= kūdra, tvenkinys), **dabinti** (= puošti), **ragatinė** (= ietis), **košeliena** (= drebučiai), **papulti** (= patekti, pakliūti), **ale** (= bet), **pečius** (= krosnis), **daboti** (= saugoti, sergėti), **Vilija** (= Neris), **kralikas** (= triušis), **dūma** (= mintis, svajonė), **pokuoti** (= krauti, kraustyti) ir t. t.

Pabrėžtina, kad čia nėra pilnas knygos svetimybių sąrašas, o tik pavyzdžiai. Joje ne tik minėtos svetimybės ir iš jų padaryti kiti žodžiai pakartotinai vartojama, bet yra dar ir daugiau svetimybių, kurių čia nesurašinėjame tik taupydami vietą. O jos vartojamos be jokio reikalo. Stilistika leidžia tam tikrais atvejais pavartoti svetimybes, bet tokio reikalo čia ir norėdami niekur negalėtume įžiūrėti. Pav., čia Petrapilio rusai plūstasi „padlomis", o to pat Petrapilio rusas vežikas kalba: „Tikri **dyvai, smertis** durimis apsiriko . . ." (102 p.) ir: „Nė ant avižų neuždirbau, — mano jis. — Dėl to, mat ir **smūtna**. Žmogus, kur pažįstantis savo darbą . . . kuris ir pats sotus ir arklys sotus, visada **spakainas**" . . . (103 p.). Toks žargonas, žinoma, nėra būdingas Petrapilio rusui, net kai jis kalba žargonine kalba. Čia tik sudarkyta lietuvių kalba, o ne parodytas rusų vežiko žargonas.

Nepasirūpino redaktorius ir pakeisti lietuviškaisiais žodžiais tuos skolinius, be kurių mes jau galime išsiversti ir kuriuos neturime reikalo toliau vartoti. Taip pat jis nekreipia dėmesio, ar skolinį vartoja iš tos kalbos paskolintą, iš kurios esame įpratę bendrinėje kalboje vartoti, ar kurios kitos kalbos žodį. **Grafinui** ir **karafai** pakeisti jau seniau buvo pasiūlyta **ropinė, rolei** pakeisti turime **vaidmenį, imbrikui — arbatinį, manžetams — rankogalius, smičiui — griežiklį, griežyklę, broškai — sagę, kapišonui — gaubtuvą, jakutei — striukę** ir t. t. Bet tuos nebereikalingus svetimuosius žodžius redaktorius nepasirūpino pakeisti savaisiais, lyg tie grafinai, broškos ir jakutės būtų didelės brangenybės. Taip pat be reikalo redaktorius savo rinkiny paliko rusiškąjį **farforą** vietoj mūsų įprasto vartoti **porceliano, žemčiūgus** vietoj **perlų, grabą** vietoj **karsto, bebrą** vietoj **vebro** . . .

Vertimų kalbą darko ir netikę verstiniai žodžiai — **apturėjo** (= gavo, sulaukė), **apysąvos** (= aplinkybės), **apsieiti** (= elgtis), **potam** (= po to) ir pan. Lietuviams taip pat svetima ir tokia žodžių vartosena: „ . . . lūpos **išduodavo** kvapą . . . verčiantį vemti" (169 p.) (= . . . iš jo burnos (lūpų) ėjo verčiąs vemti kvapas, jo kvapas vertė vemti), „ . . . **užslimdavo** tarpusavy nepadoriais tauškalais" (27 p.) (= savo tarpe nepadoriai taukšdavo), „Juk sprandą **pridaužysiu**" (102 p.) (= . . . į sprandą kirsiu, gausi), „ . . . ji ne kartą **davė tai jam pajusti**" (185 p.) (= . . . ji ne kartą jam tai parodydavo, jam ne kartą tekdavo tai pajusti), „**Jis paleido šauksmą**" (167 p.) (= Jis šaukė, pradėjo šaukti), „Mochi Cezaris, po vienos kovos su maištininkais, **nesirasdamas** nei tarp mirusiųjų nei tarp gyvųjų . ." (85 p.) (= . . . nesurastas, kurio nebuvo . .), „ . . kur paprastai **randasi** jų (žvėrių) buveinės . . ." (151 p.) (= yra, būna), „ . . . norėdamas grįžti **pas save**, jis . . ." (162 p.) (= namo). „Klausimas buvo blogai **sutaisytas**" (38 p.) (= klausimas buvo neaiškus, netikslus) . . .

Knygoje palikta ir visa eilė neišverstų svetimų žodžių, kurių daugelio mes beveik arba visai nevartojame nei kaip tarptautinių žodžių, nei kaip šiaip skolinių ir kurie lengvai galėjo būti pakeisti lietuviškaisiais. Juo labiau, kad tokių nepopuliarių svetimųjų žodžių tūlas skaitytojas visai nesupras. Nėra reikalo visur kaišioti net labiau įprastus vartoti, kaip **talija, aromatas** ir pan., kai juos labai lengvai ir gerai pakeičia **liemuo, kvapas** ir t. t., bet jau **poterna** (= pilies požeminis urvas, išėjimas), **korsažas** (= liemenė, liemenėlė), **hola** (= hall? — salė, prieangis), **olifantas** (= medžioklės trimitas), **joviališkas** (= smagus, džiaugsmingas) ir kiti panašūs žodžiai būtinai turėtų būti išversti. Kai randi vertime lietuvių kalboj negirdėtą nematytą **holą** ar ką nors kitą panašų, tai nenorom pagalvoji, jog tas žodis paliktas tik todėl, kad vertėjas nemokėjo to žodžio išversti.

Pasitaiko knygoje ir žodžių, kuriuos nežinia iš kur vertėjai bei redaktorius ištraukė ir ką kai kurie jų turi reikšti. Pav., rašoma: „Nusileidžianti saulė . . . pasirodė . . ., praskleisdama staigios **gausvos** slėnį" (95 p.) „ . . . **kriaulinės** šukos jai išslydo iš plaukų" (26 p.), „ . . . jei Vokietija . . . būtų **gedavusi** sutrinti Prancūziją . . ." (34 p.). „ . . . apdengtas plačia, raudona, juodais **lamstais** skara . . ." (63 p.), „ . . . jis žiūrėjo, kaip krito sniego **tumulai**" (148 p.), „Vartydamas savo ginklų **tumą**, jis nusikratė keliolika riterių" (157 p.), „ . . . sena, **kengra** ponia . . ." (259 p.). Tų žodžių neteko nei gyvojoje kalboje girdėti, nei literatūroje aptikti. Išrodo, kad tarp panašių šios knygos žodžių yra ir iš piršto išlaužtų arba neatpažintinai sužalotų žinomų žodžių. Bet, jei jie būtų ir ko verti, juos vartojant, turėtų būti kur nors paaiškinta, ką jie reiškia, kaip ir visuomet daroma, vartojant nepopuliarius ir skaitytojų daugumai nepažįstamus žodžius. O šiuos žodžius tikrai nedaug kas bus supratęs. Vis dėlto visoj knygoj paaiškintas tik vienas žodis (145 p. **pasaikumas**, reiškiąs efficiency).

Yra knygoje ir tokių naujadarų bei tokių formų žinomų žodžių, kad labai abejotina, ar galėtų būti tokie žodžiai pasidaryti ir ar jie galėtų būti tokios reikšmės, kokia jie bandomi šioje knygoje vartoti. Pav., rašoma: „ . . . iš šalies **prisigimęs** valdovas ir vadovas suplojo rankomis" (131 p.), „Jų **paeiliniai** batalijonai . . . buvo praėję pro vaiką iš abejų pusių . . ." (113 p.), „Ji nusprendė **apsaldyti** liūdną poeto gyvenimą" (179 p.). Reikia pastebėti, jog dar neteko girdėti, kad kas bandytų **apsaldyti** gyvenimą, o koks valdovas čia vadinamas **prisigimusiu** ir kokie batalijonai **paeiliniais**, visai negalima suprasti. Lygiai abejotinos vertės yra ir be reikalo prasimanyta **tarnija** (= tarnai) (148 p.), **pasaikumas** (reiškiąs officiency) 145 p.), **siuntyba** (= misija) (141 p.), **maldinė** (?) („kopyčia buvo puiki, kaip karaliaus maldinė . . .", 148 p.), **ginkluotė** (?) (181 p.) ir kai kurie kiti panašūs naujadarai.

Daugeliu atvejų knygoje keistai vartojami ir įprastiniai žodžiai. Štai kokiomis negirdėtomis prasmėmis vartojamas žodis **padengti**: „ . . . stogai

buvo **padengti** (= dengti) švino stiegelėmis", (147 p.), „Julijonas grįždavo nakties vidury **padengtas** krauju ir purvu" (153 p.) (= kruvinas ir purvinas, krauju ir purvais apsitaškęs, susitepęs . . .), „Jis kovėsi su skandinavais, **padengtais** žuvų žvynais", (157 p.), (= žvynuotais, žvynais apaugusiais?) ir net „ . . . pasirodydavo . . . jaunuolis tarp senio, **padengto** kailiais, ir kilniosios ponios . . ." (168 p.), (= apsivilkusio, apsidariusio, apsisiautusio . . .).

Ne mažiau lietuvio ausį bado ir tokie pasakymai: „ . . . elgėsi su juo žiauriai, norėdamas **išrauti** iš jo turtus" (158 p.), „Motina dar turėjo visus plaukus, kurių ploni **raiščiai** (= sruogos?) . . . kabojo iki jos skruostų apačios" (161 p.), „Jis staiga pajuto tuštumą tų **dorų** (= dorybių), kuriomis visada rėmėsi jo darbštusis gyvenimas: saikingumo, sveikatos nuovokos . . ." (31 p.), „ . . . kai elnias pradėdavo stenėti kandžiojamas, jis (Julionas) vikriai **numušdavo** (= užmušdavo, nužudydavo) jį" (153 p.), „ . . . drąsus **žvėris** (kalbama apie sakalą) pakildavo tiesiai į orą" (152 p.), „Vėl nusileidęs į lygumą, jis **sekė** (?) gluosniais . . ." (154 p.). Taip pat pastebėtina, jog sakome, kad namo grįžtantis žmogus **parkanka, pareina,** o ne **atkanka** („Tą valandą atkako don Clementė . . .", 12 p.), kad kardą **ištraukė,** o ne **apnuogino** („Jis apnuogino kardą", 162 p.), rašalas **trykštelia, o ne traikštelia** . . . sulig nauju rašalo traikštelėjimu sustojo . . ., 19 p.), tvoras **tveria,** o ne **daro** („Antroji tvora, padaryta iš statinių . . .", 147 p.). Įpratę esame skirti ir **papročių** teisę nuo **įprastinės** teisės (Dabar don Clementė . . . įprastinės teisės . . . . profesorius, 22 p.), **kalva** nuo **kalno** („ . . . neprieinamų kalvų viršūnes", 159 p.) **nuplėštą** ir **išpaišytą** („ . . . . grimasas dviejų figūriukių, išpaišytų ant degtukų dėžutės . . ., 84 p.), **tikimą** nuo **patikimo** („ . . . abu draugai vienodai tiko damoms", 50 p.) . .

Žodžių darybos klaidu knygoje taip pat gana daug. Pav., rašoma: **kramsok** (ir tai pakartotinai!) — kramsnok, madinas — madingas, madinis, **dvasiškis** — dvasininkas, **austriokiškas** — austru, austriškas, **auksspalvis** — auksaspalvis, aukso spalvos, **paukščiaudžiu** — paukštgaudžiu, **inteligenčiau**— inteligentiškiau, **sudrebimas** — sudrebėjimas, **miesčionkėlė** — miestietė, **dvasiniai** (priev.) dvasiškai, **beribiai** (priev.) — be ribu, **turgavietė** — prekyvietė, **mauritaniškame** (stiliuje) — mauru, **skaitliniu** (ir išskaitlinėio) — skaitmenu, **išdirbiniai** — dirbiniai, **išpasakysiu** — išsakysiu, išpasakosiu, **senogadviškas** — senovinis, senu laiku, **viršžmogiškas** — antžmogiškas, **iškimgraužojusius** (iškirmgraužojusis?) — sukirmijusius, kirmėlių sugraužtus, **nerimastaudama** — nerimdana, **stalčius** — stalinė, **eldynė** — eldija, **priegalvių** — pagalvių. . . .

Pastebėtina, kad ir šiaip nesilaikoma mūsų bendrinės kalbos norminių lyčių. Rašoma: **koridoriu** — koridoriumi, **įgaidai** — įgeidžiai, **strėla** — strėlė, **minutų** — minučių, **baladose** baladėse, **kupolių** — kupolų, **saracinai** — saracėnai, **Alzaciją** — Elzasą, **piano** pianino, **Noes** — Nojaus, **arpos** — arfos, **kolomnų** — kolonų, **špaleros** — špaleriai, **udrus** — udras... Ir ne tik nesilaikoma norminių lyčių, bet ir jokio terminų bei žodžių lyčių vienodumo. Rašoma: **Alzaciją** (37 p.) — **Elzasą** (123 p.), **priegalves** (55 p.) — **pagalves** (56 p.), **kvolduoto** (apsiausto) (193 p.) — **klostytą** (rūbą) (133 p.), **Antonio** (vns. vard.) (64 p.) — **Antonius** (64 p.), **viršžmogiškas** (170 p.) — **antžmogiška** (96 p.), **strėlų** (153 p.) — **strėle** (163 p.), **saidokas** (155 p.) — **lanką** (152 p.), **kapiušoną** (152 p.) — **gobtuvu** (99 p.), **ragatinė** (153 p.) — **ietis** (156 p.). Ir taip įvairiai rašoma ne tik toj pačioj novelėj ar apysakoj bet nėt tame pačiame puslapyje, ką matome ir iš čia nurodytų pavyzdžių.

Vertimų sintaksė taip pat daug kur šlubuoja. Ypatingai nemaža linksnių ir prielinksnių klaidų. Rašoma: „Jis metė į juos **akmenų**" (163 p.) (= mėtė . . . akmenimis), „ . . . pluduriavo du gražūs laivai, vien tik **karaliaus naudojimui** skirti" (193 p.) (= . . . karaliui naudotis). „Juk **tai** ne spitras(?) nepastebėtų" (133 p.) (= to). „Ilgai raivėsi **grindimis**" (181 p.) (= . . . ant grindų), „ . . . (šunes) urzgė, kratydami savo **grandinėmis** ir sukinėdami **akimis**" (152 p.) (= . . . kratydami savo grandines ir sukinėdami akis), „Pabaisa? Žmogaus **pavidalu?**" (59 p.) (= . . . pavidalo), „ . . . aš kamantinėju save tuo" (42 p.) (= to), „ . . . jos veidas švelnioms akims atrodytų nesentimentalus, tačiau man jos **asmeny** parodė angelą" (177 p.) (= . . . tačiau ji man išrodė angelas), „ . . po to jis ėjo **alejoje** didelių medžių" . . . (154 p.) (= aleja), „ . . . **tikėjime** buvo nelabai tvirtas" (61 p.) (= . . . nelabai tvirto tikėjimo), „Nė **ant avižų** neuždirbau" (103 p.) (= . . avižoms), „Šunes bėgo **ant kalnų** šlaitų" (153 p.) (= . . . kalnų šlaitais), „Kai **dėl žvakės,** įspraustos ten, ant liktoriaus trilapio, o, jinai yra tokia tiesi . . ." (85 p.) (= . . O žvakė, įsprausta . .), „ . . . viena iš tų, kurios grįžo **iš po savo uždarbio**" (212 p.) (= grįžo iš darbo, po darbo), „ . . . viena iš tų galvų, **apie kurias** neprisimename, ar jos yra . . ." (12 p.) (= . . . kurių neprisimename . . .), „ . . . kur iš **paveldėjimo** gimė kariauti" (109 p.) (= . . . kur jau gimė palinkusi į karą, paveldėjo palinkimą kariauti), „Jis ėjo saulės **karštvie, po lietumi,** audros metu . . ." (153 p.) (= . . . saulei kaitinant, lietui lyjant . . .), „Grįžtant **nuo mišparų**" (150 p.) (= po), „Kas **su tavim?**" (60 p.) (= Kas tau?), „ . . . tikėjosi **su laiku** jį matyti vyskupu" (150 p.) (= . . ilgainiui pamatyti . .), **„Už kelių savaičių** prieš Mucijui sugrįžtant . . ." (57 p.) (= Keliom savaitėm prieš M. sugrįžimą . . .).

Panašių klaidų knygoje gana daug, bet ne retenybė ir kitokios sintaksės klaidos — priesagų reikšmės, žodžių derinimo, veiksmažodžių vartojimo ir įvairios kitos. Rašoma: „Mucijus pavaišino svečius **širazišku** vynu . . ." (53 p.) (= Širazo, širaziniu), „ . . . . kur gyveno jos **dvasiškas** tėvas" (60 p.) (= . . . dvasios), „Jis atrodo **devynių metų** amžiaus, bet turi tik **aštuonis,** o laikomas **septynių**" (132 p.) (= . . . devynerių . . . aštuoneris . . . septynerių), „ . . per anuos **du metu**" (186 p.) (= dvejus metus), „jo niekas neatsiklausia net apie sutartis, **kuriose** jis neteks savo kailio" (41 p.) (= . . . dėl kurių . . .), „Elniai buvo pripildę slėnį, kuris **matėsi rūkstant** ūkanoje" (154 p.) (= buvo matyti berūkstąs, kuris rūko), **„Girdėjosi** nenuilstamas varlių kurkimas" (24 p.) (= buvo girdėti . . .), „Bet pintis **perdegė** švarką, liemenę ir per baltinius **pridegė** odą" (17 p.) (= . . . pradegino švarką, liemenę ir per baltinius apdegino odą), „Jie **uždavė tūkstančius klausimų** apie Julijomą" (161 p.) (= Jie klausė apie Julijoną tūkstančių dalykų), „Jis išgirdo **kai ką** jį šaukiant" (168 p.) (= . . . kažin ką), „ . . . to tėvo akis būtų vargiai pažinusi **jį** (medinį kardą) **kaipo tokį**" (109 p.) (= . . . kad tai kardas), „ . . . kaltino jį, **kaip moralinį šykštuolį** (220 p.) (= . . . kaltino jį moraliniu šykštumu).

Kai knygoje nemaža tokių sintaksės klaidų, tai nenuostabu, kad joje pasitaiko ir sakinių, kuriuos net suprasti neįmanoma arba jais pasakoma ne tai, kas norėta, ir net visiškos nesąmonės. Štai keletas tokių sakinių: „Šykštuoliai šaukė, **keruodami šventybe**" (167 p.), „ . . . net jo laki vaizduotė negalėjo priimti reiškinio, **žyminčio to į gyvybingumą** (114 p.), „Šernas jam trynė kulnus savo iltimis, vilkas — jo **rankų vidų** savo snukio plaukais" (163 p.), „Nenoromis apstulbęs, jis paklausė keistosios maldos, **kurią jis buvo nusm**[illegible]**ktas to sąmyšio,** kurį jautė savo brolyje" (35 p.), „ . . . **mušamas paukščių uodegomis** . . . jis ėjo (163 p.) (norėta pasakyti: paukščių mušamas uodegomis). „Jis (karas) tik **didina varginga darbininko būtį**" (36 p.) (darbininko vargą?), „ . . . aštuoni alanų dogai, baisūs žvėrys, kurie **šoka ant raitelių pilvo** ir nebijo liūtų" (152 p.) ir net — „Tuo tarpu . . . ištraukė **kavos aparatus, virtus išmoninguose imbrikuose"(!)** (177 p.).

Rašybos klaidų taip pat knygoje galima būtų prirankioti nemaža. Rašoma: Plėtimasį (= plėtimąsi), priešinimąsį (= priešinimąsi), neviena (= ne viena), papliūpdavo (= papliupdavo), sukūrius (= sūkurius), paliūdyti (= paliudyti) ir pan. Bet skyryba tai jau didelėje knygos dalyje tiesiog baisi. Kokios čia skyrybos vietomis esama, gali parodyti ir ši ištrauka:

Na, pasakė mano draugė ir Vancouverio, vieną, šeštadienį papietavau Klube, žinai, Moterų Klube, Rengiaus išvažiuoti ir buvau tik ką užsukusi už Oxford Avenue kertės, eidama į Centre Streetą (tai mūsų svarbiausioji prekybinė gatvė), ir ten, tiesiai ant šaligatvio, šalia banko rūmų, prie Oxford Avenue ir Centre Streeto, bet kiek paėjėjus Orfort Avenue, gulėjo, visas pastyręs, didžiulis geltonais gaurais, matyti, labai senas band — šunis. Gražus negyvas šuo.

Nieko nebuvo arti, išskyrus seną ponią su regztinuku ir mažais ryšuliukais, ir ji badė šunį savo lazdele ir sakė: Vargšas šunytis, vargšas šunytis, kokia gėda ji čia palikti. Aš irgi jaučiau tą patį ir pasakiau, Ak, Dievuli, vargšas šunytis, ką mums daryti? Ir ji pasakė, nežinau, širdele, bet kas nors turėtų iššaukti Gyvulių Globos Draugiją. Taigi, pasakiau, kas nors turėtų tuojau paskambinti inspektoriui Snapei. (43 p.)

Ką nors dar kalbėti apie tokią skyrybą, išrodo, nėra reikalo. Tokia, apskritai imant, yra šios knygos kalba. Visų joje aptiktų kalbos klaidų čia negalėjome surašyti ir paaiškinti, kaip turėtume sakyti ir rašyti — iš to susidarytų beveik antra tokio pat dydžio knyga — tad pasitenkiname tik būdingesniais pavyzdžiais. Vis dėlto ir iš jų, rodos, aišku, kad knygoje yra daugybė biaurių kalbos klaidų.

Visa tai rodo, kad V. K. Prutenis iš tikrųjų nieko čia neredagavo, o tik sukrovė į knygą surankiotus iš žurnalų vertimus, pridėjęs vieną kitą jo paties parūpintą, visai nepasidomėdamas, kokie jie yra.

Dėl tokio nerūpestingumo, žinoma, Prutenis labai peiktinas, o visiems kitiems tai yra pamoka, kad, ką nors leisdami, jei patys kalbos nemoka, privalo pirmiau kreiptis į kalbininkus, kad leidinio kalbą pataisytų, nes tokia kalba, kokios randame šioje knygoje, yra pasityčiojimas iš mūsų gimtosios kalbos ir lietuviškosios knygos.

A. Gražiūnas

LITERATŪRA

Mirė ežerų ir vynuogių dainius

Šveicarija, o kartu su ja ir visa prancūziškai skaitančioji visuomenė neteko pasižymėjusio rašytojo, Ch. Ferdinando Ramuzo. Įvertindamas jo veikalus ir nuopelnus pasaulinei literatūrai, prancūzų „Combat" pažymi, kad tai būta vieno iš paskutinių didžiųjų europiečių. „Populaire" kritikų tikinimu, Ramuzas šveicarų literatūrą prancūzų kalba iškėlė iki tokio aukščio, kokio ji nebuvo pasiekus per pastaruosius du šimtu metų. „Carrefour" jo mirtį lygina su Paul Valery netekimu.

Ramuzas yra tikras žemės poetas, ežerų ir vynuogių dainius. Skaitydamas jo raštus, giliai persunktus gimtosios žemės meile, kaip gyvus prieš dvasios akis matai Ženevos ežero krantus, į dangų šaunančias didingas kalnų viršūnes ir sklendenančioj tyloj, saulės atokaitoj sirpstančias vynuogių sultis. Gimtasis kraštas ypačiai ryškiai iškyla jo atminty per tuos 12 metų, kuriuos jis jaunas būdamas išgyveno Paryžiuj. Jo netekimas, kaip tik ir parodė jo vertę, įtikindamas, jog žodis tėvynė nėra koks svaičiojimas, mistikų ir humanitarų fikcija, bet gyva, tyriausiu širdies krauju pulsuojanti žmogiškoji realybė, tokia pat sava ir brangi, kaip slapčiausi širdies troškimai ir gaivastingiausi ateities lūkesčiai.

Tos gimtojo krašto meilės kupini beveik visi jo veikalai. Nieko ten juose ypatinga nėra — ir vis dėlto daug. Tai daugiausia paprastutės, iš kaimiečių, žvejų ir kalnėnų buities paimtos istorijos, bet tokios mielos ir savos, lyg gyvos išnirusios prieš skaitytojo akis, papuoštos skambia, sultinga kalba. Iš jų dvelkia kažkokia paslaptinga dvasia, kuri atliepia kiekviename savo gimtąjį kraštą mylinčiame žmoguje, juo labiau tremtinyje. Tada toji kasdienybė, tie paparasčiausi pilkos realybės įvykiai, natūraliausia gyvenimo tikrovė, pasidaro dar šiltesnė ir įspūdingesnė. Todėl nenuostabu, kad Ramuzas, ramus savo krašto epikas, buvo taip branginamas ne tiktai pačių šveicarų, bet net skirtingos krypties ir įsitikinimų prancūzų, kurių literatūroj yra taip pat nemaža tos rūšies pavyzdžių. Jis — katalikas, bet jį brangina ir gerbia taip pat socialistai ir net su katalikybe kovojantieji.

Velionis buvo gimęs 1878 m. rugsėjo 24 d. Lozanoj. Tarp Lozanos ir Ženevos yra pačios gražiausios Lemano ežero vietos, kadaise dar ir Bairono apdainuotos. Mylimojo ežero pakrantėje ilsėsis ir jo paskutiniai mirtingieji palaikai.

Kaip anglai pagerbia Shakespeare'ą

Britai yra dideli tradicijų mėgėjai. Nuo to laiko, kai 1879 m. Stratford-on-Avon mieste, kur Shakespeare'as gimė ir mirė, Ed. Floweris pastatė teatrą, kiekvienais metais reguliariai nuo didžiojo rašytojo gimimo dienos iki jo mirties, būtent — nuo balandžio 23 iki rugsėjo mėn. pabaigos, ten vyksta Shakespeare'o garbei ruošiami vaidinimai, pavadinti jo vardo ciklu. Pirmajam teatrui 1926 m. sudegus, 1932 m. buvo pastatytas naujas „Memoral teatras".

Mažasis britų miestelis savo didįjį sūnų pagerbia su tokiu pietizmu, kaip kad vokiečių Weimaro miestas savo įsūnį Goethę. Shakespeare'o gimimo data atžymima šokių iškilmėmis ir viešais vaidinimais. Archyve, įtaistame gimtajame Shakespeare'o name, sudėti visi jo dokumentai, bibliotekoje rasi visus jo veikalus, išleistus visomis pasaulio kalbomis, nuo pirmutinio iki paskutinio. Juo retesnė kalba, juo daugiau ji ten branginama. Jo įkapy įrašyti žodžiai: kaip jis gražiai ilsisi po neramios gyvenimo karštinės!

Tačiau Shakespeare'as nėra miręs: jo dvasia tebėra gyva iki mūsų dienų. Kasmet iš visų Britanijos kampelių ir užsienio kraštų traukia į mažutį miestelį ji naujoviškieji piligrimai, norėdami pasigrožėti jo komedijomis ar tragedijomis, pasigėrėti jo dvasios platumu ir didingumu. Ir kaip dažnai jiems tenka nusivilti, kai negauna nė vieno vienintelio bilieto, kurie jau iš anksto išparduodami prieš kelias dienas ar net savaites.

Naujasis teatras pasižymi visais moderniojo teatro įrengimais. Jam vadovauja įžymusis britų teatralas Jacksonas, pagal tradiciją tų iškilmių metu turi būti pastatyti 8 jo veikalai, tuo būdu prgrama keičiama kasdien. Šiemet rodomi šie jo veikalai: Mackbettas, Mastas už mastą, Kaip jums patinka, Audra, Henrikas V, Tuščios meilės pastangos ir Cymbelin; vienas veikalas turi būti vis svetimo autoriaus. 1946 m. tai buvo „Faustas". Be to, dar viena naujovė: kiekvienam veikalui imamas vis naujas režisierius, kuriam paliekama visiška laisvė. Tuo būdu gauname išvysti Hamletą su moderniškais drabužiais.

* Šiemet sueina 100 metų sukaktis prancūzų beletristo Prospero Merimée novelės „Karmen", pagal kurią Bizet 1875 m. sukomponavo to paties vardo operą. Sukaktis literatūros ir muzikos mėgėjų plačiau atžymima.

* Amerikoje Marie Cecilie Buchrle parašė knygą, pavadintą „Out of Many Waters" („Iš daug vandenų"), vaizduojančią, kaip visame pasaulyje išgarsėjusio Berlyno spaustuvininko Rotšildo žmona surado kelią į Dievą. Autorė sutiko Rotšildus prieš porą metų Amerikoje ir, patyrusi visas tos istorijos smulkmenas, nutarė parašyti apie tai veikalą. Ji pati dėsto un-te anglų literatūrą. Taip pat konvertitės Rotšildienės vyras yra universiteto profesorius Kalifornijos state. Už katalikybę Rotšildienė galutinai apsisprendė, pamačiusi nacių siautėjimus Vokietijoje.

* Leningrade įsteigtas vad. „Literatūros muziejus", į kurį sugabenti rankraščiai ir kita turimoji medžiaga Puškino, Tolstojaus, Lermontovo, Gorkio ir kt. žymiųjų rusų rašytojų. Taganroge vėl atidarytas Čechovo namas ir Čechovo muziejus.

*Albin Michel leidykla Paryžiuje yra pasiryžusi savo skaitytojams duoti ne ideologinės, bet grynai mokslinės lektūros ir tam tikslui leidžia specialią apžvalgą, kurioj, pvz., Nobelio premijos laureatas Louis de Broglie rašo apie „Šviesą ir medžiagą", Jean Thibaud — apie atomų gyvenimą ir kt.

*Amerbach leidykla Bazelyje leidžia rinktiniais puošniais leidiniais įvairių tautų klasikus. Paskiausiai išleistos Göthės „Romos elegijos", Goethės albumas ir kt.

Šiandien su visomis filialėmis didžiausia pasauly leidykla yra Doubleday and Company New Yorke. Ji šiemet mini savo gyvavimo 50 metų sukaktį. Šiuo metu leidykla turi apie 5.000 tarnautojų. Yra išleidusi per 2.200 leidinių, o pereitais metais pardavė per 40 milijonų knygų, tam skaičiuj tiktai vieno W. Somerseto Maughamo romano „The Razors Edge" išėjo 3 mil. egzempliorių. Leidyklai į pirmaujančias pasaulines firmas iškilti padėjo pasirinkimas geriausių rašytojų, kaip J. Londono, Irvingo Stonės, Kiplingo, Rebeccos West, Helenos Keller. Leidykla leidžia visą eilę žurnalų ir ypatingą dėmesį kreipia į jaunųjų literatų rėmimą. Kasmet skiria už geriausią romaną 20.000 dolerių premiją. 2.500 dol. už geriausią negrų rašytojų parašytą knygą etc. Šiais metais laeidykla žada savo gamybą dar daugiau suintensyvinti, nes Amerikoje jaučiama geros, rinktinės knygos stoka.

*Lietuvių rašytojų valdyba taip pasiskirstė pareigomis: pirmininkas — St. Santvaras, vicepirm. — B. Brazdžionis, sekretorius H. Radauskas, išdininkas — Pulgis Andriušis, valdybos narys — A. Nyka Niliūnas. Naujo rašytojų metraščio redaktorium išrinktas H. Radauskas, redakcinę kolegiją sudarys visi valdybos nariai, literatūras žurnalo organizavimu pavesta rūpintis Pulgiui Andriušiui, kuris taip pat pasiėmė pareigą rūpintis palaikymu kontakto su kitų tautų rašytojų organizacijomis. Švietimo Valdyba yra paskyrusi 10.000 RM romano ir dramos konkursui. Jo salygos netrukus bus paskelbtos.

* Rašytojas kun. St. Būdavas išvyko į Ameriką. Iš ligoninės grįžęs J. Kruminas atgaivina „Gintaro" leidimą. Į Argentiną iš Italijos nuvyko vilnietis poetas J. Kėkštas. Argentinoj gyvenąs P. Babickas leidžia knygą „Conoce Ud. Lituania?"

* Iš 1010 JA Valstybėse leidžiamų ne anglų kalba laikraščių lietuviams tenka 12-toji vieta iš 39 tautų. Lietuvių laikraščių išleidžiama 28. Mažiau už lietuvius išleidžia graikai, armenai, rusai, danai, ukrainiečiai ir kiti. Marijonų seminarijoj įsikūręs „Lietuviškosios knygos klūbas" pirmaisiais metais žada duoti knygos mėgėjams apie 1.000 spaudos puslapių knygų (tris keturis veikalus).

* Pirmosios lietuviškos knygos sukaktį savo pranešimuose paminėjo ir vokiečių kat. žinių agentūra CND.

* V. Krėvės-Mickevičiaus „Gilšė" Amerikoje išleidžiama anglų kalba.

* Šveicarijoje, Berne yra leidžiamas Lietuvių Bibliografinis archyvas, kurio vedėjas yra Dr. A. Gerutis. Archyvo adresas: Bern, Karl-Spitteler-Str. 22. Archyvas yra globojamas Dr. J. Šaulio.

MOKSLAS

Amerika atrasta dar prieš Kolumbą

1705 m. pasirodžius danų mokslininko Torphaeus veikalui „Historia Vilandiae antiqua", istorikai ir geografai neabejojo, kad Amerikos žemyną pusė tūkstančio metų anksčiau už Kolumbą jau buvo atradę normanai. Tačiau, palyginti, ilgą laiką buvo galvojama, kad ta vikingų kelionė trukusi labai neilgai ir kad jiems pasisekę pažinti tiktai labai nežymią Amerikos žemyno dalį — neilgą rytinio pajūrio ruožą. Dabar naujos šviesos į šią sritį įneša Amerikoj gyvenančio norvego R. Holando darbas „The Kensingtone Stone".

Tas „Kensingtono akmuo" yra jau 1898 m. Kensingtono vietovėje (Minnesotos state) atrastos runos, kurių įrašas patvirtina, kad čia, Šiaurės Amerikos viduryje, jau 1362 m. gyveno 30 skandinavų, tarp jų 22 norvegai ir 8 švedai, kurių 10 paskum per indėnų užpuolimą žuvo. Runos įrašo tekstas rodė, kad buvo pasileista tyrinėjimų tikslais laivu iš Vinlando į vakarus.

Minimųjų runų akmenį ilgai tyrė mokslininkai, bet, kaip pažymi prof. Hennigas Züriche leidžiamam „Atlantis" žurnale, vis dėlto buvo prieita išvada, jog jų duomenų turima būti teisingų, juo labiau, kad tuos duomenis logiškais dokumentiniais įrodymais plačiai papildo savo minimajame veikale Holandas. Iš jų paaiški, kad tikrai 1355 m. norvegų karalius Magnus pasiuntė mišrią norvegų ir švedų ekspedicija ieškoti 1342 m. iš Grönlandijos dėl eskimų spaudimo išgultų į vakarus vadinamųjų vakarinių naujakurių. Grönlande neradusi jokių pėdsakų, ekspedicija, perplaukusi per jūrą, jos ieškojo Amerikos žemyne.

Holando tyrinėjimai atskleidžia tiesiog neįtikimų dalykų. Pasirodo, kad 1930 m. Kanadoje, Ontario provincijoj, prie Beardmorės, buvo rastas vikingų kapas, kiles iš kokio 1000 metų. Pirmieji duomenys apie tą radinį Europą pasiekė tiktai 1938—1939 m. Apžiūrėjes ji etnologijos muziejaus Toronto mieste direktorius Carelly konstatavo, kad minimajam įkapy rasti vikingų ginklai yra tikri, — ir juos pasiėmė į savo muziejų. Paskum vienas islandų mokslininkas 1939 m. rugsėjo mėn. paskelbtam straipsny atkreipė specialistų dėmesį į tai, kad Schleswige vad. Petro bažnyčioj yra iš 13 šimtmečio išsilikusių

piešinių, vaizduojančių tik Amerikoj randamus gyvulius ir augmenis. 1939 m. ir 1940 m. dėl to ėjo nepaprastai karšti ginčai. Archeologai ir etnologai tvirtino, kad meno istorikai turėjo apsirikti — tie piešiniai turį būti iš 19 ar 20 amžiaus, bet jokiu būdu ne iš 13-tojo, nes kaip jie ten būtų atsiradę? Ir čia gamtos mokslams teko tarti sprendžiamąjį žodį: lygiai kaip minimojo runų akmens, taip ir čia buvo padaryti tiksliausi minimųjų freskų ir dažų tyrimai, kurie parodė, kad minimieji piešiniai turėjo būti padaryti apie 1280 metus! Vadinasi, jau tada turėjo būti normanų su Amerika palaikomas nuolatinis ryšys — tai patvirtina minimasis istorinis faktas. Minimuosius gyvulius greičiausiai jūreiviai už didelius pinigus, kaip didelę retenybę, buvo pristatę Schleswige reziduojantiems hercogų rūmams.

Visus tuos trijų dešimtų metų tyrinėjimus dar daugiau patikslino minimasis Holandas savo 1946 m. gale išleistu veikalu „Amerika 1355—1364". Iš jame paskelbtų dokumentų ir įrodymų matyti, kad minimosios karaliaus Magnaus pasiųstosios ekspedicijos dalyviai, neradę Grönlande ieškomųjų vikingų naujakurių, iš Grönlando pasuko į vad. „Vinlandą", būtent — Cap-Hod pusiasalį, kurio patogiausioj įlankoj (Naragansett-Bai) išmetė inkarus ir toj vietoj, kur yra įsikūręs garsusis šiandieninis pajūrio kurortas Newporto, įsteigė svarbiausią stovyklą, iš kurios toliau leidosi minimųjų dingusių naujakurių ieškoti. Tuo būdu Vinlandu, pagal Holando naujusius įrodymus, tenka laikyti Rhode Island su visu Massochusetzu. Dalis skandinavų laivų apiplaukė visą minimąjį pakrašti nuo Neufundlando ligi Floridos, ištyrė visą Labradorą, įsiskverbė į Hudzono įlanką ir pasiekė Nelsono upės žiotis. Patyrę, kad prieš juos tiso milžiniškas, nežinomas kontinentas, jie, matyti, nusprendė tiesesniu keliu — vidaus vandenimis — pasiekti savo centrinę stovyklą. Tam tikslui pasuko Nelsono upe, atplaukė iki Winipego ežero ir, darydami vingius, iš ten pasuko pietryčių kryptimi. Holandas yra net nubraižęs jų kelionės liniją, kurią iš tikro atžymi pakeliui randami su specifiniais įrašais akmenys. Taip skandinavai pasiekė Misisipę ir dėl nežinomų priežasčių pasiliko krašto viduje. Tuo būdu niekas negalėjo duoti į Europą žinios apie surastą vakaruose naują didžiulį žemyną.

Skandinavai, kurių buvimą Minnesottos štato vietovėse liudija daugybė randamų palikimų, matyti, buvo draugiškai priimti Mandan indėnų giminės, su kuria jie galiausiai visiškai susiliejo. Minimoji giminė jau 1737 m. buvo apšaukta „baltųjų indėnų" gimine ir, matyti, yra kilusi iš indėnų ir su ja sumišusių nordikų rasės palikuonių. Deja, visi jos nariai po žiaurios raupų epidemijos 1837 m. išmirė iki vieno. Tačiau tiek savo papročiais, tiek religija etc. aiškiai rodo šiauriečių padarytą jai įtaką. Kaip kad 1342 m. iš Grönlando iškeliavę naujakuriai vėliau sumišo su Šiaurinėje Kanadoje gyvenusiomis eskimų giminėmis, taip karaliaus Magnaus ekspedicijos dalis Šiaur. Amerikos kontinento širdyje įsiliejo į indėnų gyvenimą.

Dar sencasingesni yra moksliniai tyrimai, padaryti Newporte, palyginti, gerai išsilikusių statinių. Ten yra išlikusių keistų pastatų, kurių bene svarbiausias vadinamas „The Newport Tawer". Jis buvo laikytas olandų malūno liekana, išsilikusia iš 1650 m., tačiau Meanso specialiai tam reikalui skirtas veikalas, pavadintas „The Newport Tower", ir paskiausieji Holando darbai atskleidžia ir jo paslaptį. Po paskutinių mokslinių tyrinėjimų, atliktų geriausių tos rūšies specialistų, dabar niekas neabejoja, jog tai turima būti iš 14a. išsilikusios senos nordikų bažnyčios, pastatytos Tunsbergo (Norv.) šv. Petro bažnyčios pavyzdžiu, tik nėra paįvairintos ir pritaikintos apsigynimo reikalams. Tokias bažnyčias tais laikais statyti buvo mada. Ten ekspedicijos dalyviai nuo 1360 iki 1363 m. laukė sugrįžtant savo draugų, bet nesulaukę tarė juos esant mirusius ir išplaukė atgal į Norvegiją. Ja turėjo naudotis visa Newporte įsikūrusi normanų kolonija.

Šia prasme amerikiečių mokslininkai reikalauja reviduoti ir mokykliniuose vadovėliuose skelbiamuosius apie Amerikos atradimą duomenis.

---

* Iš naujausių užsieny pasirodžiusių mokslinių leidinių tenka pažymėti zürichiečio Dr. Bovet „Der Mensch und seine Ordnung" (Verlag Paul Haupt, Bern, 1946). Tai yra „praktiko nervų gydytojo kuklios pastabos naujam mokslui apie žmogų kurti." I tomas apima žmogiškąją asmenybę, jos ligas ir kitimus, II — santuoką ir jos negeroves ir III, išleistas šiemet, — tikėjimą, jo sustingimą ir išganymą. Autorius įrodinėja, kad 1) kiekviena liga yra prieinama iš sielos pusės ir 2) kiekviena dvasinė būsena yra taip pat kūninės savijautos veikiama. Praktika parodė, jog 90% jo pacientų sudarė tie sutuoktiniai, kurių negerovės pačių pagrindinių priežaščių tenka ieškoti neišspręstose santuokos problemose. Paskutiniame tome autorius reiškia įsitikinimą, jog mums šiandien stinga realaus tikėjimo, kur Šv. Dvasia būtų laikoma tokia pat konkretybe, kaip kad oras ir vanduo, jei norime, jog žmoguje įsivyrautų dieviškoji tvarka. „Nė vieni laikai nebuvo dar taip reikalingi ir pasiilgę išganymo, kaip kad mūsieji." •

Amerikiečiai literatūros istorikai Horace Gregory ir Marya Zaturenska, Chicago, davė amerikiečių poezijos istoriją, pavadintą „A History of American Poetry" (Hercourt, Brace and Comp., New-York, 524 psl.). Tai sisteminga amerikiečių XXa. poezijos apžvalga. Šiandien amerikiečiai tokiais savo vardais, kaip Robinson, Frost, Pound, Eliot arba Stevens, jau gali eiti lenkčių su britų autoriais: Hardy, Housmann Bridges, Kiplingu arba Yeatsu. Įtraukti taip pat rašytojai negrai ir pietų autorių grupė, vad. „fugityvistai". Veikalas nėra koks nors paprastų informacijų rinkinys, bet išsamus ir supratingas moderniosios amerikiečių poezijos vertinimas.

Paryžietis Jaques Lassaigne išleido Daumier genijui skirtą studiją, pavadintą „Daumier" (Didieji tapybos meisteriai, Paryžius, 1947, Edition Hyperion). Autorius, pasigaudamas modernių psichologijos metodų, stengiasi duoti tipologinį Daumier genijaus vaizdą, skoningai išryškintą būdingomis iliustracijomis. Baudelaire jį laikė dvasiškai universaliu žmogum, tad jų savitarpio santykius, taip pat santykius su prancūzų romantika autorius ir stengiasi atskleisti.

Amerikiečių Moderniojo Meno Muziejus New Yorke išleido Alfredo H. Barro „Picasso. Fifty Years of His Art". Su kuo tektų Picasso lyginti, mene nėra. Literatūroj — nebent su James Joycc, muzikoj — su Stravinskiu. Jo kūrybai yra skirta daug studijų, interpretacijų ir leidinių. Iš vienos pusės, yra nepaprastai daug žmonių, kurie jį dievina, iš kitos — kurie jį laiko tikru šarlatanu, paprasčiausiu peckeliu, už kurį ir pradžios mokyklos IV skyriaus mokinys gali duoti geresnių „kūrinių". Tačiau tiek vieni, tiek kiti pripažįsta, kad Picasso turi nuostabią, tiesiog meistrišką techniką. Prieš pusę šimto metų pasaulis pirmą kartą susipažino su Picasso kūryba, ir dabar šiai sukakčiai atžymėti autorius ir skiria savo minimąjį leidinį, duodamas drauge plačiausią apie Picasso kūrybą pasirodžiusios literatūros apžvalgą. Picasso kūrybos analizė iliustruota 300 jo reprodukcijų, įrodančių, kad jis „mokėjo taip piešti, kaip tik Ingres temoka, modelius duoti, kaip Bourdelle, ir koloritą, kaip joks kitas dailininkas prieš jį."

Gallimard leidykla Paryžiuje išleido Jean Thibaud veikalą „Energie atomique et Univers", skirtą materijai ir energijai nagrinėti.

Nuo Lavoisier, chemijos pirmatako, laikų tokie mokslininkai, kaip Carnot, Meyeris, Helmholtzas, vėliau Langevinas-Einsteinas, šioj srity atskleidė daug naujų, lig šiol visai nežinomų arba maža težinotų dalykų. Pasiremdamas visais tais naujais tyrinėjimais, Jean Thibaud apskaičiuoja, kad, pavyzdžiui, iš vieno kg. bet kokios medžiagos, visiškai pakeistos energija, būtų galima gauti 25 milijardus kilovatvalandų, kitaip tarus, du kartus tiek, kiek buvo elektros energijos pagaminama JAV per mėnesį prieš 1939 metus. Tačiau „kaip medžiagą būtų galima tokiu būdu numedžiaginti, pats procesas dar tebėra nežinomas". Naujų perspektyvų gal atskleis paskutiniai atominės energijos ir uranijaus branduolio tyrinėjimai. „Uranijaus masės 1 kg. branduolių išsprogdinimas atpalaiduoja 25 milijonus kilovatvalandų energijos — tiesa, tai yra efektingas skaičius, tačiau tai tėra tik tūkstantoji dalis to, ką duotų visiška to kiekio dematerializacija'.

* Liepos 21 d. Taunus kalnyne mirė 80 metų amžiaus vokiečių filosofas Maxas Dessoirs, prieš porą savaičių baigęs savo paskutinį filosofinį veikalą „Aš, sapnas, mirtis." Šiemet jis taip pat išleido autobiografinio pobūdžio veikalą „Atsiminimų knyga". Dlithey ir Brentano mokinys, vėliau estetikos ir meno profesorius Berlyno un-te, jis ėmė leisti meno ir estetikos reikalams skirtą žurnalą. Buvo kelių užsienio mokslo draugijų narys.

* Garsusis stratosferos tyrinėtojas A. Piccard, pasiekęs aukščio rekordą, dabar ruošiasi kelionei į jūros gelmes, norėdamas pasiekti 4 km. gylį. Leisis drauge su kitu tyrinėtoju Max Cosyns, specialiu aparatu, kuriame dar bus paliktos 2 laisvos vietos kitiems drąsuoliams. Aparatas leisis ir kils savomis jėgomis, ir turės atlaikyti 15 km. aukščio vandens stulpo spaudimą. Tuo būdu Verne'o svajonės virsta tikrove.

* Paryžiaus universiteto rektorius iškilmingai atidarė pasaulio mokslui pavaizduoti skirtą parodą, kurioj dalyvavo JAV, D. Britanija, Prancūzija, Kinija, Belgija, Portugalija, Šveicarija, Danija ir Švedija. Parodos vyraujanti mintis — kad visi svarbiausi pasaulyje išradimai ir atradimai būvų įvykdyti tiktai visiems solidariai bendradarbiaujant tarptautine plotme.

* UNESCO sudarė programą keistis visame pasaulyje moksliniais laimėjimais ir pažanga. Tam tikslui Paryžiuje steigiama speciali centrinė ir numatomo šaukti atskirų mokslo bei tyrinėjimo sričių specialios konferencijos.

* Prof. Kolupaila dalyvavo tarpt. inžinierių kongrese Darmstadte ir paskaitė tris referatus. Daugelis jo pasiūlymų įtraukta į baigiamąsias rezoliucijas. Jis buvo įdomiai klausinėjamas ir apie Lietuvą. Kongrese dalyvavo apie 150 svetimtaučių ir šiaip daug vokiečių mokslininkų, akademikų bei filosofų.

Vokiečių „Darmstädter Echo" atspausdino pasikalbėjimą su profesoriumi.

* Hamburgo Baltų Universitetą BALFAS rūpinasi perkelti į Maine valstybę. Paskiausiu metu jis buvo smarkiai imtas spausti, pavadintas Pinnebergo Studijų Centru, į jį buvo uždrausta priimti naujus studentus etc. Jame yra apie 1000 studentų ir dirba 180 docentų. Apie šį universitetą rašė vienas iš žymiausių Amerikos dienraščių „New York Times", vokiečių „Hamburger Allgemeine" ir kt. spaudos organai.

AKADEMINIS GYVENIMAS

* Anglijoje Londono universitetas stengiasi visomis jėgomis atgauti prieškarinį lygmenį, juo labiau, kad un—tas per orinius puolimus nukentėjo daugiausia iš visų Anglijos universitetų. 90% un—te laisvų vietų buvo palikta iš kariuomenės ar karo pramonės grįžtantiems seniesiems studentams. Visi institutai studentų yra perpildyti — kai kurie jų turi 50% daugiau nei 1939 m. Praplėstas slavistikos institutas. Dar naujenybė — prie Londono universiteto leidžiama laikyti egzaminus visiems ir iš visur atvykstantiems kandidatams, iš kurių nereikalaujama net išeitojo mokslo pažymėjimo; svarbiausia — žinoti.

* Jungt. Amerikos Valstybėse garsusis Harwardo universitetas pasiskelbė steigiąs „politinę laboratoriją", kur, pasikvietus į pagalbą 1.500 Massachusets štate studijuojančių užsieniečių studentų, numatoma sudaryti tam tikrą auklėjimo ir mokslo programą Sąj. Tautoms remti. Numatoma kviesti iš viso pasaulio žymiausius politikus ir valstybininkus joje skaityti paskaitų ir konferuoti su studentais per seminarus.

* Argentinoje Buenos Aires universiteto rektorius pakvietė visą eilę pasižymėjusių europiečių mokslininkų persikelti į Argentiną dirbti arba ten bent paskaitų skaityti. Ta proga steigiama visa eilė mokslinių institutų, kad mokslininkai, viskuo gausiai aprūpinti, galėtų visomis savo jėgomis atsidėti moksliniam darbui. Panašų planą turi Australijos ir Abisinijos vyriausybės.

* Danijoje studentų skaičius Kopenhagos universitete pakilo iki 6.000. Iš literatūros fakulteo sudaryti du savarankiški fakultetai, studentams padidintos valstybinės stipendijos. Kopenhagos universitetą yra baigę ir keli lietuviai.

* Prancūzija stiprina mokslines pajėgas savo aukštosiose mokyklose, esančiose kolonijose. Čia didelį vaidmenį yra suvaidinę prancūzų kultūrai skleisti įvairių ordinų prancūzai vienuoliai. Iš viso numatomi dar daugiau sustiprinti kultūriniai ryšiai su kolonijomis.

* Austrijoje ūkio ir politinių studijų institutas apklausinėjo Innsbrucko universiteto studentus, kurių 83%, pasirodė, nepriklauso jokioms akademinėms organizacijoms. Iš likusių 17% organizuotų studentų apie pusė yra prisidėję prie kat. akad. sambūrio, ⅓—prie Alpinistų klūbo ir prie stud. socialistų susivienijimo. 64% visų studentų nori susidaryti laisvą profesiją, 15% — gauti valst. tarnybą, per 30% turi patys užsidirbti sau pragyvenimą.

Universitetiniam miestui prie Vienos pastatyti austrai paprašė Rockfellerio institutą paskirti 25 milijonus dolerių.

* Sov. Sąjungoj įsteigta vad. Lomonosovo premija, kuri bus kasmet skiriama pačiam geriausiam rusų kilmės sovietų studentui.

* Italijoje planuojama netrukus keistis italais ir rusais studentais. Tam projektui italų užs. reikalų ministerija pritarusi. Pirmiausia bus pasikeista Maskvos ir Romos studentais.

* Vokietijoje žiemet pradėjo darbą aukštoji tyrinėjimų mokykla Berlyne. Jos 40 institutų išlaikys amerikiečiai. Joj bus ruošiamas aukštųjų mokyklų personalas ir pirmojo reikalingumo specialistai. Studentai priimami iš visų 4 zonų.

* Prie Freiburgo universiteto įsteigtas bioklimatinis institutas.

* Bad Homburge atidarytas Saaro krašto universitetas. Atidarymo iškilmėse dalyvavo prancūzų švietimo ministeris, karinis gubernatorius ir kt. Darbą išsyk. pradėjo medicinos ir filosofijos fakultetai, kiti 4 fakultetai pradės darbą rudenį. Paskaitas skaito Nancy un—to profesoriai.

* Jenoje Sovietai atidarė Ernsto Haeckelio vardo institutą. Schillerio vardo universitetas Jenoje pagal išgales vėl atsistato. Iš jo 71 instituto 60 buvo per karą smarkiai nukentėję. Dabar darbas pamažu grįžta į senąsias vėžes.

* Kielio mieste buvo sušaukta visos Britų Zonos konferencija, pavadinta „Tikras Universitetas". Konferencijos dalyviai kėlė reikalą perauklėti žmogų naujais, krikščioniškais pagrindais.

* Vokiečių aukštoji kūno kultūros mokykla, seniau veikusi Berlyne, dabar įsikūrė Koelne ir čia pradėjo darbą.

* Marburge buvo sušaukta pirmoji Vokietijos katalikų studentų konferencija. Konferencijoje paskaitą skaitė Hesseno krašto švietimo ministeris (CSU) Dr. Adenaueris. Katal. studentai ir toliau veiks atskirų kraštų ribose.

* Prancūzų Union Patriotique, apimančios visas prancūzų jaunimo organizacijas, iniciatyva 4 jos vadai aplankė visas 3 vakarines Vokietijos okupacines zonas. Britų zonoje jie susitiko su Britų Karinės Valdžios atstovais ir vokiečių jaunimo vadais ir tarėsi, kaip reikia auklėti jaunimą ir ką daryti, kad būtų išvengta trečiojo pasaulinio karo.

* Britų zoną Vokietijoje aplankė ir britų jaunimo vadų delegacija. Savo pranešime grįžę jie konstatatvo: „Didžioji vokiečių jaunimo dalis nėra nei pesimistiškai, nei optimistiškai nusiteikusi. Jaunieji vokiečiai laukia ir žiūri, kas bus toliau."

* Amerikiečiai akademikai ir jaunimo auklėtojų sąjunga kreipėsi į savo narius, ragindama visokiais būdais remti amerikiečių karinės valdžios atstatomąjį darbą Vokietijoje. Tinkamos vokiečių jaunimui auklėjamosios sistemos sudarymas, pabrėžiama atsišaukime, labiausiai prisidės prie abiejų kraštų santykių pagerinimo.

* Italijoje šiemet Milano Šv. Jėzaus Širdies universitetui suėjo 24 metai nuo jo įsteigimo. Ta pačia proga Kontardo Ferrini, vienas iš šio universiteto iniciatorių, buvo paskelbtas palaimintuoju. Ferrini yra pasaulinio masto mokslininkas, teisininkas, dėstęs Pavijos, Milano ir Modenos universitetuose. Jis yra parašęs 214 mokslinių darbų, kuriuos neseniai Pavijos universitetas išleido 4 tomais.

Milano kat. Universitetas dabar turi 7 fakultetus su 114 profesorių, apie 8.000 studentų, 350.000 tomų biblioteką ir visą eilę institutų. Jame asistente dirba ir lietuvė Dr. Ag. Šidlauskaitė. Universitetas yra davęs per 5.500 diplomų, kurių didesnė dalis turi daktaro laipsnį.

* Studentų Ateitininkų Studijų Savaitėje Seeshaupte ypač susidomėjimo sulaukė socialinės ir katalikiškosios akcijos temos. Paskaitų buvo tiek, kiek normaliu semestro metu turima filosofijos fakultete — maždaug 24 savaitinės valandos. Šalia jų buvo skaitomi savi referatai įvairiais veikimo klausimais, o speciali komisija galutinai tvarkė pritaikyto tremčiai statuto projektą.

Studijų savaitės atidaryme ir uždaryme dalyvavo eilė svečių, tarp jų matėsi Amerikiečių karinės valdžios bei JAV konsulato Miunchene atstovai, užsieniečių katalikų studentų federacijos „Unitas" pirmininkas ir t. t. Gauti sveikinimai iš Bavarijos švietimo ministerio, Miuncheno un-to rektoriaus, Miuncheno vyskupo ir eilės kitų asmenų.

Suvažiavimas priėmė eilę rezoliucijų, išplaukiančių iš nagrinėtų problemų. Studijų Savaitėje dalyvavo 230 studentų ateitininkų iš 447 bendro skaičiaus.

* 1947m. rugsėjo 6d. Miuncheno rotušėje įvyko „Unitas" posėdis, kuriame be didelio užsieniečių studentų katalikų būrio dalyvavo dar Bavarijos švietimo ministeris Dr. Hundhammeris, Miuncheno vyr. burmistras Dr. Scharnagel, Pax Romanos gen. sekr. Schneuwly ir sekr. Salat; Miuncheno un-to profesūros, Miuncheno tarybos, olandų, šveicarų ir vokiečių kat. studentijos vadovybės atstovai, be to gausus būrys kat. Bažnyčios dvasininkų — užsieniečių.

Aukštieji vokiečių svečiai savo kalbose pabrėžė katalikiškosios artimo meilės principą ir pažadėjo visokeriopą įmanomą pagalbą užsieniečiams, siekiantiems įsigyti profesiją. Švietimo ministeris ir profesūra pabrėžė, kad vokiečiai deda visas pastangas surasti patalpas tarpt. un-tui vėl atgaivinti. Atrodo, kad tai greitu laiku pavyks.

Kiti svečiai taip pat iškėlė mintis, kad tik viena krikščioniška meilė žmogaus žmogui tegali atstatyti sugriautą šių dienų pasaulį. Šveicariečiai ir olandai kalbėjo apie moralinę ir materialinę pagalbą, kurią jie galės teikti savo kolegoms užsieniečiams Vokietijoje.

„Unitas" nariai padarė pranešimus apie dabartinę jų atstovaujamų organizacijų padėtį.

* Prie Chiemsee buvo suruošta „Šviesos" stovyklą. Jos suruošimui daugiausia prisidėjo Miuncheno ir Erlangeno skyriai.

Pirminis stovyklos tikslas buvo poilsis, todėl ir programa buvo tvarkoma labiau vasarojimui. Iš žymiausių paskaitų pažymėtina: prof. Jungferio „Europos kultūros kryžkelė", adv. Klevo „Demokratinės problemos ir komunizmas", stud. Mačionio „Komunizmas ir demokratinis socializmas".

* Stuttgarto Aukštojoj Technikos Mokykloj baigė ir įgijo diplomus: geologas Jonas Šernas, statybininkai Balys Čiurlionis ir Juozas Raščiauskas.

* Žemės Ukio Akademija Hoheime (prie Stuttgarto) baigė ir įgijo diplomus: agronomai Albertas Meilius, Faustas Rajeckas, Bronius Saulėnas ir Jonas Sodys.

* Fr. Bintakys įsigijo Baltijos un-te med. daktaro laipsnį — tai pirmas daktaras Pabaltijo un-te.

* Göttingeno un-te dipl. agr. Petras Kaladė įgijo žemės ūkio technologijos laipsnį.

* Užsieniečiai studentai Heidelberge leidžia žurnalą „Scholar" vokiečių ir anglų kalbomis. Jo leidėjais ir redaktoriais yra pabaltiečiai.

Baltijos Un-tas anglų parėdymu vadinsis toliau „Pinneberg Study Center". Mokomasis personalas redukuojamas iki 1 profesoriaus penkiolikai studentų. Studijų Centras turi studentus paruošti tiktai studijoms vokiečių universitetuose. Ten nebus priimamas nei vienas studentas virš 25 metų amžiaus, ir nei vienas negali likti ilgiau 2 semestrų, nes normaliai turi pakakti vieno semestro pasiruošimo perėjimui į vokiečių un-tą.

* Baltijos Un-to skautų sambūris „Vytis" įvykusiose iškilmėse suteikė Dr. Vydūnui garbės nario vardą, perduodama sambūrio spalvas ir ženkliuką.

*Maine'o gubernatoriaus Horace Hildreth pranešimu BALFAS ieško pirkti patalpų Hamburgo Baltijos Un-to perkėlimui į Ameriką.

* Bonos Un-to žemės ūkio fakultetas, kuriame studijuoja trečdalis visų lietuvių studentų (unte jų yra 70) šventė šimto metų sukaktuves. Fakulteto sukaktuvių proga lietuvių agronomų iniciatyva fakulteto vadovybei įteiktas lietuvių, latvių ir estų studentų vardu adresas, sukomponuotas dail. V. Andriušio.

* Dr. J. Balys kelia mintį steigti Baltų Institutą. Jis turėtų šiuos skyrius: 1. Kalbotyros, 2. literatūros 3. tautosakos ir etnografijos, 4. liaudies meno su pritaikomuoju skyriumi, 5. archeologijos ir istorijos.

Baltais yra suprantami tik lietuviai ir latviai, kandangi estai priklauso visai kitai kalbų grupei (ugro-finų).

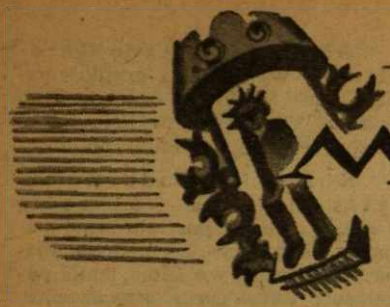

MŪSŲ BUITY

* Rugsėjo 10-11 d. Augsburge įvyko Lietuvos Raudonoje Kryžiaus Vokietijos ir Austrijos skyrių atstovų suvažiavimas, kuriame dalyvavo iš maždaug 50 skyrių apie 100 atstovų.

Baigiant buvo priimta sveikinimai ir rezoliucijos. Suvažiavimas rezoliucijose konstatavo, kad LRK organizavimosi darbas yra baigtas ir savo veikime toliau visą dėmesį reikėtų sukoncentruoti: 1) skyrių veiklos plėtimui, organizuojant išteklius, 2) teikti tautiečiams moralinę ir materialinę paramą; imtis visų priemonių, kad emigracija nepalaužtų LRK darbo, 3) savo veikloj nevengti viešumos, 4) didinti narių skaičių, 5) šelpti Mažosios Lietuvos tautiečius ir išskirtuosius, 6) į savišalpos akciją pritraukti mūsų visuomenininkus ir t. t.

Suvažiavimas taip pat išreiškė savo padėką uoliai dirbančiai LRK Vyr. Valdybai, gen. įgaliotiniams ir Vyr. Mot. Komitetui.

* Š. m. rugpiūčio mėn. 26 d. Augsburge įvyko įvairių meno ir kultūros sričių atstovų pasitarimas, sudaryti Kultūros Tarybą, kaip patariamąjį organą prie Švietimo Valdybos.

Nutarta sukviesti mūsų stovyklų kultūros vadovų suvažiavimą. Tik kultūros vadovus tinkamai įsąmoninus ir juos instruktuojant, galima pakelti mūsų kultūrinio gyvenimo dabartinį neaukštą lygį. Prašyti mūsų spaudą paskelbti, kad visų sričių menininkai su šeimomis susiregistruotų, kad tuo būdu būtų galima sudaryti visų sričių menininkų kartoteką, galimą panaudoti ir emigracijos reikalui.

Prašyti Švietimo Valdybą, kad ji paskirtų premijas ar išleistų naujų muzikos kūrinių. Ligi šiol, skiriant literatūros premijas, nuskriaudžiama muzika ir tapyba, nes knygos ir be premijų išperkamos, ir jų autoriai gauna honorarą, tuo, tarpu, pav., muzikai negali rasti leidėjo jų kūriniams išleisti.

Yra rasta būtina suruošti bendrą tremtyje esančių dailininkų parodą ir prašyti Švietimo Valdybą bei kitas organizacijas paskirti už geriausius kūrinius premijas.

Pasitarimas nutarė atkreipti mūsų žurnalistų dėmesį į mūsų spaudos korespondentų entuziastingai dilentiškas recenzijas įvairių spektaklių, ansamblių koncertų, etc. ir prašyti redaktorius, kad būtų santūresni.

* Rugsėjo mėn. 13 d. Augsburge įvyko DP laikraščių leidėjų ir bendradarbių sąjungos suvažiavimas. Ši sąjunga buvo prieš pusmetį įkurta ir apima visus amerikiečių zonoje einančius DP laikraščius. Šiuo metu amerikiečių zonoj išeina 8 tautų (lietuvių, latvių, estų, rusų, ukrainiečių, lenkų, jugoslovų ir kalmukų) 22 laikraščiai ir 18 žurnalų.

Į suvažiavimą atsilankė JAV Kongreso Vokietijoj šiuo metu esančios komisijos atstovas Atstovų Rūmų narys W. Besterman ir DP reikalų karininkas cpt. E. Carr.

Suvažiavimas praėjo darbingoj ir darnioj nuotaikoj.

* Tėvo J. Bružiko pastangomis buvo suorganizuota lietuvių maldininkų kelionė rugsėjo 8 d. proga į Altöttingo Marijos šventovę iš visų Vokietijos kampų, kelionė, primenti keliones į Šiluvą ar Žemaičių Kalvariją.

Rugsėjo 8d. bazilikoje vysk. Padolskis laikė pontifikalines mišias. Garbės svečiais dalyvavo latvių vyskupas ir dabartinis latvių prezidentas vysk. Rancanas ir kan. Feliksas Kapočius. Beveik visa suplaukusi tikinčiųjų minia ėjo prie Šv. Komunijos.

Po pietų įvyko laiminimas stebuklingąja Marijos statula. Pamoksle kun. Gutauskas iškėlė visus pažymėtinus istorijoj Marijos apsireiškimus, ilgiau sustodamas ties Fatimos įvykiais, kurie ir mums žada grįžimą tėvynėn. Jis perskaitė maldininkų prašymą Šventam Tėvui, kad jis įvestų Marijos litanijon šiuos žodžius: Tremtinių Motina, melskis už mus". Paskiau buvo kalbama maldininkų pasiaukojimas Marijos Širdžiai. Po to didžiulė maldininkų procesija nulydėjo stebuklingą Marijos statulą atgal į koplyčią.

Ši šventė buvo lietuvių religinių ir tautinių įsitikinimų pareiškimas.

* Jei seniau į pasaulinę spaudą būdavo sunku, tiesiog neįmanoma prasimušti su informacijomis musų krašto reikalais, tai šiandien tų informacijų kai kurie spaudos organai tiesiog prašyte prašosi. Amerikos, turkų ir graikų spauda jos su mielu noru įdėtų kiek galint daugiau, jei ji būtų tinkamai paruošta ir suteiktų jiems aktualios, naujos medžiagos. Lietuvių ir iš viso Baltų vardas dažniau užtinkamas ir įvairiuose Amerikos spaudos organuose. Prie tokių tenka priskirti ir Amerikoj tautiniam gyvenimui nagrinėti skirtą žurnalą „Destiny".

„Destiny" yra savotiškos pakraipos laikraštis. Nevienas turbūt bus girdėjęs hipotezę apie aštuonių Izraelio šakų likimą. Ji skelbia, kad dvi šakos liko Palestinoj, o kitos aštuonios dar neištirtais kelias išsidangino į Europą. Tarp anglų atsirado tokių, kurie laikosi įsitikinimo, jog anglosaksai su keltais kaip tik ir sudaro minimųjų dingusių Izraelio šakų kamieną. „Destiny" ir yra tų anglų organas Amerikoje, skelbiąs anglų tautos pirmumą.

Jų propaganda ir idėjomis užsidegė ir vienas Čikagos lietuvis, Vincas Stulpinas, kuris parašė laikraščio redekcijai laišką, klausdamas, kaip yra su lietuviais, ar jų neįskaito į tą rinktinių tautų tarpą. Gavo atsakymą, kad galimas dalykas, jog ir lietuviai sudaro vieną iš to kamieno atžalų. Žurnalo redaktorius labai susidomėjo lietuvių tautos likimu, ir retas kuris numeris išeina, kuriame nebūtų vienu ar kitu būdu užsimenama apie Lietuvą. Už tokį palankumą ir ministeris Žadeikis ir konsulas Daudžvardis yra pasiuntę padėkos laiškus. Š. m. rugpiūčio mėn. numeryje yra įdėtas P. Daudžvardžio straipsnis aktualiais Lietuvos reikalais, pavadintas „The Day of Soviet Infany".

Kitas spaudos organas, būtent — „Chicago Daily News", liepos 29d. numeryje įsidėjo ministerio K. Škirpos laišką, kuriame tas atpasakoja Lietuvos rezistencinio sąjūdžio veiklą ir savo gyvenimo ištraukas, straipsnį baigdamas nurodymu, kaip jį naciai su šimtais kitų prancūzų, tarp kurių buvo gen. de Gaulle'io sesuo ir brolis, buvo įkišę į Eisenbergo tvirtovę Čekijoje.

* Amerikoje yra nemaža tikrų spaudos rėmėjų ir bičiulių, kurie savą ir svetimą spaudą patys užsipremeravę siunčia savo tautiečiams tremtiniams Vokietijoje. Prie tokių tenka priskirti ir žinomąjį čikagietį Praną Gudą, Al. Stulginskio klasės draugą, kuris ne tik siunčia į Vokietiją amerikiečių spaudą, bet ir pats užsisako lietuvių spaudą Vokietijoj, už ją atsilygindamas siuntiniais.

* Baptistai suruošė Kopenhagoj tarpt. parodą, kuri sukėlė didelį dalį susidomėjimą, o sovietų protestą,

kam joj buvo išstatytos diagramos, pavaizduojančios, kad, baptistų apskaičiavimu, 1940 - 1944m. buvo deportuota iš Estijos 61.000 žmonių, iš Latvijos 60.000, o pabėgo į Švedija 36.400 bėglių. Baptistų gen. sekretorius Dr. W. Levis pats asmeniškai kreipėsi į prez. Trumaną, prašydamas amerikiečius daryti reikiamą informaciją baltų reikalu.

* Baltų filatelistų sambūris „Baltija" leidžia 5 kalbomis Pabaltijo valstybių filatelinių vertybių katalogą ir savo veiklos sukakčiai paminėti specialias dail. E. Krasausko suprojektuotas atvirutes. Per sukaktuvinį suvažiavimą spalio pradžioj Augsburge bus filatelinių vertybių aukcionas. Filatelinėmis baltų vertybėmis gyvai domisi viso pasaulio filatelistai.

* Mūsų skautai dalyvavo tarpt. skautų sąskrydyje Prancūzijoje ir nusipelnė daug simpatijų. Skautus aplankė eilė žymių svečių — min. Balutis, Bačkys, Dr. Šaulys, bei gen. Vilson (tarpt. skautų biuro šefas) lordas Reweller (Anglijos skautų šefas), škotų skautų šefas ir kt. Lietuvius aplankė ir prancūzų gen. de Latre de Tassigny, kuris išreiškė savo susižavėjimą Čiurlionio ansambliu, kurį buvo girdėjęs prancūzų zonoje.

Skautams vadovavo vyr. skautininkas prof V. Čepas.

* Pol. kalinių suvažiavimas Flossenburge išrinko naują valdybą, susidedančią iš J. Rimašausko, Alksninio, kun. V. Pikturnos, P. Žičkaus, Kojelio ir kun. Paranevičiaus. Pirmininku išrinktas kun. V. Pikturna.

Pamaldas atlaikė ir paminklą pašventino Tautinis Delegatas kan. F. Kapočius. Suvažiavime buvo konstatuota, kad nacių aukų skaičius siekia apie 25 milijonus. Užmegstas kontaktas su kitų tautų kacetininkų organizacijomis. Į suvažiavimą buvo atvykę ir du vokiečių redaktoriai, von Fatomski ir Dr. Fischer, kurie lietuviams pirmiesiems paskaitė dar niekur nepaskelbtų mirtininkų laiškų.

* Vatikanas įsteigė tremtiniams padėti įsikurti komisiją, vadovaujamą valstybės pasekretoriaus Montinio. Ši komisija įgaliojo kun. Kilianą įsteigti emigracijos agentūras Frankfurte, Miunchene, Stuttgarte ir Regensburge.

* Waterbury, Com., įvyko septintas Lietuvai Vaduoti Sąjungos seimas, kurį sveikino Waterbury burmistras ir kuriame dalyvavo daug aukštų amerikiečių pareigūnų. Priimta eilė rezoliucijų, tarp jų ir padėka Trumanui; nutarta remti BALFO vajų visose kolonijose. Nutarta taip pat dėtis į bendrą veiklą su Amerikos Lietuvių Taryba.

* „Vyties" draugija, kurios ideologija yra labai artima Lietuvoj veikusiems pavasarininkams, rugsėjo 12-14d. šaukia savo seimą Filadelphijoje. To pat vardo laikraštį, leidžiamą šios draugijos, paskutiniu metu redaguoja prof. K. Pakštas.

* Dr. Jasaitis, L.R.K. pirmininkas, lankėsi Šveicarijoj ir dalyvavo IRO parengiamosios Komisijos posėdžiuose, kur įteikė memorandumą mūsų tremties reikalais. Pansot, paruošiamosios IRO komisijos pirmininkas, priėmė tai dėmesin.

Dr. Jasaitis lankėsi ir pas Tarpt. Raud. Kr. pirmininką Dr. E. Gloor. Šis pažadėjo viską daryti, kad lietuviai belaisviai Maltoj, Egipte ir Prancūzijoj būtų gražinti.

* Šveicarijos šalpos organizacija „Don Suine" prižadėjo šelpti 1000 lietuvių naujagimių apie 30-40.000 Šveicarijos frankų sumoje.

* Lietuvos ministras JAV Povilas Žadeikis lankėsi įvairiose stovyklose Vokietijoje, kur susipažino su tremtinių gyvenimu.

* Įvyko antroji Lietuvos išlaisvinimo konferencija, kuri konstatavo, kad pasaulis jau susidomėjo mūsų tauta, mes turime nepakrikti. Lietuva savo likimą sieja su Vakarais ir remia Jungtinių Europos valstybių sąjudį. Visi pasaulyje esą lietuviai bus stengiamasi įjungti į organizuotą sąjūdį ir nepalikti vieni, be ryšio su kitais.

* Lietuvių Žurnalistų Sąjungai šiemet sueja 25 metai. 1922m. sausio 31 d. Tumo-Vaižganto iniciatyva buvo sušauktas žurnalistų ir rašytoju susirinkimas ir įsteigta „Lietuvių Žurnalistų ir Rašytojų Sąjunga". Ji turėjo 14 narių. 1929m. įvyko sąjungos reorganizacija. Atsiskyrę rašytojai susibūrė į Rašytojų Draugiją, o žurnalistai į Lietuvių Žurnalistų Sąjungą. Vėliau buvo nutarta Žurnalistų Sąjungą suprofesinti. 1940m. Sąjunga turėjo 217 narių, iš jų 132 lietuvių, 14 žydų ir 1 lenką. Žurnalistų Sąjungos garbės nariais išrinkti Vydūnas, Dr. K. Grinius, prof. M. Krupavičius ir prof. M. Biržiška. Naujoji valdyba pareigomis taip pasiskirstė: pirmininkas A. Merkelis, vicepirm. J. Būtėnas, ir H. Blazas, sekretorius P. Gaučys, iždininkas St. Urbonas, valdybos nariai J. Kardelis, V. Trumpa, J. Cicėnas, D. Penikas.

* Vatikano radijo pranešimu š. m. liepos men. 17d. Marijampolėje mirė J. E. Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas. Antrajai bolševik okupacijai artėjant, jis liko Lietuvoje ir Vilkaviškyje praleido visus fronto žiaurumus.

* Göttingeno Meno Galerijoje buvo suruošta grafikos paroda, kurioj dalyvavo išgarsėjęs estų grafikas Viiraltas, o iš lietuvių — Augius, Petravičius, Ratas, Valius.

* Kultūros Fondo Komitetas pradeda konkrečią veiklą, kurios jau taip senai pasigedo visi tremtyje esą lietuviai. Pritarimas iš visur yra šiltas, tenka pageidauti tiktai geros organizacijos, kad Kultūros fondo realią veiklą galėtų pajusti pirmoj eilej ypačiai jos reikalingi. Baigiami ruošti Fondo įstatai.

* Lietuvoj, spaudos žiniomis, skulptorius Zikaras nusižudęs. Kauno Dailės Institute grafikos skyriui vadovauja T. Kulakauskas ir A. Kučas, tapybos — St. Ušinskis, fresko ir mozaikos — Rimtas Kalpokas, teatro dekoracijos — L. Truikys, architektūros — J. Propuolenis, keramikos — Strolis, padedamas J. Mikėno, skulptūros — Pundzius ir Vikt. Palys, be to Institute dirba dail. V. Kairiūkštis ir kiti.

* Į Amerika išvyksta pasižymėjusi mūsų operos solistė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė. Miuncheno visuomenei taip pat artimosioms tremtinių kolonijoms davė įspūdingą atsisveikinimmo koncertą, taip pat gražiai užsirekomendavo su smuikininku Iz. Vasyliūnu per radiją rugsėjo 8d.

* Ravensburgo Dramos Studija atšventė savo dviejų metų sukaktuves. Studijai vadovauja režisierė Aleksandra Zdanavičiūtė — Gustaitienė. Kolektyvas pastatė du jau tremtyje parašytus veikalus: A. Gustaičio „Sekminių vainiką" ir P. Babicko „Gintaro žemės pasaka", be to, Vaičiūno „Nuodėmingą angelą", „Tuščias pastangas", V. Adomėno „Svetimąją plunksną" ir K. Binkio „Atžalyną". Iš svetimųjų autorių pasirinkta prancūzo Codus — Genecken komedija „Pirmasis skambutis".

* Würzburgo Vaikų teatras, vadovaujamas aktorės Veronikos Janušienės, iki šiol pastatė penkias inscenizuotas pasakas. Paskutinioji pasakų — „Geroji širdis".

* Lietuvių Tautinis Ansamblis savo 2 metų darbo proga pastatė Gasp. Veličkos sukurtą ir surežiuotą pjesę „Žmonės prie vieškelio", vaizduojančią lietuvišką kaimą šienapiūtės metu.

Premjeroje dalyvavo eilė amerikiečių ir vokiečių svečių. Vokiečių „Main-Post" įsidėjo ta proga straipsnį, primindamas Herderio (Goethės draugo) susižavėjimą lietuvių liaudies dainų grožiu, o drauge ir viso ansamblio meninį pajėgumą.

Atsiųsta paminėti

Stepas Zobarskas, **Brolių jieškotoja.** Pagal lietuvių liaudies pasaką. Išleido PATRIA. Iliustracijos P. Osmolskio. 48 psl., kaina RM. 5.

AIDAI — Lithuanian Cultural Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European
Command Civil Affairš Division
No. 6. — September, 1947
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius. Redaktorius — Kazys Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21, administracijos — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp. Numerio kaina 6 RM.